

Лит

1078

Книжка

срещ. кнж. Свещен-
ноуспешно

1884

~~N 85~~

~~N 301~~ ~~N 205~~ 357

~~A 301~~

~~MS A 115~~

Ճ Ա Շ Ա Կ

157

Ա Ր Կ Ի

Հ Ա Յ Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Ծ Ա Ղ Կ Ա Բ Ա Ղ

Յ Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ի Կ Լ Ե Չ Ո Ւ Է

Հ Ա Ն Գ Ե Ր Չ

Կենսագրական, Պատմական, Գիցարանական
և Այլաբնագրական ծանօտութեամբք

Բ. Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Փ Ո Փ Ո Ւ Ե Ա Լ Ե Ի Խ Ի Ս Տ Ճ Ո Ւ Ա Յ Ե Ա Լ

Ա Շ Ի Ա Տ Ա Ս Ի Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Մ Ի

Ա. Պ Ի Պ Է Ռ Ճ Ե Ա Ն Ի

Կ. Պ Ո Լ Ի Ս

Տ Պ Ա Գ Ր. Ն Շ Ա Ն Կ. Պ Է Ր Պ Է Ր Ե Ա Ն

1884

Ի Յ Ո Ւ Շ

Յ Ո Ւ Է Ր Փ Յ Ի Ո Ս Տ Ո Կ Ի

Ս Ի Դ Ե Լ Ի Մ Ն Ո Ղ Ս Յ Ս

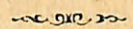
22 JUL 2012

1078

Հ Ա Շ Ա Կ

Ո Ր Դ Ի

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

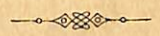

Ծ Ա Ղ Կ Ա Բ Ա Ղ

Յ Ը Շ Խ Շ Ր Հ Ի Կ Լ Ե Զ Ո Ւ Է

Հ Ա Ն Դ Ե Ր Զ

Կենսագրական, Պատմական, Դիցարանական
և Այլարհագրական ծանօթութամբք

Բ. ՏՊՇԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՓՈՓՈԽԵԱԼ ԵՒ ԽԻՍ ՃՈՒԱՅԵԱԼ

ԱՆՌԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

Ա. ՊԻՊԷՌՃԵԱՆԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

1884

33014
41011

26403 - 4. 2.

ԲՆ - ի 0. 15

Յ Ե Ռ Ը Ջ Ե Ր Ը Ն

Սոյն ծաղկաքաղ հաւաքածոյին առաջին տպագրու-
թեան սուղ ժամանակի մէջ սպառիլը համարձակութիւն
կուտայ մեզ կարծելու, թէ աշխարհիկ լեզուն ազգային
վարժարանաց մէջ դասական լեզուաց կարգն կ'անցնի
տակաւ առ տակաւ, թէ մեր յարգոյ դասատուք ու-
կեղէն դարու բարբառոյն ուսումէն յառաջ սկսած են
աւանդել աշակերտին՝ ներկայ դարու բարբառը զոր կը
խօսի ազգն համօրէն՝ Գանգէսէն մինչեւ Գանուբ, ա-
ւելի կամ նուազ մաքրութեամբ :

Իրօք կար ժամանակ մը յորում ազգային դաստիա-
րակութեան հիմը գրական լեզուն կը համարուէր, մեր
սակաւաթիւ վարժարանաց մէջ առ հասարակ ամէն
դասագրեանք՝ Ալբենարանէն մինչեւ Քերականութիւն
գրաբար էին. հեղինակն՝ իւր երկերը, բանաստեղծն՝
իւր տաղերը, վարդապետն՝ իւր քարոզը գրաբար կը
յօրինէր. մինչեւ իսկ կրնայինք յայնժամ ցոյց տալ աշ-
խարհի, գրաբար լեզուաւ լրագիր մը — Արշալոյս արա-
րատեան, որ ազգին անդրանիկ թերթն եղած է. սակայն
այսօր ամենայն ինչ փոխուած է, գրաբար դասագրեանց
յաջորդեցին հեռզհեռէ աշխարհիկ լեզուաւ չգրեանքի-
այսպէս, Նարեկի տեղ՝ այսօր աշակերտն ունի Մայ-
րենի լեզուի հատորներն. Պաղտասար Գպրին Գործ-
նական բառագիտութեան տեղ՝ Սաֆրէի Իրագիտու-
թեան դասերն. Հեգարանին տեղ՝ Մամուրեանի Բանա-
լի հայերէն շարադրութեանն. որպէս կը տեսնուի, սը-
ղոց կարողութենէն բարձր և անյարմարազոյն գրեանք
տեղի տուած են այնպիսի դասագրեանց, որք ոչ թէ մի-
այն հասկանալի են նոցա այլ և ունին մանկավարժա-

2002

4654-56

կան դրութեան ամենայն առաւելութիւնքն : Եւ մինչեւ իսկ կը մտածուի աշխարհիկ լեզուէն ներսուծել յԵկեղեցին՝ թօթափելով նախապաշարմունքն և թարգմանելով Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը : Արդէն մտտերս, հայ կղերական դասուն պատկասելի անդամ մը՝ Տ. Յ. Մըկըրեան աշխարհաբար - գրաբար աղօթագիրք մը հրատարակեց ի դիւրութիւն ժողովրդեան, և շատ տարիներ յառաջ Վենետիոյ և Վիէննայի Հարք նմանօրինակ աղօթագրեանք հրատարակած են որ երթալով ընդհանրութիւն կը գտնեն :

Այս փոփոխութիւնը հայերէն լեզուի յատուկ երեւոյթ մը պէտք չէ նկատել. ամէնէն հին լեզուներն, որպէս հելլենականն և յատիներկնք մի և նոյն վախճանն ունեցած են. վասնզի լեզուներն ալ ունին ծնունդ և մահ. գրաբար լեզուն ծնած է անյլատակ ժամանակաց մէջ հայ ազգին հետ և որոյ քաղաքական կենացը հետ աստիճանաբար զարգանալով ունեցած է իւր Ոսկեղէն Դարը յորում մեծահանձար Մատենագրեր երեւացած են, ինչպէս Սահակներ, Մեսրոպներ, Եզնիկներ, Եղիշէներ, Խորենացիներ, որք հայկական լեզուն մշակելով կատարելութեան հասուցած են՝ թողլով աշխարհի վրայ այնպիսի հեղինակութիւններ ու թարգմանութիւններ որ հայ լեզուին իսկական դրօշմը կը կրեն. սակայն այսօր գրաբար լեզուն ոչ եւս է, այն լեզուն որ բազում դարեր Հայոց քաղաքական, դիւանագիտական, վիսպական և նա մանաւանդ կրօնական լեզուն եղած էր, այսօր ոչ եւս կենդանութիւն ունի հայ ժողովրդեան մէջ, միայն Եկեղեցւոյ մէջ գոյութիւն ունի. լի կրօնական լեզու մ'է, վասնզի հին սերընդեան մը լեզուն նոր սերնդեան մը բերանը կարելի չէր կենդանի մնալ. լեզուի այս փոփոխումն անհատական ջանից արօ

դիւնք չէ, այլ արդիւնք է բնական օրինաց, այլ արդիւնք է հայ ազգին՝ դարերու հոլովման տակ կրած վիճակի փոփոխութեան, զի Մովսիսի ժամանակակից հայը ամէն կերպով կը տարբերէր Քրիստոսի ժամանակակից հայէն՝ որ այնչափ կերպարանափոխ եղած է բաղդասելով 19^{րդ} դարու մէջ՝ ապրող հայուն հետ. փոփոխութիւն՝ սոփորութեամբ, քաղաքակրթութեամբ, առտնին կենօք, կրօնքով ու բարքով :

Այս վիճակին մէջ հայ լեզուն եւս կրած է ազգին տարբեր կացութեանը համաձայն, ժամանակին ազդեցութիւնն, որոյ կատարեալ վերահասու կըլլայ որ եթէ բաղդատէ ոսկեդարուն լեզուն վերջին դարերու հեղինակաց լեզուին հետ, այսինքն բաղդատել ոսկեդարն՝ արծաթի, պղնձի և երկաթի դարուց հետ, քրնդանելով լեզուին յաջորդաբար ստացած կերպարանքն այս ներքին լեզուին յաջորդաբար ստացած կերպարանքն որոշ կը տեսնուի որ լեզուն հետզհետէ կորսնցունելով իւր բարձրութիւնն ու ճոխութիւնը կը հասնի մինչ 19^{րդ} դարուն սկիզբը բոլորովին անկերպարան, անշուք և անընդունակ բացատրելու դարուս լուսաւոր և զարգացեալ գաղափարները, վիճակ մը որ յար և նման էր ազգին կացութեան. խառնակոյտ մ'էր դարձած յայնժամ լեզուն յորում աւելի շատ էին օտարազգի քան ազգի բառերն ու ոճեր :

Սակայն գրաբարն այս անկեալ վիճակէն կրցաւ բարձրանալ շնորհիւ իւր անցեալէն մնացած հարուստ նշարաց զոր Մեծ Աշխատաւորներ, որպէս Բագրատունիք, Նշարաց զոր Մեծ Աշխատաւորներ, որպէս Բագրատունիք, Հրաբխագր, Գարեթրճեանք, Գարազաղեանք, Թոռնեանք և այլք, այս դարուս վերջի կիսուն մէջ երեւան հանեցին՝ փնտռելով նախնեաց լեզուին սրբազան հետքերն, վերակենդանացուցին (բառին բովանդակ իմաստով)

հայ լեզուն, որոյ կորուստ մտաւորաւ էր, կորուստ մը որ այնչափ ողբալի պիտի լինէր հայ ազգին համար, իւր գոյութեանը համար. կորուստ մը որ իրեն հետ կը տանէր գրաբարի կենդանութեան ժամանակէն մնացած ամենայն մեծութիւնք և փառք, առանց թողլոյ իւր յաջորդին այն ամէն տարերքն որոնցմով որ մը պիտի կենդանանար նա եւ պիտի լինէր իւր արժանաւոր յաջորդն : Սակայն այս մեծ ու հոյակապ Մատենագրաց շնորհիւ հայ լեզուն ազատեցաւ կորուստէն, պահ մը ապրեցաւ ծաղկելով ու զարգանալով և յիշեցնելով նոր սերընդեան իւր փառաւոր անցեալը. բայց այս նոր ոսկեդարն շատ քիչ պիտի տեւէր վասնզի դարուս ու գին չէր ներեր գայս, նորը կը յաջորդէր հնոյն և հինը կը մեռնէր թողլով յաջորդին՝ իւր բոլոր հարստութիւնքըն ու բոլոր գանձերն :

Հայ լեզուին մի մեծ յեղաշրջում կսկսէր յայնժամ. գրաբարը կը մեռնէր իսպառ և աշխարհաբարը կըլլար գրաւոր բարբառ, և այսպէս լեզուի մի նոր դարազրուխ կսկսէր : Սակայն այս նոր բարբառն, որ է աշխարհիկ լեզուն պէտք չէ նկատել իրրեւ նորածին լեզու մը և կամ ինչպէս սմանք կը կարծեն. խառնուրդ մը՝ հայ և օտար լեզուաց բառերու և ոճերու : Ամէն քննութիւն ցոյց կուտայ թէ աշխարհիկ լեզուին ծագումը շատ հին է, թէ միշտ ընկերացած է գրաբարի հետ, իբր գեղջուկ բարբառ մը, կենդանի անոնց քով որ անտեղեակ էին զրական լեզուին. թէ և աշխարհաբարն որչափ ալ ունեցած ըլլայ հնութիւն, բնա՛ւ գրաւոր բարբառ եղած չերեւար. և յիրաւի ինչպէս կարելի էր գրաւոր ըլլալ քանի որ մի և նոյն ժամանակ կապրէր գրաբարն՝ իւր բոլոր կենդանութեամբն և բոլոր ճոխութեամբն և այսքան ճոխ և վայելուչ բարբառոյն քով

միթէ՞ կարելի էր որ ժողովրդին լեզուն կամ գեղջուկ բարբառը գրաւոր լեզու ըլլար, այն լեզուն որ աղքատ էր և զուրկ գրական լեզու ըլլալու ամէն հանգամանքներէ : Հ. Ա. Այոնեան խիստ լաւ կըսէ այս կէտին վրայ Գննական Քերականութիւն արդի Եայերէն լեզուի անունն անգղաական հեղինակութեանը մէջ. « Իսկ թէ մի և նոյն երկրին, մի և նոյն գաւառին մէջ ալ մի և նոյն ժամանակը կար գրաւոր լեզուէն զանազանեալ խոնարհադոյն — ընտանեկան կամ ուսմական հայերէն բարբառ մ'ալ, այնչափ ստոյգ է՝ որչափ ըստոյգ է որ այն երկիրն իւր ազնուականաց ղիմաց՝ միջին և ստորին կարգի մարդիկն ալ ունէր այլ և այլ դրից ու կրթութեան աստիճանաւ, որոնց կենցաղական յարաբերութիւնները դիւանական յարաբերութիւններէն շատ տարբեր ու բոլորովին ուրիշ աստիճանի պէտք էին ըլլալ : Ո՞վ կրնայ հաստատել թէ ճոխ ազնուականաց պալատներուն մէջ նոյն ոճն ու նոյն լեզուն կը հնչէր՝ ինչ որ հանդարտիկ խաղաղասէր ընտանեաց խոնարհ երդերուն տակ » :

Եւ հին դարերու այս ընտանեկան կամ ուսմական լեզուն եղաւ, ներկայ դարու մէջ հայ ժողովրդեան բարբառն, որ ի սկզբան թերի ու տկար, սխաւ աստիճանաբար ծաղկիլ՝ կոկուկելով ու հարթուելով և ազգին մտաւորական զարգացման հետ բարձրանալով, մէկ կողմէն քաղեց այն ամէն նիւթերն որոնցմով պիտի կերպարանար, պիտի ձեւակերպուէր, և միւս կողմէն դարուս պահանջմանց համեմատ տաշուեցաւ ու նոր ոյժ ու զօրութիւն ստացաւ :

Այս նորաբողոք լեզուին գրեթէ մէկ դարու մէջ ստացած զարգացումը քննելու համար պէտք է ի նըկատի առնուլ այն խոչընդոտներն որ ամենուրեք կը հան

դիպին նորա դողդոջ քայլերուն, վասնզի հայ ժողովրդեան մեծագոյն մասը չի խօսիր իւր մայրենի լեզուաւ և այդ մասը քաղաքացիներն , այսինքն Ազգին ներկայացուցիչները կը կազմեն . պէտք է հաշուի առնուլ այն անհոգութիւնն ու անտարբերութիւնն որ կը տիրեն մեր մէջ ազգային դաստիարակութեան մասին, վասնզի ազգային դաստիարակութիւնը մայրենի լեզուն տարածելու և հետեւաբար զարգացնելու ամէնէն ազդու միջոցն է . պէտք է թուել այն հալածանքներն որոց ենթարկուեցաւ խեղճ լեզուն իւր ամենաբնական ընթացքին մէջ , Գրագէտէն, Ուսուցչէն և Վանականէն, Գիտունէն և Բանդէտէն, վասնզի դեռ երէկ մի մեծ գրաբարեան, որ անշուշտ կըրնար առաւելագոյն նպաստել արդի լեզուին ինչպէս որ օգտակարագոյն կերպով աշխատեցաւ հին լեզուն տարածելու և մշակելու իւր Ֆրանսահայ վիթխարի բառգրքովն — Խառո. կանուանէր արդի հայերէնն , և սակայն այդ Խառո. լեզուաւն էր որ գրեց Այիշան՝ իւր Յուշիկներն . Պէշիքթաշեան և Գուրեան՝ իւրեանց Գերբուածներն ու ողբերգութիւնքն . Խ. Նար-Պէյ՝ իւր Արշակ Բ. Կ. Իւթիւճեան թարգմանեց՝ նոյն լեզուաւ թափառական հրեայն . Գ. Չիլինկիրեան՝ Հիւկոյի բըշուառներն և ըիչ ատենէն ազգն պիտի վայելէ — մի և նոյն լեզուաւ — Մ. Նուսարեանի Ֆրանսերեկե-հայ-աշխարհիկ բառարանն , անզուգական երկեր որ մեր ազգաստ մատենագարանները կը ճոխացունեն :

Այս վիճակէն որոշ կը տեսնուի թէ աշխարհաբարը յորմէ հետէ գրաւոր լեզու եղած է , չի գտաւ ոչ ձեռքնհաս անձանց մեծագոյն օգնութիւնն , և ո՛չ ալ միջոց տարածուելու , ընդհանրանալու և տիրող լեզու ըլլալու՝ ոչնչացնելով դաւառաբարբառներն և տիրապետելով այն ամէն տեղ ուր որ հայք , տեղւոյն համեմատ

ընտրած են իւրեանց լեզուն և դարձեալ ազգին մտաւորական վիճակն զի ներեց մեզ ունենալ Մեծ Բանաստեղծ մը . բանաստեղծն որոյ պաշտօն երկնային է որ պահ մը տէր կըլլայ լեզուին , ժողովրդին բերնէն կառնու զայն՝ անկերպարան, կը ձեւէ , կը կոկէ և որոշ սահման մը կը դնէ լեզուին ինչպէս ըրաւ Շիքսբիք՝ անգղիական լեզուն . Մայն՝ րպ, Ռոմառ, ևայլք՝ Ֆրանսերէնն , Լուտլ.ր՝ գերմանականն , Տանթե՝ իտալականն :

Այլ դարուս վերջին կիսուն երեւեցաւ Հայրն Այիշան որ Վիպական Գերբուածներովն և հոգեշունջ տաղերովն աշխարհաբարը նուիրագործեց , դարձեալ Նալբանտեանց , Պատկանեանք՝ հայր և որդի, Ս. Նազարեանց , Շահագիգեանց որք իւրեանց անմահ գործերովն ռուսահայ բարբառը ազնուացուցին , Մամուրեան , Բաֆի , Չիլինկիրեան , Պրօշեանց , Ծերեմց որք ազգային վիպական լեզուն ստեղծեցին :

Խ. Նար-Պէյ , Թերգեան , Հեգիմեան՝ ողբերգականն և դիւցազներգականը հիւսեցին :

Պէշիքաշեան , Գուրեան՝ բերթողական լեզուն բարձրացուցին :

Պարոնեան , Սվաճեան՝ երգիծականը պատրաստեցին :

Քուշներեան , Մինասեան հայերն՝ առակներ գըրեցին :

Այսպիսեաց և այլոց հեղինակութեամբը ձեւացաւ արդի Մատենագրութիւնն որ թէ և տակաւին ազգատ բազդատելով մեծ ազգաց հարուստ Մատենագրութեանց հետ, այլ սակայն ունի կատարելութեան ընդունակութիւն օգտուելու համար այն կենդանարար սնունդէն զոր կը բաշխէ առատօրէն և աննախանձ՝ լուսաւորեալ Եւրոպան :

Աշխարհիկ լեզուի զարգացմանը ոչինչ նուազ նուստած են նաեւ Թերթերն և Պար. Հանդիսներն :

Եւ ահա 19^{րդ} դարուն առաջին կիսուն վերջերը (1843) Վեներտկոյ Հարք կսկսին հրատարակել Բազմավեկ հնգետասանօրեայ ութածալ հանդէսն, որոյ իւրաքանչիւր ծաւրը կը պարունակէ ընտրելագոյն յօդուածներ՝ գրական՝ ազգային՝ բանասիրական՝ գիտական և տնտեսական, որ հայ ժողովրդեան մտաւորական և աշխարհաբարի զարգացման մեծապէս օժանդակած են այն պահուն մանաւանդ յորում ազգը տգիտութեան մէջ թաղուած կայրէր. և տակաւին կը շարունակէ Բազմավեկ ընթանալ մի և նոյն ուղղութեամբ և ա՛լ աւելի զարգացած թէ և ոչ մի և նոյն արագութեամբ. պարունակելով միշտ բնատիպ գրուածներ որ լեզուին հետ կը տարածեն նաեւ ազգային, գրական և պատմական նիւթոց վրայ հասուն և ողջմիտ գաղափարներ :

Սոյն հանդիսն յետոյ կսկսին ի լոյս գալ հայ ազգին մէկ քանի մեծ ու փոքր կեդրոններուն մէջ, այլ և այլ հանդէսներ և լրագրեր, որպէս Վիէնայացոց՝ Եւրոպան (1847-1858) Գ. Այվազովսքոյ և Խ. Նար-Պէյի՝ Մասեաց աղանիկն (ի Փարիզ և ապա ի Թէոդոսիա, 1855). Հիսարեանի՝ Բանասերը (1851, ի Կ. Պոլիս). Ս. Ոսկանեանի՝ Արեւելք և Արեւմուտքը (ի Փարիզ, 1856). Գ. Զիլինկերեանի՝ Ծաղիկը (ի Չմիւռնիա, 1862), Մ. Ա. Ղաբէկեանցի՝ Կռունկն (ի Տփլիս, 1864), և Ծիլն աւարայրիկն (ի Կ. Պոլիս, 1866), Էջմիածնայ միաբանից՝ Արարատ ամսագիրն (Էջմիածին, 1868), Շահնազարեան վարդապետի՝ Երկրագունտն (ի Մանչեսթէր, 1864 և յետոյ ի Կ. Պոլիս), և այլն :

Մի և նոյն ժամանակներն Կ. Իւթիւճեան կսկսի հը-

րատարակել իւր Մասիսը (1852) հայութեան ամէնէն մեծ կեդրոնին մէջ (ի Կ. Պոլիս) :

Իւթիւճեանէն յառջ ոչ թէ միայն լրագրական լեզուն այլ ընդ աշխարհիկ բարբառն թերի էր, դեռ յաճախ կը գործածուէին ռամկական և օտարոտի ոճերն ու բառեր. տակաւին աչ լեզուն հաստատ հիմն մը չուէր. բացատրութիւնք տկար և ճապաղ էին : Իւթիւճեան, իրրեւ լեզուի վերանորոգիչ մը, կատարեց իւր պարտքը, որչափ որ միջոցները ներեցին, լրագրական լեզուն ստեղծեց, ձեւեց զայն, զօրութիւն տուաւ լեզուին՝ հարկաւոր բառերով, բառից բնական շարադասութեամբ և բառերու ճիշդ գործածութեամբ, այս ամէնքն ըրաւ առանց նախնեաց լեզուին օրինաց դէմ մեղանչելու - Մասիսի 32 տարուան իւրաքանչիւր թիւերն և բազմաթիւ օտարազգի վէպերու թարգմանութիւնքը վիպ են այն ծառայութեանց զոր մատոյց Կ. Իւթիւճեան աշխարհիկ լեզուին :

Վերջապէս եկաւ Մ. Մամուրեան՝ հայ գրագիտաց պետն որ աշխարհիկ լեզուի վերանորոգութիւնն ըրաւ, իւր սուր գրչին տակ լեզուն նոր զօրութիւն ստացաւ, նոր ասպարէզ գտաւ, բացատրութիւնք բազմացան, կոկուեցան, ամենէն դժուարի մաստները բացատրուեցան. Մամուրեան և իրեն հետ Գ. Զիլինկերեան և այլք վիպական լեզուն զարգացուցին և աշխարհաբար լեզուի զլիսաւոր կեդրոններէն մին ըրին Չմիւռնիա ուր որ լոյս տեսան և կը տեսնեն այնպիսի հեղինակութիւնք ու թարգմանութիւնք որ իւրեանց յատուկ կնիքն ունին :

Երբ այսպէս մէկ կողմէն արդի լեզուն յառաջագիւտութեան ճամբուն մէջ կը մտնէր. միւս կողմէն Մեծ Գեղական մը՝ Հ. Ա. Այտնեան, աչ լեզուին պատմութիւնը գրեց, նորա ծագումն ու վիճակը ներկայեց ներհուհ

խորհրդածութեամբ, իւր ԲՅՆԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒՅԻԱՆ արդի հայերէն լեզուի և ՔԵՐԱԿԱՆՈՒՅԻԱՆ արդի հայերէն լեզուի հոյակապ գործերովը, և դարձեալ ի Կ. Պոլիս և ի Տիգրիս հրատարակուեցան մի քանի Քերականութիւններ, ինչպէս Քիրէշճեանի՝ Հայերէն Քերականութիւն աշխարհաբար լեզուի. Ս. Պալասանեանի՝ Քերականութիւն նոր հայերէն լեզուի և ուրիշ նմանօրինակներ ձեռնարկներ որ արդի հայերէն լեզուն քերականական օրինաց տակ կը դնէին. այս գովելի ջանքերն ապարդիւն չի մնացին, ունեցան և կունենան հետեւողներ որք կաշխատին աշխարհաբարը քերականական կանոններով ուսուցանել հայ մանկուոյն, որ ապագայ սերունդը կը ներկայէ :

Այս ընդհանուր յառաջադիմութեան հակառակ, աշխարհաբար լեզուն տակաւին մեծամեծ դարմաներու կը կարօտի, դարմանք որ անհրաժեշտ են լեզուին՝ քերականական օրինաց համաձայն ընթանալու, գաւառաբարբառները ջնջելու և ուղղութիւն մ'առնելու համար. և այս ամէնքն միայն ԺԱՄԱՆԱԿՆ ԵՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԿԱՐՆՆ ԸՆՅԵԼ :

Սակայն երեւեցան ժամանակ ժամանակ բանասէրներ որ ջանացին արդի լեզուին բաղձացեալ վիճակը ձեռք բերել զանազան դրութիւններ ցոյց տալով, այս տեսակ հեղինակութեանց առաջինն ըրաւ Տօք. Ն. Ռուսինեան՝ իւր ուղղախօսութիւն արդի հայերէն լեզուի (1855) անուամբ քերականութեամբն, որ քերականական, ուղղագրական և բառագիտական այնպիսի օրինաց վրայ կը հաստատուէր որք լեզուին հիմունքը կը խախտէին. ասոր համար իրօք լաւ ըսած է հայագէտ ամերիկացի քարոզիչ՝ Պ. Ռիկկա իւր արդի հայ լեզուի համառօտ քերականութեան յառա-

ջարանին մէջ, « Աւելի ան դիտած է աւանդել Տօք. Ռուսինեան՝ ուղղախօսութեամբը՝ ինչ որ (իւր ըմբռնմամբ) ըլլալու էր նոր հայերէնը՝ քան թէ ինչ որ է իրօք » :

Եւ դարձեալ մօտ ատեններս (1874) Մ. Չերազ փորձեր ըրաւ ընտրողական լեզուի դրութեամբ աշխարհաբարը կանոնաւորել. բայց այս նոր դրութիւնն այնպիսի օրէնքներ կը հաստատէր որ լեզուին ոգւոյն բուրովին հակառակ էին և զարմանալի չէր որ այս դրութիւնն ալ ապարդիւն մնար :

Հ. Ա. Այտնեան շատ լաւ կը սահմանէ Քերականի մը պարտքն ու պաշտօնն :

« Քերականութիւնը թէ և իրօք օրինաց մատեան մը ըլլայ, քերականութեան հեղինակն այն օրինաց ալ հեղինակը չէ, իւր պաշտօնն է դիտել քննել այն օրէնքներն որ բնութիւնը իւրովի կազմեր է, փողովել քովէ քով բերել, համեմատել, ընդհանուրն ու մասնաւորը զատել, բացառութիւնն որոշել և այլն, ճշդիւ այնպէս՝ ինչպէս բնական գիտութեանց որեւէ ճիւղին զբաղող մատենագիր մը ուրիշ պաշտօն կամ պարտաւորութիւն չի ճանչնար իւր վրայ՝ եթէ ոչ բնութեան երեւոյթներուն և անոնց օրինացը գումարութիւնն ընծայեցընել պարզապէս. և որչափ հաւատարիմ է այս մասին՝ այնչափ ի մերձուստ և ապահով ճամբով հասած է վախճանին, և նոյնչափ վստահ է իւր պաշտօնն անվրէպ կատարած ըլլալուն և Լեզուներն ալ բնութեան հորիզոնին վրայ բնական երեւոյթներ են, եթէ քերական մ'այս տեսութեան մէջ սխալած է, հարկ է ըսել թէ իւր պաշտօնը չէ ճանչցած » :

Ազգին ամենէն մեծ գրագէտներէն մին՝ Գ. Օտեան Տօք. Ն. Ռուսինեանի կենսագրութեանը մէջ այսպէս

կը գրէ , « Խիզախ ձեռնարկութիւն մ'է լեզու նորո՛ւ գելու ձեռնարկութիւնը . լեզուն ժողովրդին բերնին մէջ կը շինուի : Բնականին դէմ յանձնապատասանութիւն է ելնել ինքնիրեն օրէնք շինել լեզուին և կարծել թէ ազգ մ'ամբողջ այն օրէնքով պիտի վարուի : Այսպիսի ձեռնարկութիւն մը , ինչպէս ամէն նոր բան , իր հետեւողները կրնայ ունենալ և ոչինչ այնքան բուռն է որքան նոր ազանդաւորի մը եռանդը : Այլ ազանդաւորը ինչպէս իրենց եռանդն վաղ թէ անագան կ'անցնին , և լեզուին ոգին որ ազգային հանձարին ցոլացումն է կը յազթանակէ ամենուն : Անտարակոյս կարգէ դուրս հանձար մը կուգայ զաշխարհ դորդել կրնայ նոր շարժում ու նոր կեանք տալ լեզուին ալ , Տանթէի պէս անմահ գործքի մը մէջ կուել կոփել իր նորաձեւութիւնքը Ռոնսառ , Ռէնիէ , Մալբրալ որ զգաղղիական դպրութիւնն ու լեզուն նորոգել ձեռնարկեցին և որ պատրաստեցին այն լեզուն որով Գօռնէյլ գրեց ետքէն , քերականութիւն չը շինեցին այլ գիրք գրեցին » :

Արդի լեզուն կանոնաւորելու համար եղած ամէն ջանք պէտք չէ ըլլալ հակառակ լեզուի օրինաց , այն ամէն աշխատութիւն որ կը տարուի լեզուն վերանորոգելու համար պէտք է համաձայն ըլլալ լեզուի ոգւոյն որ կը բարձրանայ մի միայն ազգին ճշմարիտ յառաջադիմութեամբը , յառաջադիմութիւն գոր կարող է Ազգն ունենալ , երբ ,

Ա. - Ժողովրդին ամէն կարգերուն մէջ տարածուի դաստիարակութիւնը :

Բ. - Կեդրոններու մէջ ունենանք վարժապետանոցներ և բարձրագոյն վարժարաններ և գիւղերու մէջ նախակրթարաններ , ուր նոր սերունդն ուսանի իւր մայրենի

լեզուն՝ ամէնէն աւելի խնամօք , ամէն օտար լեզուաց ուսումնէն յառաջ :

Գ. - Տարածուի ընթերցասիրութիւնը՝ քաջալերելով ազգային թերթերն և քաջալերելով հեղինակն :

Դ. - Ունենանք աշխարհիկ լեզուի ինչպէս նաեւ ուսման ու զիտութեան ամէն ճիւղերու վերաբերեալ դասագրեանք . զի լաւ դասագիրք մը դպրոց մը կարծի որպէս ըսաւ Օտեան :

Ե. - Ունենանք ժողովրդական բանաստեղծներ որ իւրեանց երգերովն ու խանդավից տաղերովը տարածեն լեզուն ժողովրդին մէջ . ունենանք Մատենագրեր ու Գրագէտներ որ գրեն ու հարստացնեն լեզուն իւրեանց երկերովն , և գիտուններ որ իւրեանց ճիւղն մշակեն այդ լեզուաւ :

Զ. - Ունենանք կեդրոններուն մէջ այնպիսի զօրութիւններ որոնցմով լեզուն՝ ինչ որ ստանայ նոր , ինչ որ ստեղծէ գեղեցիկ ու բարի , ճառագայթ է ամէն կողմ :

Ահա այս բնական միջոցներով միայն ազգը մտաւորապէս կը յառաջանայ և իրեն հետ ալ լեզուն , ալ անկէ անդին ամենայն ինչ զիւրին է , լեզուի ուղղութիւն , կանոնաւորութիւն , միօրինակութիւն , մաքրութիւն , ճօխութիւն , քանի որ կան ամենամեծ միջոցներ որք լեզուն կը կուեն ու կը կոփեն :

Գոհացուցիչ է տեսնել որ ազգն զգալի կերպով մշտաւորապէս կը յառաջանայ , որչափ որ պարագայները կը ներեն , հեղինակները կը շատնան , լրագրերն ու պարբերական հանդէսները կը բազմապատկին , հետզհետէ կերեւին մեր գրական թափուր հրապարակին վրայ բանաստեղծներ , վիպասաններ , մանկավարժներ , գիտուններ , որ իւրեանց գործերովն կը նպաստեն ազգային լուսաւորութեան :

Ամենէն մեծ կեդրոններն որպէս Կ. Պոլիս , Տփղիս ,
Զմիւռնիա , Կարին , Վան , Կան մասնաւոր և ազգային
վարժարաններ ուր նոր սերունդ կը պատրաստուի ըն-
կերութեան լաւ անդամ մ'ըլլալու ամէն պայմաններով :

Եւ մենք որ սոյն աշխարհարար հաւաքածոյքը պատ-
րաստեցինք հեղինակութիւն մ'ըրած ըլլալու յաւակնու-
թիւնը չունինք , այլ մերովսանն մասնակցելու այն ընդ-
հանուր ջանից որ կը թափուին ի կրթութիւն և ի դաս-
տիարակութիւն հայ պատանւոյն :

Ինչպէս կը տեսնէ ընթերցողն , սոյն ծաղկաքաղն Ե-
ղած է մի միայն աշխարհարար գրուածներով և բաժ-
նուած է վեց մասանց որք են ,

- Ա. Առակք - Մանրավէպք
- Բ. Նկարագրականք և կենսագրականք
- Գ. Քնարերգականք և Նշերգք
- Դ. Բարոյականք և իմաստասիրականք
- Ե. Գամբանականք և բեմականք
- Զ. Կրօնականք

Նիւթոց դասակարգութիւնն ըստ իմաստի եղած է
և ոչ թէ անձնիւր հեղինակի գործերով :

Աշխարհիկ լեզուի այսպիսի ծաղկաքաղ մը կրնայ
օգտակար կերպով դործածուիլ ամէն վարժարանաց
մէջ ուր աշխարհիկ լեզուի ուսուցման հոգ կը տար-
ուի մասնաւորապէս . դասատուն տղայոց աստիճա-
նին համեմատ կրնայ ընտրել նիւթերն և սերտել
տալ աշակերտին՝ ցուցնելով իւրաքանչիւր հատուածին
մէջ գտնուած բոլոր գրական ու քերականական կա-
նոններն ու հարկաւոր գիտելիքներն , այս դրութեամբ
աշակերտին ճաշակը կ'արթննայ և կը կրթուի և մայ-
րենի լեզուին մէջ կը հրահանգի :

Օգտակար համարեցինք ազգային հեղինակաց ոմանց

վրայ կենսագրական ծանօթութիւններ դնել գրքին մէջ ,
և պիտանի տեղեկութիւններ յաւելուլ հատուածներուն
ներքեւ :

Մեր կամքէն բոլորովին անկախ պատճառներով սոյն
հաւաքածոյին ներկայ տպագրութիւնը խիստ մեծ փո-
փոխութիւններ կրած է :

Ընթերցողաց ներողամտութիւնը խնդրելով սոյն
գրքին թերութեանցը վրայ , կը յուսամ թէ քաջաւերու-
թիւն պիտի գտնէ :

1884 Մարտ 20
Օրթագիւղ

Ա. ՊԻՊԷՆՃԵԱՆ

Ճ Ա Շ Ա Կ

Ա Ր Դ Ի

Հ Ա Յ Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ս Ն

Մ Ա Ղ Կ Ա Ք Ա Ղ

Յ Ե Ծ Թ Ա Ր Հ Ի Կ Լ Ե Չ Ո Ւ Է

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Ա Ռ Ա Կ Ք - Մ Ա Ն Ր Ա Վ Է Պ Ք

Մ Ա Ղ Կ Ո Ւ Ն Ք

Մէկ պարտիզի մը մէջ ծաղիւնը զանազան
կը ծաղկէին հոտով տեսքով աննրման .
Ոմանք ծառոց փաթթուելով կ'երնէին ,
ինչպէս բաղեղն ու պատատուկ (1) .
Եւ այլք ցածուկ կը բացուէին ի գետնին)
ինչպէս վէճվէնն (2) ու հըրանունկ (3) :

(1) Պարտուի, բաղեղ :

(2) Վէճվէն, բառ Գաղ. որ նշանակէ աղանարոյ :

(3) Հըրանունկ, տեսակ մը ծաղիկ :

Հոն գըտնըէր ամեն տեսակ ,
 Բարդ բարդ մեխակ , կարմիր՝ ճերմակ .
 Իսկ շուշաններ՝ վայրի՝ ջրի՝ և հովտաց
 Կը բացուէին ամեն օր նոր ի նորանց :

Բուրաստանին մէկ շուք տեղ՝
 Կ'ապրէր քաչուած և մանուշակն աչագեղ :

Օր մի օրանց առաքլանց ,
 Գըլուխն ի վեր , շիվ-շիտակ ,
 Կայնած Շուշանն ըսպիտակ՝

Յոխորտաբար՝ Մանուշակին դայս ասաց .

- « Բա Մանուշակ , ո՞ր մըտեր ես .
- « Հոտը կառնում , դուն չըկաս ,
- « Ափսոս չէ՞ քեզ , դուն մեղք չե՞ս ,
- « Այդպէս ինչո՞ւ խեղճ մընաս
- « Թէպէտ հասակդ է փոքրիկ ,
- « Այլ աչերդ են խորտիկ (1) .
- « Դու մէկէ մ'ալ ամբջնալու բան չունիս ,
- « Կարճ հասակէդ քաչուիլ պէտք չէ քեզ , հոգիս : » —

Այն Շուշանին սընազարծ
 Յոխորտանքին փոխադարձ՝
 Մեր Մանուշակն հեզ ու խոնարհ
 Դարձաւ ասաց հանդարտաբար ,
 — « Ազնիւ սըրտիդ , պերճ Շուշան ,
 « Շնորհակալ եմ բիւր անգամ ,
 « Այլ կը խնդրեմ , ինձ համար
 « Դու մի մաշուիր ու հոգար .
 « Իմ վիճակէս ես դո՛ւ եմ ,

(1) Խորտիկ , գեղեցիկ , սիրուն :

« Այս տերեւոց շուքին տակ՝
 « Ազատ կ'ապրիմ հովէն մըրըկէն : » —

Այսպէս անցաւ այն առաւօտ ,
 Բայց ահա տե՛ս , կէս օրուան մօտ
 Մէկ տաք քամի մը փըչեց ,
 Մեր ծաղկանց տեսք շնորհ խամբեց ,
 Յետոյ կարկուտ և յորդ՝ անձրեւ
 Լոյս ծաղկանց մութ բերին արեւ ,
 Ոմանց տեղերն ալ չը մնաց ,
 Շատերն ընկան թոռմած դեղնած .
 Եւ այլք կախուած գըլխիվայր
 Կերերային խեղճաբար :

Իսկ մեր Շուշանն՝ որ առաւօտ
 Մեծ մեծ խօսէր յոխորտաբար ,
 Չարդ բուրդ եղած , աղտոտ-կեղտոտ
 Յեխերուն մէջ քաշ կուգար :
 Այն ժամանակ Մանուշակ ,
 Իր ցօղազարդ աչերով ,
 Նայեցաւ մէկ մը շորս քով ,
 Եւ ստեղծողին տալով փառք՝
 Սըրբեց աչքին ցօղ-արտասուք
 Հառաչելով խորունկ խորունկ :

Հ. Բ. Վ. ԳՈՒՇՆԵՐԵԱՆ

Շաղկաքաղ Առակաց

Ա Ր Մ Ի Ն Ե

Հինգ տարեկան

Մի աղջրկան

Մեքենայ մի կտրեց տարաւ՝

Աջ թեւն (ինչ աղէտ սրտազրաւ)

— Մանկիկն այնքան հեծեց լացաւ
Թափեց այնքան արցունք և ցաւ

Որ հայրաբար

Աստուածն արդար

Գթութեան չող մ'ուղղեց վրան ,

— Ամենարոյժ սպեղանի

Որ փոյթ գոցեց վէրքին բերան

Եւ միաթեւ այլ կենդանի

Հատոյց իւր մօր

Մանկիկն անզօր :

... Անցան օրեր , և Արմինէ

(Արմինէ էր անունն , ըսի[՞]) ,

Ալ գերծ վերքէ , դառնութենէ

Ամէն առտու կ'երթար դասի

Եւ անդադար

Գիրք կը կարդար

Եւ իւր պարտուց խիստ ուշադիր

Ձախովն այնքան լաւ գրէր գիր

Որ վարժատան յարկին ներքեւ

Ինքն առնելով նիչ ու պարգեւ

Միւս աղջկանց

Առթէր նախանձ :

— Յանկարծ մի օր մեծ և բարի

Կին մ' (ամուսին թագաւորի)

Գիւղին մէջէն անցած ատեն

Կանգ առաւ և գիւղապետէն

Խնդրեց խսկոյն

Որ փոքրադոյն

Այլ խելացի յառաջագէտ

Մի աշակերտ բերին իւր դէմ ,

— Մարդ զրկեցին և Արմինէն
Առին բերին վարժատունէն :

Աղջիկն անվախ

Կազմ և ուրախ

Այլ թեւազուրկ , երբ երեւցաւ

Ազնիւ տիկնոջ աչքը լեցաւ ,

Եւ գգուանօք ու քսուցրածայն

Իւր գրկաց մէջ առնելով զայն

Տուաւ պաշիկ

Եւ « փոքր աղջիկ »

Ըսաւ « Գոհ եմ որ դու այդպէս

« Աշխատասէր և խոհեմ ես .

« Լաւ կը գրես , լաւ կը կարդաս

« Եւ կ'ոճանիս ինչ որ տան քեզ դաս .

« Արդ , փոխարէն

« Առատօրէն

« Քեզ վարձատրել կ'ուզեմ այսօր

« Ըսէ՛ , ի՞նչ տամ , գրքոյկ մ'աղւոր

« Հազո՞ւստ , սլատկե՞ր թէ խաղալիք

« Կուզե՞ս շքար կամ ուտելիք ,

« Կուզե՞ս օղեր ,

« Մի , մի վախեր

« Ըսէ շիտակ » , խկ Արմինէ ,

Հոգին լցուած ցնծութենէ

Իացաւ շրթունքն և խնդազին

Գոչեց — «Թեւ մի տուէք , տիկին.....»

ԿԱՐԻՃ ԵՒ ՓՈՐՏ

Կարիճն ու փորտ
Լըճի մը քով
Իրար դառն,
Ընկերացան :

Թերեւս ըսես, կարելի՞ է,
Պիտի ըսեմ, թէ ինչո՞ւ է
Բայց առակիս
Մտքին նայիս,
Կարծեմ ինչ
Փոքր իշատէ
Կը յուսամ,
Բարեկամ,
Գոհ կըլլաս :

Կարիճն ու փորտ
Իրաւ խելօք
Բաւական
Ապրեցան :

Սակայն Կարիճն այսպէս
Օր մը փորտին ձայնեց
« փորտ աղբար,
Լաւ չըլլա՞ր,
Որ մի անգամ լըճէս անգին
Երթանք զիտել իմիասին,
Թէեւ ես, ո՛հ, ինչպէս գիտես
Լողալ չգիտեմ, որ դամ հետ քեզ
— « Հոգի հատեր է,
Այդ ալ բա՞ն է :

Երբ չալկել զքեզ
Կարող եմ ես » :

Վերջապէս ի փորձ դրին,
Իրարու ինչ որ ըսին :
Բայց հազիւ մէկ քիչ ատեն
Անցած էր, կարիճն անդէն
Փորտին խայթեց,
Կրկին խայթեց :

Փորտն անդէն ուժ ուժ պրօաց,
Եւ ըսաւ ձայնիւ մարած,
« Կարիճ աղբար,
Ի՞նչու համար
Գու չարաչար զիս կը խայթես,
Գոնէ պատճառն ի՛նչ է, չըսե՞ս » :

— « Ո՛վ փորտ ընկեր,
Ձը գի՞տես դեռ,
Որ կարե՞ծք սովոր են,
Երբ մարմին թէ գըտնեն,
Անպատճառ կը խայթեն,
Բնական է, ի՞նչ ընեն » :

— « Ետ՛, բայց Կարիճ,
Գիտցիր հիմիկ,
Որ գորտերն ալ ջուրց խորունկէն
Լողալ կուզեն, էհ, ի՞նչ ընեն,
Այս ալ բնական
Մեզ է միայն :
Ուստի ըսէ,
Ինձ ի՞նչ հարկ է ,

Ջրին երեսէն տանիլ ըզքեզ ,
Քանի դու չար կենդանի ես » :

Ըսաւ չրսաւ
Փորտ սուղեցաւ ,
Կարիճն ըսես
Ջրին երես

Մընաց ու տկուեցաւ ,
Խղդեցաւ սատկեցաւ :

Այնպիսիներէ՛ որոց խայթել
Միշտ բնական է , հեռու փախչել
Պարտաւոր են
Մարդիկ ամէն :

Վ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Յիսնակ Առակք

ԿԿՈՒ ԵՒ ԱՂՈՒԷՍ

— Ա՛ կիւռ
Լըսէ դու ,
Ինչ խորոտիկ
Ու նոնոշիկ
Կ'երգես դու ,
Ո՛վ կիւռ ,

Աստուած վկայ , նոյն իսկ սոխակ
Ճշգիւ քեզ պէս ձայնել նուազ
Կարող չէ , սակայն ո՛ւր էր ,
Որ և այդպէս սրտիկդ լինէր ,
Ըսել կուզեմ սրտիկդ ըլլար
Անուշ գթոտ ու բարերար :

Կիւռն ըսես
Պատասխանեց :

« Վի՞շտ մը ունիս , Աղուէս աղբար ,
Ըսէ նայիմ , գիտե՞մ մէկ ճար » :

— « Որսորդներէ հագիւ փախայ ,
Բայց վիրաւոր արիւնկըայ :

Ո՛հ , հիմակուկ ,
Բարի՛ կըկուկ ,
Մինչ ծարաւէս
Կը մարիմ ես ,

Մէկը չըկայ որ մէկ պըտիկ
Տայ ինձ գոնէ պաղուկ ջըրիկ :

Ո՛ւր էր որ դու քո՛ կտուցով
Ձորէս ջուր մը տայիր շուտով

Գէթ յանուն
Մօրդ արեւուն » :

Անխելք կիւռն
Այս աղուխուն
Հաւատաց
Ու գընաց :

Բայց երբ դարձաւ , և իր կըտուց
Նորա բերնին մէջ երկնցուց ,
Նա իսկոյն սլամեց խղդեց ,
Եւ անյազ կերաւ լափեց :

Երբ բարիք ընել ուզես
Չայս առած յիշել պէտք ես

Քանզի չար մարդուն
 Երբ բարիք ընես դուն
 Փոխարէն
 Այն մարդէն
 Դուն բարիք մի յուսար ,
 Բարեկամս , խնայա՞ր :

Վ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Յիսակ Առակք

Շ Ո Ւ Ն

« Բարկութենէս
 Ահա կարծես
 Ես կը ճաթիմ ,
 Հուր կը կարիմ ,
 Ծօ , սա նայէ ,
 Ինչ ըսել է ,

Որ ապուշ ոչխարաց
 Սա խեղճուկ կենդանեաց
 Ըլլամ միշտ ես
 Ծառայ այսպէս :

Գիշեր ցերեկ անքուն հսկեմ ,
 Միշտ հոն ու հոս ես սրահպանեմ .
 Մէկ մ'ալ տեսնես ,
 Ի՞նչ կը լրսես .
 « Երնեք , ո՞ւր էք
 Հասէք , հասէք » :
 — Ի՞նչ կայ » :

— « Գայլ եկած է , վագեցէք հա՛ ,
 Գող եկած է , բռնեցէք հա՛ » :

Շնչասպառ կը վագվոտենք ,
 Կը փախցընենք կամ կը բռնենք ,
 Բայց մեր բաղդէն յանկարծակի
 Գող գայ կամ գայլ , առնու տանի
 Մ'ենէ դաղտուկ
 Մէկ ոչխարուկ ,

Ե՛ղուկ մեզ , հովիւք ամեն
 Ի՞նչեր մեզ կը հասցընեն ,

« Դուք ծոյլ էք ,
 Սանկ նանկ էք » ,
 Կըսեն կըսեն
 Ու կը տըրփեն :

Ո՞վ Տէր Աստուած ,
 Այս ինչ չարքաշ
 Կենաց ըզմեզ
 Վիճակեր ես :

Իսկ մերին վարձք , ո՞վ տէր , ի՞նչ է
 Կամ մէկ քանի չոր սոկոր է ,
 Կամ մէկ քանի հացի կըտոր ,
 Ամէնն ամէն այս են բոլոր :

Գիշեր ցերեկ մենք կը տատինք ,
 Բայց ոչխարի չափ յարդ չունինք ,
 Է՛հ ի՞նչ հարկ կայ
 Ըլլալ ծառայ :

Երթ'ամ լեռներ , ձորեր շրջել
 Դաշտեր չափել , ազատ ապրել :
 Երկար բարակ շուն խօսեցաւ
 Հուսկ գլուխն առաւ ու մեկնեցաւ :
 Բայց գայլուն մէկ հանդիպեցաւ

Երբ այս Շանը , նախ վարմացաւ ,
 Հասառ ոռնաց : « ա՛ն Շուն աղբար ,
 Տրտում տխուր ինչո՞ւ համար
 Կը թափառիս
 Անդին ասդիս
 — Զգուեցայ
 Չանձրացայ
 Ոչխարներէն
 Հովիւներէն » :

— « Բարի եկար ,
 Ծնիկ աղբար ,

Եկուր ուխտենք եղբայր լինիլ ,
 Ի միասին սիրով ապրիլ ,
 Բայց հիմա թէ անօթի ես
 Եկուր յորջս , հոն ես տամ քեզ
 Խիստ կակուղիկ
 Համով մըսիկ » :

Երկար չընեմ ի միասին
 Խօսակցելով ելան գացին :
 Ուր մեր Շընիկ լաւ կըշտացաւ ,
 Խորունկ խորունկ հոն քնացաւ .
 Բայց արթնցա՞ւ այն խոր քունէն ,
 Գեռ չարթնցաւ , չելաւ կ'ըսեն :

Պատճառ

— Եղբայր ,
 Վասն զի գայլուն համբ
 Զայն խղդեւ էր ուղած :

Հագար անգամ կարծեմ ըսուած
 Միշտ անդադար է քարոզուած ,
 « Ով որ գոհ է ,
 Երջանիկ է »
 Յիւեցէք միշտ և այն առած
 Որ Խիկարէն է հռչակուած .
 « Անձրեւէն երբ կը վախշիս ,
 Կարկուտի կը հանդիպիս ,
 Եթէ խելքդ առաջնորդ քեզ
 Գու ընել անկարող ես » :

Վ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Յիսնակ Առակք

ԿԵՆՍՈՒՆՔԱՆ ԺԱՆՍԹՈՒԹԻՒՆՔ

ՎԱՀԱՆ Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ՆԱԽԿԻՆ ՄԻԱԲԱՆ ԵՐՈՒՍԱՂԻՄԱՑ ՈՒԽՏԻՆ

Երիտասարդ վարդապետը Հայ առակախօս մ'է ,
որ Աղգային Մատենագրութեան սոյն դժուարին ճիւղը
մշակեց Յիսակ Առակփի Երկու հատորիկներովն
որ հեղինակին գրական արժանիքը ցոյց կուտան :

Հայ առակախօսին առակաց նիւթերը մասամբ
բնատիպ են եւ մասամբ հայրենի ժողովրդական առան-
դութեանց հետեւողութիւնք :

Սակայն յեզուն աներդաշնակ է , եւ շատ անգամ
գառառական ամենեւն ուսմիկն բառերն անխտիր կը
գործածէ :

Վահան վարդապետ՝ որչափ իւր առակներովն՝ նոյն-
չափ է քերես աւելի , իւր վարած ազգային պաշ-
տօններովը հանրածանօք եղած է երկրին ու ազգին :

1878 բուսականին, Օսմանեան կառավարութեան հը-
րամանա Պատրիարքական պատուիրակ կարգեցաւ
Թուրքիոյ-Ռուսական սահմանագլուխներն երբայու է
Հայոց Ընդհ. Գաղթականութիւնն արգիլելու համար :

Սոյն ամենադժուարին գործն ի գլուխ հանեց ընդ
որս է պատրաստեց Ասիական Թուրքիոյ ժողովրդոց
վիճակագիրը :

Վահան վարդապետին վիճակագիրը տեղական է
օտար մամուլներէն է պաշտօնական մարմիններէ գը-
նահատուած է :

ԱԿՌԱՑ ԵՒ ԿԱՂԻՆ

Օր մը երբոր՝ ակռան անգործ կը նստէր ,
կաղին մի ալ նոյն ժամուն հոնկից կանցնէր :

Եղբայր կաղին , ուր բարով —

Ըսաւ Ակռան խնդալով ,

Արդեօք փչեց քեզ ո՞ր հով ,

Ո՞ւր կը վազես հեւալով :

Բարեւ տէր Ակռայ ,

Ներէ չ'տեսայ —

Ըսաւ խեղճը , զգաց գլխուն գալիքը ,

Կը մտածէր ինչ պատասխան տալիքը :

Բարեկամ անարժան ,

Ընդ միջեց Ակռան :

Ես ըզքեզ այնչափ սրտանց սիրելուս ,

Փոխարէնն այս էր , ո՞ սիրակորոյս ,

Պէտք է որ դու պատիժդ այժմէն ընդունիս —

Եւ նենգութեամբ միտքէն կըսէր , խելք ունիս —

Որ հոսկից անցար ,

Ինձ երեւեցար :

Կաղին գիտէր

Որ յոյս չի կայ

Ակռային կեր

Պիտի ըլլայ :

Արդէն , ըսաւ , եղբայր Ակռայ , ես գիտեմ ,

Միայն գիտ քեզ կրծօն ընել է միտքդ ,

Ոխ մը ունիս զրուցէ խնդրեմ ինձի դէմ ,

Չարիք հասցնելով ինչ կանցնի ձեռքդ .

Միթէ շահ մը ունիս բարեկամ անգին ,

Իբրեւ գերի մը կը ծառայես կոկորդին :

Ամենեւին . . . :

Գոչեց Ակուան զայրագին :

Խեղճ կաղինը սեղմոցին տակը առաւ ,
Զայն կտորելու թէպէտ և շատ ճիգ ըրաւ ,
Եկո , տես որ կաղնոյն պատեանը հաստ էր ,
Հարուածներուն քաջութեամբ դէմ կը դնէր :

Ակուան մնաց ամօթով ,

Պատժուեցաւ սուր ցաւով :

Խեղճ կաղինը դարձեալ ճամբան ձեռք առաւ ,
Ակուան իւր ըրածին պատիժը գտաւ ,
Ահա այսպէս եթէ դաշխանս անգորին ,
Ակուային պէս կը հանդիպիս մէկ օրին .

Որ կ'ըլլաս խայտառակ ,

Աշխարհի առակ :

Յ. Մ . Հ.

Մամուլ

Ճ Ա Ն Ճ

Փչեց քամին

Հիւսիսային ,

Անձրեւ կ'ուգար ,

Ու ձիւն կ'ուգար :

Ճանճ կը մըսէր ,

Քանզի ցուրտ էր :

« Ոհ , ո՞ւր գըտնեմ տեղ մը տաքուկ ,

Ուր տեղ երթամ ես հիմակուկ » :

Կըսէր կըսէր ,

Կը թռչրտէր :

Յետոյ պատին վերայ կեցաւ ,

Շունչ մը առաւ ու զայս ըսաւ .

« Աստուած , այսպէս սըմքած սըքլած

Ու կաս-կապոյտ ցրտէն եղած

Մըսիմ ,

Սատկիմ » . . . :

Ըսաւ ,

Լացաւ :

« Միտքս ընկաւ հա ,

Ի՞նչ լաւ կըլլայ ,

Մամուկն ահա տես պառկած կայ ,

Անուշ անուշ կը քնանայ .

Անշուշտ եթէ երթամ հիմայ .

Նա կողորմի խեղճիս վերայ :

Երթամ ,

Զայն տամ » :

Ուստի դնաց ,

Անոր ճըւաց .

« Մամուկ

Քուրուկ ,

Ա՛խ , առնէիր զիս քո քովիկ ,

Ու ինձ տայիր տեղ կըստրիկ ,

Մինչեւ անցնին օդերս ցրտոտ ,

Ու դադարէր հովս անձրեւոտ :

Աման , մեմուկ ,

Ունեցիր գուլթ » :

— « Մարի , դ՞ու՞ն ես , ո՞վ իմ քուրուկ ,

Ահա քեզ հոս տեղ կայ տաքուկ .

Սա՛սան ունիմ հոս շատ փախուկ ,

Handwritten notes and a small diagram with numbers 2 and 1.

1078-2014
101
41025

ՀԱՍԱՐ
Handwritten text and a stamp.

Ես կը պլլեմ տաքուկ տաքուկ
 Ըզքեզ,
 Կը լսեմ » :
 Անմիտ ճանճն հաւատաց,
 Ու թըռաւ հոն գընաց :
 Ուր մեր Մամուկն ականջն ի վար
 Անոր այսպէս կը փսփսար .
 « Իմ փորիս մէջ տաքուկ տաքուկ
 Հանգիստ ըրէ , ո՛վ իմ քուրուկ
 Ու պաճիկ ,
 Ով ճանճիկ » :

Առակիս միտքն այս է միայն ,
 Երբ ուրիշին տանը գըրան
 Զարնել ուզես ,
 Խորհելու ես :

Վ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Յիսթակ Առակք

ԳՐԱՃԱՐԱԿ ՄՈՒԿԵՐՆ

Ամէն բանի դէտ (1) և հմուտ ,
 Պատմաբան ,
 Երկնից գաղտնեացն իսկ հետամուտ
 Ի մի բան
 Լիթրէաձեւ (2) մեծահանճար
 Մի գիտուն ,
 Գիր կը գրէր , վանկ կորոճար (3)
 Օրն ի բուն :

(1) Գեո , գիտող : (2) Լիթրէայի , Լիթրէի նման :
 Լիթրէ , մեծանուն իմաստասեր և բանասեր Գաղղիացի (1801-1882) :
 (3) Որովհետև կամ որովհետև , կրկին ծամել . շարունակ մտածել :

Կսկսէր նա ի ծաղ այգուն ,
 Եւ՝ փութով՝
 Մերթ գիշերն իսկ կալով անքուն
 Անվրդով ,
 Շարժէր գրիչն և համարձակ ,
 Անվրէպ՝
 Յանձնէր թղթին մի ճառ արձակ
 Կամ մի վէպ .
 Կամ մի փայլուն ոտանաւոր
 Ներդաշնակ :
 Կը գրէր նա , միշտ , ամէն օր ,
 Շարունակ . . . :
 Սակայն հազիւ թէ , հոգնած խիստ
 Նա կերթար
 Գտնել մի քիչ , առնուլ հանգիստ
 Ու դադար ,
 Ահա իսկոյն ամենակեր
 Համակէժ՝ (1)
 Գային նիհար թէ գեր մուկեր
 Փոքր ու մեծ ,
 Գրասեղանին վրայ խայտալ (2)
 Ու՝ զուարթ՝
 Իւր բազմարժան ձեռագրոց տալ
 Մի մեծ ջարդ ,
 Խածնել , կրծել , ծակել անդուլ (3)
 Անխափան
 Վէպ թէ քերթուած կեղտով (4) զեղուլ (5)
 Ամէն բան . . . :

(1) Համակէժ , ամէն բան կրծող : (2) Խայտալ , վխտալ . ուրախանալ : (3) Անդուլ , անդադար :
 (4) Կեղտ աղտ : (5) Զեղուլ , լեցընել :

— Խեղճ գրագէտն , հինգ տասն անգամ
 Ի զուր տեղ
 Զայնս ամուր մի դարակի կամ
 Մի արկեղ
 Մէջ ամիրոփեց , փակեց ուժգին ,
 Ու՛ վրան՝
 Լաւ մ'հաստատեց կազմ , թանկագին
 Մի դարան . . .
 Բայց ամէն հնարք սպառեցաւ
 Անօգուտ ,
 Եւ վերջապէս ալ լաւ մ'եղաւ
 Խեղամուտ ⁽¹⁾
 Թէ մուկիկներ (գրածարակ
 Ասպարէն) :
 Մեծ դիւրութեամբ արկղ ու դարակ
 Կը ծակեն ,
 Եթէ նոցա մէջ , քով , կամ մօտ ,
 Կամ դռնէն ,
 Իրենց ճաշակին յարմար հոտ
 Քիչ մ'առնեն . . . :
 — Մեր գրագէտն որ խելք ունէր
 Եւ հանճար
 Շփէր ճակատն և կ'որոնէր
 Առ այս ճար ,
 — Յանկարծ իւր միտքն սթափեցաւ ,
 Եւ ժպտուն՝
 Ա՛լ չը յիշեց յուզմունք ու ցաւ ,
 Գնաց տուն ,
 Եւ իւր մաքուր կաղամարին :

(1) Խեղամուտ , տեղեակ , հասկցող :

Մէջ խակոյն
 Մեղանի հետ նա խաւարին
 Լեցուց թոյն . . . :
 Եւ արդարեւ թշուառական
 Թշնամի՝
 Մուկերն երբոր ի ճաշ եկան ,
 Մի առ մի
 Կերան դարձեալ . . . այլ լուռ ու մունջ .
 Յիր ու ցան
 Պահիկ մ'յետոյ ինկան անշունչ .
 Ճայթեցան . . . :

—
 Գուցէ ոմանք ըսին — այս սին
 Վախճանի
 Զարածճի մուկերն էին
 Արժանի » :
 — Ես կ'ըսեմ , Ո՛չ , — Մի գրագէտ
 Զը հոգար
 Մտնել ազտիտ մուկերու հետ
 Ի պայքար ⁽¹⁾ ,
 Քանզի չը կայ՝ փուճ կամ ընտիր՝
 Մի հատոր
 Որմէ չը կրճեն անխտիր
 Մի կտոր . . . :
 Իսկ հեղինակ մ'երբէք պէտք չ'է
 Վատաղոյն
 Գրիչ գործածէ , և կամ թրջէ
 Զայն ի թոյն : —

Ա. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Աճտիպ գործեր

(1) Պայտար , վէճ , կռիւ :

ԽՂՈՒՆՁՆ ԵՒ ԽՂՈՒՐԳՆ

Լուսաւորեալ ծերձի խղունջ
 Ժամանակին
 Կ'ապրէր անհոգ և անտրտունջ
 (Ձի չունէր կին . . .)
 Եւ սոստէ յոսա , թփէ ի թուփ
 Ծառէ ի ծառ
 Առանձնացեալ իբրեւ ի տուփ
 Վարէր պայծառ
 Նախանձեղի , ջի'նջ մի կենցաղ :
 — Ձէր նա թեթեւ
 Արագընթաց , հապա դանդաղ
 Ձի չ'ունէր թեւ ,
 Ձի իւր ուսին տուած էր Տէր
 Տնակ մ'ի կախ ,
 Եւ սողալով միայն պարտ էր
 Քրտնաթաթախ (1)
 Շրջել , ապրել անիծապարտ (2) :
 Եւ իւր կոչման
 Համեմատ , որ մ'երթալ հանդարտ՝
 Ի գերեզման
 — Բայց մեր խղունջ պարզամիտ չ'էր ,
 Օր մ'անկասկած
 Պէտք է , ըսաւ , որ իմ աչեր
 Դեռ չը փակած
 Ճամբայ ելնեմ , և միանգամ
 Իւր շորս կողմէն

(1) Քրտնաթաթախ . քրտինքի մէջ թաթխուած , շատ յոգնած :
 (2) Անիծապարտ , անէծքի տակ ընկնող , անիծուած :

Ուշի ուշով տեսնեմ , ժուռ դամ
 Աշխարհն ամէն ,
 Եւրոպացւոց նման յաւէտ (1)
 Հետաքրքիր
 Ի'նչ որ տեսնեմ , նոր , օգտաւէտ ,
 Առնեմ ի գիր
 Յետոյ ձօնեմ զայնս իմ ազգին ,
 (Ա՛ղբ անգիտակ)
 Իբր իրապէս պերժ և անգին
 Մի յիշատակ :

— Հարկ չ'է ըսել թէ երբ այս լուր
 Տարածուեցաւ ,
 Լեռ ու պարտէղ , դաշտ ու բլուր
 Ձգացին ցաւ :
 Եւ թէ իւր քոյրն ու քեռորդին
 Եւ այլք , այր կին
 Ծեր թէ մանուկ , մեր ճամբորդին
 Յուզարկ եկին (2)
 Եւ յանձնելով զայն առ երկին ,
 Չայնիւ արտուով
 Վերադարձին կրկին կրկին
 Առին խոստում
 — Մայիսի մէջ , մինչդեռ Գարուն
 Միրագուարթ
 Սփռած էր վեր ողջ (3) դաշտերուն
 Շուշան և վարդ :

(1) Յուր , միշտ :
 (2) Յուշտի գուլամ ելուլ , ճամբայ գնել , ուղեկցել քիչ մը տեղ :
 (3) Ողջ , հոս կը նշանակէ՝ ամբողջ , բոլոր :

Եւ արեգակն հեղոյր յերկնի
 Լոյսն իւր վսեմ,
 Թողուց խղունջն իւր հայրենի
 Պարտիզին սեմ,
 Եւ եռանդուն անկաւ յուղի .
 Միշտ յամրաքայլ,
 Սակայն առանց ահ ու դողի
 Եւ անայլայլ (1)
 Ընթանալով գիշեր ցերեկ,
 Յազթ (2) անվտանգ
 Երբ զինքն զգաց վաստակաբեկ (3)
 Օր մ'առաւ կանգ,
 Եւ անձկանօք զիտեց իւր շուրջ,
 — Կար մի հովիտ,
 Մերկ և անչէն, և իր կամուրջ
 Նեղ ու վտիտ,
 Ոյր ներքեւէն վափկամրմունջ
 Մի ջուր խոնարհ
 Ձերդ տարագիր (4) որբ անտերունջ՝
 Ի ծով գնար :
 — Խղունջն իսկոյն « — Էհ, չկայ ճար, »
 Շուտ թէ կամաց,
 Պէտք է, ըսաւ, սրտիւ յօժար
 Անցնիմ զիմաց,
 Քանզի այս շոր, վայրի խոսկան (5)
 Դաշտերուն մէջ

(1) Անայլայլ, անփոփոխ : (2) Յազթ, շատ, մեծ :
 (3) վաստակաբեկ, յոգնած, յոգնեցնող, ծանր :
 (4) Տարագիր, արտորուած, հայրենիքէ բըռուած :
 (5) Խոսկան, չբանուած՝ կոշտ երկիր, անբեր :

Տեսնելու և գրելու բան
 — Չկայ մի էջ . . . :
 Ամբան օրերն անցած էին
 Շատոնց ի՞ վեր,
 Կը փչէին աշնանային
 Ուժգին հովեր,
 Դաշտը՝ անծաղիկ, ծառք՝ անտերեւ
 Երկինք՝ մթին
 Էին և յորդ առատ անձրեւ
 Տեղայր չորս դին .
 Եւ հովտին նուրբ առուկին տեղ,
 Փրփրակուտակ (1)
 Մռնչելով մի բուռն հեղեղ
 Կերթար շիտակ
 Սարսէր կամուրջն անսին և ցած,
 Խարխուլ և հին . . .
 — Իսկ մեր խղունջն անդին անցած
 Չէր տակաւին . . . ,
 Այլ կը քայլէր (ժիր և կայտառ
 Իբրեւ մի քար),
 Ուժակորոյս և շնչասպառ
 Ու կը տքար . . . :
 — Նոյն պահուն ալ խլուրդ մ'արի
 Եւ սրընթաց,
 Ոյր՝ անձրեւէն՝ անձն էր կարի
 Յուզեալ և թաց,
 Կամուրջն ելաւ, արագ արագ
 Իբրեւ կայծակ,

(1) Փրփրակուտակ, փրփուրը դիզուած, բարձրացած :

Անցնիլ երթալ և անճրագ
 Մտնել յիւր ծակ .
 Ճիշդ նոյն պահուն ալ մեր խղունջ
 Որ դայն տեսաւ ,
 Ճիշդ մ'ալ թափեց - բեկեալ , անչունջ
 Միւս եզրն հասաւ ,
 Բաղխեցին ջուրք , ալիք փրփուր ,
 Ոլոր որբ (1) ,
 Կամուրջն անսիւն նեղ ու թափուր
 Տարին բոլոր ,
 Եւ քայքայուն , կէս փլատակ
 Կամուրջին հետ
 Գժբախտ խլուրդն ալ ջրոց տակ
 Եղաւ անհետ . . . :
 — Խխունջն յայնժամ ձայնեց ուժգին .
 — « Խեղճ կենդանի ,
 Յանդուզն էակ , իմ ընթացքին
 Ո՞վ կը հասնի . . .
 Յաւէտ օրհնեալ լին' Աստուած ,
 Որ յ'աշխարհի
 Իւր բարութեամբն ինձ է տուած
 Մարմին մ'արի ,
 Որով կրնամ՝ զերդ մի բազէ (2)
 Արագաթեւ՝
 Երթալ՝ հոգիս ո՞ր որ ուղէ ,
 Շուտ և թեթեւ . . . :
 Առանց որոյ անտարակոյս
 Ճիշդ քեզ նման ,

(1) Ուր - ւր , կըր կըր , սըած :

(2) Բազէ , տեսակ մը թռչուն :

Չուրն ինձ պիտի լինէր անւոյս
 Մի գերեզման . . . » :

Անհրաժեշտ պարտ է մարդուն
 Լինել ուսեալ , ժիր և արթուն ,
 Այլ մեր ուսմունք և ջանք համայն
 Դառնան անպէտ և ընդունայն
 Երբ վերին պատգամն անյաղթ
 Չէ տուած մեզ և շունիմք բաղդ :

Ա. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Անտիպ գործեր

ԲՈՒ ԵՒ ՃՆՃՈՒՂՆԵՐ

Ճընճուղներ ժողով ըրին
 Չով պահապան գիշերային
 Կարգել դընել իրենց խըմբին ,
 Սա ու նա ընտրեցին ,
 Բայց վճուել չը կրցին :
 Հոն վերջապէս էն խելացին
 Երկար բարակ ճառեց այսպէս ,
 « Շատ թռչուններ դուք ցուցցիք
 Բայց ոչ մէկը ընդունեցիք .
 Առարկեցիք ծոյլ են կամ քնոտ ,
 Գիշակեր (1) են , և կամ անհոգ ,
 Բայց թռչնոց մէջ մէկ հատ մը կայ ,
 Գիշերն ի բուն միշտ արթուն կայ ,
 Գիտէք , ո՞վ է ,

(1) Գիշակեր , որսացող , յափշտակող (կենդանի) :

Ըսեմք, — բուն (1) է ,
 Մեռնիմ ես իր աչքին ,
 Որ մինչեւ իսկ մութին
 Սուր կը տեսնէ , և թոյլ ոչ տայ ,
 Որ թըշնամին ի մեր բոյն գայ :
 Զայն ունի , կը պոռայ .
 « Թըշնամի հասաւ հա՛ .
 « Օ՛ն ելէք , շուտ արթնցէք ,
 « Զեր՝ գըլխուն ճար նայեցէք » :
 Ճնճուղներ միաբերան
 Հոն իսկոյն վերուցին ձայն .
 « Թող նա
 Ըլայ » :
 Ուստի Բուին
 Լուր խըրկեցին ,
 Որ երբ լըսեց ,
 Պատասխանեց .
 — « Գըլխուս վերայ .
 Սակայն այս կայ ,
 Որ ճընճղիկներ պէտք է որ դան ,
 Բունիս մօտի ծառոց վըրան
 Միշտ շարունակ թառին մընան :
 Ճընճղուկը գալով թառեցան :
 Բայց մեր բուն
 Քաջարթուն
 Ի՞նչպէս , գիտէք , ի՞նչ կերպով հոն
 Կը կառարէր իւր այս պաշտօն ,
 — Արթնութեամբ ,
 Ժըրութեամբ .

(1) Բուն , գեշերային թռչուն :

Զի իր բանն էլ՝ այս էր գործն էլ ,
 Ճընճուղները մէկմէկ խըղդեւ ,
 Ուտեւ
 Ըսեւ ,
 « Ո՞վ ձրի հապա
 Պահնորդ կըլլայ » :

Վ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Յիսակ Առակք

ԷՇ ԽՈՐՀՐԳԱՏՈՒ

Անտառին մէջ ձոր մը կար ,
 Ուսկից անդին անցնելու
 Զըկար շէնքով ճանապարհ :
 Ասոր մէկ ճար տեսնելու
 Ժողովեցան կենդանիք
 Ի խորհուրդ մեծ պըզտիկ :
 — Արդեօք կամուրջ շինեն նոր
 Թէ լեցընեն դար (1) ու փոր : —
 Եւ զի Առիւծն է ճանչցուած
 Թագաւոր մէջ կենդանեաց
 Առաջարկեց Աղուխուն
 Որ տայ խորհուրդ բանիբուն .
 Ճարտարամիտ Աղուէսն իսկոյն
 Տուաւ խորհուրդ հաճոյադոյն :
 — Ասաց , — « Տէր արքայ ,
 « Որպէս զի ըլլայ ,
 « Մեր ճամբան շիտակ
 « Ամեն ժամանակ ,

(1) Գործ . գարուվար տեղ :

« Կամուրջ մը պէտք է մեզի .
 « Թէ տէրութիւն ձեր հաճի ,
 « Հրաման տուէք որ շինեմ ,
 « Ձորիս վրայ զայն կախեմ : — »

Առիւծն ասաց , — « Ինչպէս դիտես ,
 « Այնպէս արա , վարպետ Աղուէս : » —

Աղուէսն իսկոյն իշխանաբար՝
 Տուաւ ամենուն պաշտօն յարմար :

Ջրըչունք եղան որմնադիր ,
 Յաղթանդամ⁽¹⁾ վիղը՝ ջրկիր :

Իլուն ասաց , — « Իսկ քու գործդ՝ էլ — աղբար :
 « Ըլլայ՝ կրթել շաղախ , տաղախ⁽²⁾ կիր ու քար : »
 Այն ատեն էլն իբր Ատտիկեան⁽³⁾ ոմն զգօն
 Կամթէ զուրցեմ ի կենդանիս նոր Պղատոն⁽⁴⁾
 « Մենք ալ , ասաց , թէ՛ն չըլլանք շատ գիտուն ,
 « Սակայն գէշ չէր այս գործիս մէջ . . . :

Վրայ բերաւ Աղուէսն , « Լսենք խօսքիդ վերջ : »
 — « Սակայն գէշ չէր գիտնալ բանին էութիւն : »

(1) Յօդուրս , հսկայ , մարմնով և հասակաւ մեծ :

(2) Շաղախ , ցեխ :

(3) Ատտիկե , գաւառ հնոյն Յունաստանի՝ որոյ մայրաքաղաքն էր Աթէնք : Ատտիկեցիք՝ Յունաստանի ամենէն կրթեալ , հանճարեղ և բանիբուն ժողովուրդն էին : Այս երկրին մէջ ծնունդ առին Յունաստանի ամենէն նշանաւոր անձինք :

(4) Պղատոն , հռչակաւոր յոյն իմաստասէր , Սփրատայ աշակերտ , (428—348) նախ քան զՔրիստոս :

« Կամուրջ Ձորիս երկայնքին
 « Պիտի ճրգուի թէ լայնքին :
 « Թէ երկայնքին ասէք շինուի ,
 « Շատ նիւթ , շատ ծախք պիտի լինի : »

Իլուն աս նոր խելքին վրան՝
 Բոլոր ժողովքը միաբերան՝

Հա՛ , հա՛ , խնդալ ըսկրսան .
 Աղուէսն իսկոյն խոհեմաբար՝

« Շէնքին դըրքին , ծախքին վրայ
 « Մտածել , ասաց , մեզ կ'իյնայ .
 « Իսկ դու նայէ էլ — աղբար ,
 « Ինչ հրաման որ լըսես
 « Տեղն է տեղօք կատարես ,
 « Առանց քովէդ խելք խառնելու , » —

Խորհրդական մարդ ըլլալու
 Պէտք է կըտրուկ բարակ հանճար .
 Բայց այդ գանձն ալ դըժբաղդաբար
 Շատ մարդկանց քով չ'ես գըտնար .
 Թէ այդ բնական սուրբ չ'ունիս ,
 Լուէ , չափէդ դուրս չ'ընկնիս .
 Խըրատ քեզ՝ էլն առակիս :

Հ. Բ. Վ. ՔՈՒՇՆԵՐԵԱՆ

Մաղկաքաղ Առակաց

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՆՅՈՒԹՈՒԹԻՒՆ

Հ. ՔԵՐՈՎԱԲԷ Վ. ՔՈՒՇՆԵՐԵԱՆ

ՄԻԱԲԱՆ ՎԵՆԵՏԿՈՅ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԻՏԻՆ

Երիտասարդ վարդապետն ընտրանօք թարգմանած է Ետովպոսի, Փեղրոսի, Քո.իլովայ, Լաֆոնդէնի և Ֆլորիանոս առակները, մաքուր աշխարհաբար լեզուաւ եւ այնչափ ազատ թարգմանութեամբ որոց շատերը հետեւողութիւնք կրնան համարուիլ :

Առակախօս վարդապետն ունի ինքնագիր առակներ այ, ինչպէս կ'երեւին ծաղկաբաղիս մեջ գտնուած ծաղկուօք եւ խորհրդատու ել վերնագրով երկու բարոյայից առակներն : Թէեւ սակաւաթիւ են իւր հեղինակութիւնքն այլ ցոյց կուտան առակախօս վարդապետին գրական արժանիքն :

Հ. Ք. Քուշներեանի առակներն (թարգմանութիւն են հեղինակութիւն) լոյս տեսան վերջին տարիներս վէնետկոյ Մխիթարեան մամուլին, Առակք--Մաղկաբաղք անունով :

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՆՅՈՒԹՈՒԹԻՒՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ՆԱԽԿԻՆ ԱՇԱԿԵՐՏ ՆՈՒՊԱՐ-ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ

ՎԱՐՃԱՐԱՆԻ (Ի ԽՍՍԳԻԻՂ)

Երիտասարդ հեղինակն մեծ յաջողութեամբ կը գրէ քերթուածներ, առակներ, մանրավեպեր ու հանելուկներ որ լոյս կը տեսնեն Բուրաստան մանկածց' հանդիսին հշերով :

Հեղինակին բոլոր գրուածներն կը փայլին աշխարհաբար լեզուի մաքրութեամբ եւ բանաստեղծական կիրք ճաշակաւն :

Ա. Փանոսեան հմուտ է նաեւ Ֆրանսերէն լեզուի, որով գրած է այլեւայլ քերթուածներ զոր Ֆրանսայի քանի մը գրական քերթերը գովեստիւք հրատարակեցին :

Քանի մը տարի յառաջ Ֆրանսայի բանաստեղծներու մրցման մեջ առաջին մրցանակը յաջողեցաւ առնուիլ :

ՊԹԱՍԻՐՏ ԲՈՒՆ

Կորակառուց , արիւնարբու (1) ,
 Զարագուշակ խոշոր մի բու
 Կիսախարխուլ և անընակ
 Տան մի վրայ կ'ապրէր մինակ :
 Եւ ամեն օր , երբոր արեւ
 Կուտար երկրին վերջին բարեւ ,
 Եւ բնութեան վրայ գիշեր
 Մի մութ վարագոյր կը քաշէր ,
 Մեր մենակեացն՝ արագաթև՝
 Կը թողոյր իւր բոյնն ու՝ թեթև՝
 Կը սլանար մինչև յ'անտառ
 Իւր ճանկերով պատառ պատառ
 Գիշատելու բազում անմեղ
 Խեղճ թռչնիկներ սիրագեղգեղ
 Որք՝ երգելէ բազմավաստակ՝
 Կը ննջէին թուխ ոստոց տակ :
 Սակայն , բարձած հարուստ աւար ,
 Երբոր դառնար յիւր բոյն խաւար
 Դիտմամբ ի գետին կը ձգէր
 Մի քանի հատ թռչնոց ձագեր ,
 Որպէս զի շուն , մուկ կամ կատու
 Իւր դրացիքն , ամեն առտու ,
 Տանն առջևէն անցած ատեն
 Անոնց հոտն առնուն և ուտեն
 Եւ հոշակեն մեծարարբառ
 Թէ իրեն չափ առաքինի
 Պատուոյ , գովեստից արժանի
 Հողի՝ տե՛ղ մի չը կար խօսառ :

(1) Արեւնարբու , արիւնկզակ , արիւն խմող :

— Եւ արդարեւ ալ , դունդ ի դունդ
 Շուներ , կատուներ սրտաթունդ
 (Պնակալէ՛ղ (1) չորքոտանիք ,
 Դուք ալ ոմանց կը նմանիք . . . :)
 Կուշտ սրովայն , ցերեկն ի բուն
 Կը գոչէին եռանդագին .
 — « Երկինք օրեր շնորհեն անգին ,
 Յաւէտ անխորձ պահեն մեր բուն ,
 Զի այսքան սուրբ , աշխու , արդար ,
 Բազումսղարմ , կենդանեսէր ,
 Աղքատաց նեցուկ , մխիթար
 Բու՝ մինչև ցարդ մենք չենք տեսեր :

—
 Ես կը ճանչնամ մէկն երկու՝
 Բուին նման ահարկու ,
 Մեծափարթամ հարուստներ ,
 Որք կը քանդեն շատ տուներ .
 Բիւր կերպերով անիրաւ ,
 Կ'առնուն այլոց ոսկիներ ,
 Եւ կը դիզեն գանձ անբաւ .
 Յետոյ՝ տարին մի անգամ՝
 Կը փութան յօժարակամ
 Իրենց անպաշտպան ազգի
 Նպաստ տալ հինգ տասն ոսկի ,
 Որ մեծ ու պղտիկ թերթեր
 Տպեն իրենց անուաներ
 Եւ գոչեն մինչև յ'եթեր
 « Կեցցեն հայ բարերարնե՛ր . . . »

Ա. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Անտիպ գործեր

(1) Պնակալէղ . բառ ուամ : հացկատակ :

ԱՌ ՄԱՆՈՒԿՆ

Ուրախութիւնն քեզ անպակաս ,
 Ով դու մանուկ սիրելի .
 Ծլիս , ծաղկիս և ծերանաս ,
 Տալով պտուղ արժանի
 Որպէս ծաղիկ , մանուկ , քաղցր ես ,
 Եւ շնորհագեղ որպէս օր :

Մանուկ , Մանուկ , ինձ չխաբես ,
 Միշտ կաց այդպէս լուսաւոր :

Նայիր վերև , տես , ինչ սիրուն .
 Այն տեղ իայլում են աստղեր ,
 Եւ անթիւ են , և շողշողուն ,
 Որպէս երկու քո աչեր :

Այնտեղ , հոգեակ , բնակվում է
 Մեր սուրբ Հայրը երկնքի ,
 Նա է , որ մեզ ուղարկում է ,
 Եւ կեանք , և Սէր , և Հոգի :

Նա ծագում է իւր արեգակ
 Ամենայն օր քո վերայ ,
 Որ զուարճանաս որպէս թռչնակ , —
 Օրհնէ Անուն սուրբ Նորա :

Ունի Որդի մի Միածին ,
 Նա է Փրկիչ աշխարհի .
 Նա խաչ ելաւ , տուեց հոգին . . .
 Որ դու լինիս մարդ բարի :

Նա սիրելով իւր թշնամիք ,
 Օրհնեց խաչին և ներեց ,
 Եւ մեզ գրեց իւրեան որդիք ,
 Արեւ միմիանց պատուիրեց :

Նա հեղութեամբ յաղթեց Չարին ,
 Եւ մեզ ասաց , որ և մեք
 Հետեւինք այդ օրինակին , —
 Չհպարտանանք մեք երբէք ,
 Մանուկ սիրուն , ազօթք անար ,
 Երբ դու գլուխդ խոնարհած ,
 Համբուրում ես պատկերդ անձ ,
 Ոսկենկար (1) զարդարած ,
 Եւ ժպտում է որպէս շուշան
 Անհոգ մանուկն մօր գրկին .
 Այսպէս թռչնակը ճիւղի վերան ,
 Օրհնում է իւր հրեշտակին :
 Եկէ՛ք Հայոց եկեղեցի ,
 Այն տեղ կ'տեսնէք զմայլուած
 Պայծառ դէմքը այդ երկնացի ,
 Գարնան վարդը կիտաբաց :

Ս. ՇԱՀԱԶԻԶԵԱՆՅՑ

Բանաստեղծութիւնք

ՕԳԱԿԱՌՈՅՑ ԳՂԵԱԿ

Մինչ ծառոց տակ մեղմատատան
 Երգն ի բերան թռչունք խայտան
 Ժիր արթուն ,
 Եւ շնչաւոր էակք ամեն
 Գարնանային մի սլար կազմեն
 Եւանդուն .
 Մինչ վարդերով լի են դաշտեր ,

(1) Ուրիշ . . . ոսկեով քաշած կամ գրած (պատկեր :)

Եւ գոյնզգոյն թիթուանց վաշտեր, (1)
Փափկաթեւ ,

Սլանալով (2) , եղեմնարոյր (3)

Գողարիկ ծաղկանց հազար համբոյր
Տան թեթեւ ,

Մինչ կապտագոյն երկնից վերև

Լուսաճաճանչ փայլուն արև

Կը չողայ ,

Ծովեզրին մօտ դետնատարած ,

Ո՛ւր կը նայիս այդպէս թմբած ,

Ո՛վ տղայ :

Ինչո՞ւ աչերդ յառած , (4) խոհուն ,

Յուզեալ դիտես եթերն (5) անհուն .

Ո՛հ ինչո՞ւ

— Հողւոյդ , սրտիդ մէջ մանկական ,

Բսէ՛ , քանի՞ երազներ կան

Մեզմ ի չու :

Չուարթածեմ ամպոց նման

Քանի՛ ցնորք գունդ ի գունդ ման (6)

Գան ի քեզ .

Եւ քանի՞ խօլ (7) իղձեր (8) կայտոեն ,

Եւ սրտիդ մէջ նախանձ վառեն

Հողեկէզ :

Աչացդ առջև ունի՞ս (անչո՛ւշտ)

(1) Վաշտ , խուճի :

(2) Սլանալ , թռչել :

(3) Եղեմնարոյր , դրախտին պէս ըսւոյր : (4) Յու՞ւր զաւր ,
անշարժ նայիլ , աչքը անկած նայիլ :

(5) Եթեր , երկինք :

(6) Ման գալ , պտրտիլ :

(7) Խօլ , անխորհուրդ , խենդ :

(8) Իղձ , փափաք :

Դալարագեղ լեռան մ'ի կոշտ

Մի դղեակ ,

Ահեղակազմ և դրօշազարդ

Ոյր գոյութեանն իսկ միտքդ ց'արդ

Չ'էր տեղեակ :

Դու նորս տէ՞րն ես ինքնիշխան ,

Միթէ՞ օտիցդ ըրբ՞ր կոխան

Այն ամէն

Չար ասպետներն որք անկասկած

Ձքեղ ընկճել էին եկած

Չորս կողմէն . . . :

Ունի՞ս իբրև գինանշան

Մի նազելի փափկիկ շուշան

Որ՛ յաւէտ ,

Կատարելով բլուր ելեւէջ

Կը ծածանի եթերին մէջ

Խնկաւէտ :

Քեզ կ'ողողեն պատիւ և փառք ,

Ունի՞ս յիտուն ծառայ , վեց կառք ,

Քսան ձի .

Եւ իբրեւ մուկ — երբ դայ կատու —

Դողայ քենէ մէն հարկատու

Գիւղացի . . . :

Կայ՞ դղեկիդ պատերուն տակ

Մի մրմնջող պայծառ վտակ

Մեզմահոս ,

Որ սուրսուրայ (1) դիչեր և տիւ

(1) Սուրսուրայ կամ սուրսուր վազել , արագ երթալ :

Եւ ուր գորտեր ցատկեն անթիւ
Հոն ու հոս . . . :

Շուրջն ընդարձակ կայ մի անտառ
Ոյր մէջ գուարթ և միշտ կայտառ
Մի դաշնակ՝

Զերթ նուագներ որք գան դրախտէն,
Անոյշ երգեր՝ քեզ կը պատեն
Շարունակ :

Գլեակիդ ունի մարմարակուռ
Մի գարդարուն փոքրիկ մատուռ՝
Ուր արագ ,

Մէն կիւրակէ և տօն օրեր
Փութան լսել գիւղացիներ
Պատարագ :

Ունիս չքեղ մի գինարան
Մի հնութեանց շտեմարան,
Փռաւոր ,

Ժանգոտ սուրեր, գոռ (1) վահաններ,
Կոտրած տէգեր , սաղաւարտներ
Դարաւոր . . . :

Եւ կայ մի ծեր որսորդապետ ,
Վարժ շուներու խայտարղէտ (2)
Գունարտակ , (3)

Ոյց հետ երթաս ամէն անգամ
Որսալ կաքաւ , (4) այծեամն (5) և կամ
Նսապատակ . . .

(1) Գոռ , հոս կը նշանակէ , մեծ , ահաւելի :
(2) Խայտարղէտ , պիսակաւոր , պուտ պուտ :
(3) Գունարտակ , խումբ : (4) Կոտրած , տեսակ մը թռչուն :
(5) Այծեամն , վայրի այծ :

Արդէն շնորհած է քեզ Երկին՝
Ազնուատուհմ գողարիկ մի կին

Գեղանի ,
Որ արժանիք ունենայ բիւր
Քեզ կենակից լինի և հիւր
Ընդունի . . . :

Ունիս արդեօք . . . — բայց մի գուցէ
Երազդ համեստ վիճակ մ'հայցէ
Ի վերուստ .

Եւ նախադաս համարես միշտ
Խրճիթի մէջ ապրիլ անվիշտ
Քան հարուստ

Եւ մի գուցէ բաղձաս մի արտ ,
Շատ մ'ոչխարներ , կովեր պարարտ ,
Մի ջուր բուղի ,

Որով մէն (1) ամ , մեծ դիւրութեամբ
Յառաջ բերես դրում , կաղամբ
Մեծագլուխ . . .

Որով բունին առատօրէն
Սոխ և հանձար , գարի , ցորեն
Եւ խաղող ,

Զանոնք ծախես և փոխարէն
Քաղաքացիք քեզ վճարեն
Առատ փող ,

Եւ երբ ձմրան սառնամանիք (2)
Հասնին ծածկել ամէն տանիք
Եւ դաշտեր ,

Բոցածարձատ կրակին դէմ ,

(1) Մէն , ամէն մէկ : (2) Սառնամանիք , սառ :

Իբր հիւրասէր ազնուազէմ
Տանուտէր՝
Ընկողմանած (1), շուրջդ ալեւոր (2)
Այր ու կիներ ժողվես բոլոր ,
Եւ անհող ,
Հանդստացած ամէն կողմէ
Լսես անձայն ինչ որ սլատմէ
Ամէն որ . . . :

Բ.

Ե՛լ ու կանգնէ , անփորձ տղայ ,
Մխաբդ երազոց մէջ կը լողայ ,
Եւ այդպէս
Այն մանկութեան ժամերն անգին՝
Զորս քեզ նուէր տուաւ Երկին՝
Կը վատնես :
Ել ու կանգնէ ժիր և ժպտուն . . .
Գնա մտնել դու վարժատուն
Եւ ջանա՛
Ուսուցչիդ դէմ , դգօն և հեզ ,
Լինել և սոյրիլ ինչ որ քեզ
Դաս տայ նա :
Պիտ՛ այն ատեն տեսնես թ՛անպէտ
Բան է կոչուիլ մեծ կամ ասպետ ,
Եթէ մարդ
Զ՛է կարգացած գրքեր անթիւ ,
Զ՛ունի ուսմունք իրբեւ սլատիւ ,
Իրբեւ զարդ ,

(1) Ընկողմանէլ , պառկիլ :

(2) Ալեւոր , ծեր , մագերն ու մօրուքը ձերմակ :

Պիտ՛ համոզուիս թէ աշխարհի
Մէջ ոչինչ է այնքան բարի
Եւ վսեմ ,
Քան թէ ուսումն և գիտութիւն .
Եւ ոչինչ վատ քան ծուլութիւն :
— Քեզ կըսեմ ;
Ե՛լ ու կանգնէ , և գլխիկոր
Փութա՛ գնալ դու ամէն օր
Վարժատուն ,
Եւ հոն կրթէ մխաբդ անվհատ .
— Հող չէ , լինիս անտէր , աղքատ ,
— Լեր գիտուն :

Ա. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Անտիպ գործեր

Մ Ի Մ Ե Ռ Ն Ա Կ

Միժեռնակ , ծիծեռնակ
Դու գարնան սիրուն թըռչնակ ,
Դէսլի ու՞ր , ինձ ասա
Կը թռչիս այսպէս արագ :
Անդ հեռու ալեւոր
Հայր ունիմ սըղաւոր ,
Որ միակ իւր որդւոյն
Կըսպասէ օրէ օր :
Երբ տեսնես դու զնա
Ինձմէ չատ բարեւ արա՛ ,
Ասա՛ , թող նըստի լսյ
Իւր անբաղդ որդւոյն վերայ :
Դու սլատմէ , թէ ինչպէս ,
Աստ անտէր ու խեղճ եմ ես ,

Միշտ լալով , ողբալով
 Կեանքս մաշուել եղել կէս :
 Ա՛խ , թըռիւր , ծիծեռնակ ,
 Ծընած տեղս Աշտարակ (1) ,
 Անդ շինէ քո բոյնը
 Հայրենի կըտուրի (2) տակ :
 Ինձ համար ցերեկը
 Մութ կ'երեւայ արեգը
 Գիշերը իմ աչքերուն
 Ձը մօտիւր բընաւ քուն :
 Շուտով ցուրտ հողի տակ
 Կը պառկիմ այս տեղ մինակ
 Թողելով հօրս սիրտը
 Միշտ ցաւալի յիշատակ .
 Դեհ , սիրուն ծիծեռնակ ,
 Հեռացիր , գնա արագ
 Դէպ ի մեր երկիրը
 Ծնած տեղս Աշտարակ .

Պ. ԴՈՂՈՒԵԱՆՅ

Հ. ՔՆԱՐ

ՅՕՂ ԵՒ ՔՈՀԱՐ

« Ի՛նչ ցոլք (3) ունիմ
 Գոհարիկ
 Ի՛նչ լոյս ունիմ
 Գոհարիկ

(1) Աւարակ , Էջմիածնայ մօտ գիւղ մ'է , ուր ծնաւ Ներսէս Ե. կաթողիկոսն :
 (2) Կուր , ըստ սամ. տանիք :
 (3) Ցուլ , լոյս , շող :

Գուն ի՛նչ ունիս
 Գոհարիկ
 Լոյս՝ գոյն ունիս
 Գոհարիկ :
 Լուսագեղ լոյս լուսնին
 Կաթիլն եմ արցունքին (1)
 Գոհարիկ .
 Անոյ ձայնիկ հայ սոխակին
 Առաջին հեղ ի մէջ դրախտին
 Գոհարիկ ,
 Երբ մարեցաւ ,
 Լուսին լացաւ
 Գոհարիկ :
 Սոխակ լացաւ ու մարեցաւ ,
 Երբ իր սիրուն վարդ թօշնեցաւ , (2)
 Գոհարիկ :
 Ես Յօզն եմ այն , կեանք այն օրէն
 Լուսնի սառ սուրբ արտօսէն
 Գոհարիկ .
 Իսկ դուն ի՛նչ ես , հո՞ղ ես թէ քար ,
 Ըսէ , ո՞վ ես , ուստի՞ ծընար ,
 Գոհարիկ :
 Չարգահատիմ (3) ինչպէ՞ս վըրադ ,

(1) Հայոց մէջ աւանդութիւն կայ , թէ երբ դրախտին մէջ առաջին անգամ վարդը թառամեր է , սոխակին ձայնն ալ մարեր է , որուն վրայ լուսինն եւս արտասուեր է : Առաւօտեան ցօղ նոյն արցունքն է եղեր որ կը շարունակուի ցարդ , ի սէր սոխակին որ վարդին համար վաղամեռիկ եղած էր : Ծ. Հ.
 (2) Թօշէլ , թոռմիլ :
 (3) Արգահատել , գլթալ , եղծալ :

Ե՛րբ մնացեր ես անխառնուհակ ,
Գոհարիկ .

Պիտի նայիս որ մէկ աստղիկ
Փայլի վառի վերեւ գլխիդ
Գոհարիկ ,

Որով մէկ քիչ դու և փալփիլիս
Մութ պսպղունն (1) լուսովդ պարծիս
Գոհարիկ .

Կամ թէ պիտի նայիս որ ես
Վըրագ իջնեմ , լուսիկ ամաքեզ ,
Գոհարիկ :

Թագ եմ եղեր արեւ պըսակ
Ծաղկին՝ խոտին առ հասարակ ,
Գոհարիկ .

Ի թարմ տերեւս մարգարայեռ (2)
Մանեակ (3) լուսոյ ես եմ կատեր ,
Գոհարիկ :

Ո՞վ կ'ողջունէ սուրբ արչայոյս ,
Եթէ ոչ նախ իմ միակ լոյս
Գոհարիկ ,

Ո՞վ կ'ողջունէ հիմի արեւ ,
Եթէ ոչ նախ իմ լոյս արեւ ,
Գոհար
Թըշուառ : »

— « Ինձ կեանք ու լոյս Տէրն է տուեր
Ես զայս զիտեմ , գոհ եմ յաւէտ .

(1) Պսպղունն , փալփիլուն :

(2) Մարգարայեռ , մարգարիտներով՝ զարդարուած բանուած :

(3) Մանեակ , վզի զարդ :

Գիտեմ և զայս թէ քո ողջոյն
Արեւ չառած՝ նա իսկ իսկոյն
Քո կեանք կ'առնու
Ո՞վ ցողիկ դու » :
Խօսքը կտրեց արեւն արդէն .
Որ ծագել էր Մասեաց դիէն
Յօղ արեւէն մահ առաւ ,
Իսկ Գոհարիկ լոյս տեսաւ . . . :

Վ. Վ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Յիսնակ Առակք

ՊԱՏԿԵՐՋԱՆՆ ՈՒ ՄԵՂՈՒՆ

Ա.

Վարպետ նկարիչ մը , որ ունէր համբաւ
Աշխարհիս առջեւ , տաղանդովն անհուն
Թագուհւոյն կողմէն պատուով կանչուեցաւ
Որ զինք նկարէ , նման ու նաշխուն (1) :

Գնաց և թագուհւոյն ներկայացուցին ,
Որ ճոխայարդար մինակ յիւր խըցիկ
Պառկած , հովահար բունէր էր ձեռքին ,
Միւսովն ալ շոյէր իւր որսի շնիկ :

« Հա՛ ողջամբ եկիր » ըսաւ « պատրաստ եմ
« Տարաղովն (2) Աստղկան (3) օ՛ն զիս նկարէ ,
« Դիր շուրջըս ծաղկունք , հեշտութեանց զեղեմ
« Միայն իմ գեղս զանոնք թող գերազանցէ » :

(1) Նախաձեռն , գոյնզգոյն :

(2) Տարագ , ձեւ , կերպ :

(3) Աստղիկ կամ Աստղիկի՝ չաստուածուհի գեղեցկութեան ,
ըստ դիցաբանութեան :

Մտան անցուց վարպետն իւր ներկապընակ (1)
 Եւ կտաւն իսկոյն ծեփեց մութ գոյնով,
 Ու ճարտարաշարժ, դիտուն վրձնոյն տակ
 Դուրս ցայտեց (2) գլուխ մը գողար երանգներով (3):
 Քանի որ կտաւին զարնէր ըզվրձին,
 Հոն կենաց հետք մը, շուշան մը թողուր
 Տայր նմանութիւն, Դճխոյն պերճ անձին,
 Մինչ նէ արուեստէրն դիտէր մուսնջ ու լուռ :

Բ.

Հինգ նիստէն վերջը, երբ օր մը մինակ,
 Վարպետը պատկերն խնամօք աւարտէր,
 Բացուեցաւ դուռը, և Դճխոյն նուիրակ
 Մանոյց իւր գալը, հետն իւր բամբիւններ : (4)

Մտաւ թագուհին, ու նկարին առջև
 Կանգ առաւ լռիկ, ակնոցով դիտեց
 Պատկերն՝ և ըսաւ. « շուքերն են շատ սև » :
 Յետոյ դառնալով իւր տիկնանց, յարեց .

« Դո՛ւք ըսէք, խնդրեմ. սա ինձ կ'նմանի՞ր
 « Ըսէ՛ք, իմ գոյնը այսպէս մթին է
 « Տեսէ՛ք սա աչքերս, որ աշխարհս հաւնի
 « Մութ ստուերաց մէջ ծածկեր պահեր է :

« Վարդ կարմիր այտերս այսպէս նկարեալ,
 « Ոչ փայլ մը ունին և ոչ ալ հրասլոյր .

(1) Ներկապընակ, փոքր պնակ մը փայտէ կամ յախճապակեայ սրուն վրայ պատկերհանք ներկ կը տարածեն :

(2) Յոյրեւ, ցաթկել (Ղրի, արեւու) երեւալ ծնիլ :

(3) Երանգ, գոյն, ներկ :

(4) Բամբիւն, հեղինակը այս լատը նախնայի իմաստով գործածած է որ բողբոջին սխալ է, բամբիւն կը նշանակէ Բամբուհի :

« Կարծես պառաւի դէմք է զառամեալ,
 « Որ ի դերեզման հայի մահաթոյր (1) :

« Ո՛չ, ո՛չ, արեցէք », յարեց, « խնդրեմ շուտ,
 « Հասկացայ, դուք մարդ չէք կարող նկարել,
 « Գծեցէք լեռներ, ծորք ապառաժուտ,
 « Ու կոշիկէն վեր ջանացէք չէլնել »

Այսպէս այս գողարիկ դճխոյն, այլ կամոտ (2)
 Անհամբեր ոտքով ծեծէր ըզգետնին .
 Բազմոցի մը վրայ, դիրքով վաւաշուտ, (3)
 Փռուած սեւեռէր աչքն առաստաղին :

Գ.

Այլ այսու հանդերձ, նկարն էր նման
 Եւ հրաշալի, պարծանք վարպետին,
 Ջի աշխատեր էր ոճով Ֆլլաման,
 Ուր որ կը մրցի լոյսն ընդ ստուերին :

Քաջ պատկերհանը՝ սրտէն վիրաւոր,
 Հոն իբրեւ քարէ կոթող մը կենար,
 Չայրացած սրտին բախմունքն ահաւոր՝
 Չանար խարանել աջոյն՝ որ գողար,

Այլ նոյն պահուն իսկ ձայն մը բզզանաց
 Տաղտկալի լուսթիւնն ընդհատեց մէկէն .
 Մեղու մ'էր այն, որ խոտորաղնաց՝
 Ներս էր մտեր անխոյթ, բաց լուսամտէն :

Իբրեւ թէ նոր լուր մ'ուզէր հաղորդել :
 Ամենուն զատ զատ ականջին բզզաց,

(1) Մահաթոյր, մահուան գոյնով :

(2) Կամոտ. խիստ, կամապաշտ :

(3) Վաւաշուտ, հեշտուտեր :

Յետոյ քչիկ մ'ալ խաղաց քնարին թել ,
Եւ լեւց մէկէն նուագերգուն ծաղկանց :

Ղ.

Նկարին այտերուն վրայ հանդարտիկ ,
Թառած էր , վարդին կարծելով նման ,
Եւ հոն կը թափէր փրփուրն ոսկեղնիկ ,
Որ ի ջուրց ծընունդ արւին Աստղըկան :

Նկարիչն ուրախ , գոչեց . « թագուհի ,
« Տեսէք Մեղուն իսկ ճանչցաւ ձեր այտեր .
« Ահա , հոն նստած , նիւթ քաղէ մեղրի ,
Մինչ դուք կ'ըսէիք՝ թէ ձեզ չէր նմաներ » :

Պչրող (1) թագուհին մնչեց , « վերջապէս » ,
Եւ մօտ կանչելով նկարչին ըսաւ ,
« Կը խոստովանիս որ վարդքն են իմ այտին ,
« Տեսնելով մեղուն նոյն իսկ խաբուեցաւ :

« Ձի այսքան օր է , որ քեզ կուտամ նիստ ,
« Գովեստ մը առ իս չի լսեցի բերնէդ ,
« Վրձինը ձեռքդ կ'աշխատիս հանդիստ ,
« Անտարբեր կերպով , նայուածքդ անհեթեթ :

« Փորձառութեան ալ ունեցիր արուեստ ,
« Եւ այս դիպուածը քեզ լաւ դաս մ'ըլլայ .
« Գիացիր որ կինը կը սիրէ դովեստ ,
« Դչխոյ , սպասուհի , ինչ կուզէ ըլլայ :

« Եղիւր նորատի , ունեցիր հանճար ,
« Գեղեցիկ արուեստ , ոսկի , ամեն բան ,
« Արժէք մը չ'ունիս բնաւ կանանց համար ,
« Թէ բերանդ իրենց չ'ըլլայ դովարան » :

(1) Պչրող , զարդարանք սիրող , շփացող :

Այս ըսաւ Դչխոյն , և ձեռքն փափուկ
Կարկառեց (1) նկարչին , զոր պագաւ խոնարհ .
Յետոյ ժպտելով մրմնջեց , « մանուկ ,
« Օ՛ն ինձ հետ եկուր , պատկերն ալ հետ առ » :

Պ. ԱՂԱՄԵԱՆ

Զանգագոց քերթուածք

(1) Կարկառեմ , երկնցնել :

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հ Ա Տ Ը Ն Տ Ի Ր Ք

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆՔ—ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՔ

Պ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ո՛հ ինչ անուշ և ինչպէս զով
Առաւօտուց փչես հովիկ ,
Ծաղկանց վրայ գուրգուրալով
Եւ մազերուն կուսին փափկիկ ,
Բայց չ'ես հովիկ իմ.....
Գընա՛ , անցիր սըրտէս ի բաց :

Ո՛հ ինչ աղու (1) և սրտագին (2)
Ծառոց մէջէն երգես թռչնիկ ,
Սիրոյ ժամերն ի յանտառին
Ըզմայլեցան ի քո՛ ձայնիկ .
Բայց չ'ես թռչնիկ իմ.....
Գընա՛ , երգէ՛ , սըրտէս ի բաց :

Ո՛հ ինչ մրմունջ հանես վըտակ
Ականակիտ (3) և հանդարտիկ ,

(1) Աղու , անոյշ .
(2) Սրտագին , սրտանց .
(3) Ականակիտ , փայլուն , զուտ :

Քու հայելոյդ մէջ անապակ (1)
Նային զիրենք վարդն ու աղջիկ .
Բայց չ'ես վըտակ իմ.....
Գընա՛ , հոսէ՛ սըրտէս ի բաց :

Մ. ՊԵՇԵԿԹԱՇԼԵԱՆ

Մատենագրութիւնք

Պ Ա Ր Ո Ւ Ն

Երէկ , կարծես , առաջին օրն էր գարնան ,
Ո՛հ , դաշտն ելի ողջոյն տալու բնութեան .
Բա՛ւ շորս պատի մէջ զիս բանտեց ձմեռ տխուր ,
Բա՛ւ քաղաքի օդ ծրծեցի մահարոյր ,
Երկնի , լուսոյ , ծաղկի կարօտն ունէի
Եւ մի թռչնոյ ձայնը լըսել կամէի :
Քաղաքն հողիս ինչ էր ըրել չը գիտեմ ,
Բայց նեղ , պզտիկ կզգայի զիս , այս գիտեմ .
Պէտքն ունէի լայն եթերաց լուսազարդ ,
Զի պիրկ թևերս արձակէին , ո՛հ , ազատ .
Զիս սառուցիկ մարդոց շունչը թունել էր ,
Սըրահից մէջ կեղծ էին լոյսն ու դէմքեր .
Եւ գիրքերը՝ յորս տքնեցայ ի նանիր (2)
Զըսին զՍտոյգն ուր միտքս էին ի խնդիր :
Առ քեզ դիմեմ , ո՛վ բընութիւն , քո մատեան
Ահա սրտիս առջեւ պարզի բիւրթերթեան .
Գո՛հ եմ ի ծոցդ սրտէս յիւր մօր գիրկ մանուկ .
Զարթնու՛ հողիս , շնչէ՛ արբշխ (3) ըզկնդրուկ :

(1) Անապակ , ջինջ , յտակ :
(2) Ի նանիր , փուճճ պարսպ տեղը :
(3) Արբշխ , արբեցող , գինովցած :

Ձոր ծառք բուրեն , կը փարատի սրտիս մէջ
 Երբ երկնից մէջ այնպէս սրայծառ է արեգ .
 Օրհնեալ լինիս , Աստուած անհուն , որ ձմրան
 Տաս յաջորդեւ սոխակն ու հովը գարնան
 Դու միշտ մեծ ես սեւ մրրկին մէջ, հիւսիստոյն (1)
 Բայց քո սիրոյն անոյշ պարգեւն է դարուն .
 Մեծ ես , ի՞նչ Տէր , այլ մեծագոյն ես սիրով .
 Քեզ մահացուն լաւ ճանչէ այդ ախողոտով :

Քաղցր է մարդոյն — էակ դողդոջ և տկար
 Նստած յարեւ պշնուլ (2) յերկնից պերճ կամար
 Ուստ ջերմութիւն հոսէ հեշտին այսր յերկրի
 Երակս ուր նոր առողջ մի կեանք կը վարթչի .
 Տեսնել միջտան ինչպէս խոտին տակ տաքցած
 Եռայ բզզայ , զիարդ կայտուէ (3) հոյլ (4) գառանց
 Ընդ մարդ դալար , զիարդ ծառոց մերկ թեւերն՝
 Որ ի ցուրտ բուք (5) դողըրդային ըզճրմեուն՝
 Պճնին սիրովդ գեղահանդերձ և թուչնոց
 Այլ օթեվան (6) կը նուիրեն զիւրեանց ծոց :

Ի՛նչպէս երէկ երգէր ամեն ինչ զուարթ ,
 Ի՛նչպէս երկին փայլէր ժպտէր շողազարդ .
 Երիցուկներ (7) դեղին ձերմակ զերդ գոհար

(1) Հիւսիս , հիւսիս , հիւսիսային հող , քամի :
 (2) Պշնուլ , զարմացած՝ ապուշ ապուշ նայել :
 (3) Կայտուէ , ցատքըտել , վիտալ (կենդանեաց) :
 (4) Հոյլ կամ հոյլ , բազմութիւն , խումբ :
 (5) Բուք , հովով խառն ձիւն , տարափ ձեան :
 (6) Օթեվան կամ օթեվան , իջնալու հանգչելու տեղ , ճամբորդի
 բնակարան :
 (7) Երիցուի , տեսակ մը ծաղիկ , սպիտակ ձիւնի ըսուած ծաղիկը :

Ձարդարէին զայն պատմուճան պերճափառ
 Ձոր հագեւ էր երկիր յայն օր տօնական
 Որպէս պճնի կոյս մի հանդէս հիմէնեան (1) :

Կանգ Մօտային առի ի սար ժամերով (2)
 Ոյր ստորտ ծայրածաւալ պարզի ծով ,
 Ծով , սերտ անհուն , որոյ ծուփք են և վըհեր (3)
 Բայց որ հանդարտ , զերդ խոհալից (4) կը լըւէր ,
 Միայն հեռուն , ի հորիզոն , ընդ երկնի
 Կը փափսար գողցես (5) խորհուրդ մի գաղտնի .
 Խաղայր զեփիւռ կուրծքին վերայ լայնալանջ , (6)
 Գուռէր մազերն արծաթ որ մերթ հողմատանջ
 Գալարեցան (7) յորժամ ծեծէր զայնս մրրիկ
 Եւ սիրտն ուռնոյր , զայրանային իւր ալիք ,
 Թուէր հոգի մի որ վշտակոծ տանջուելէ
 Ետք՝ հանդարտի մի սիրանոյշ նայուած է :

Ձի խաղաղ օդք , զի քաղցրահոտ , խնկարոյր ,
 Երանութեան երգ մի լուռէր յընդհանուր .
 Գողցես երկիր նոր կը ծընէր , մանկային
 Դէմք մի ունէր բնութիւն ի յոյս ժմտազին : (8)
 Ի՛նչպէս իմ սիրտ ըզժանգն ի բաց մերկանայր ,
 Ի՛նչպէս մեծնայր , և ամեն բան հասկանայր :

(1) Հիւսիսեան հանդէս , հարսենական հանդէս :
 (2) Այսինքն , կանգ առի ժամերով կար Մօտային : Մօտայ , ծա-
 ուազարդ մի տարեւանդ ի Քաղկեդոն , Մարմարայի ծովեզեր մօտ :
 (3) Վըհ , անդունդ : (4) Խոհալից , մտածամտը լեցուն :
 (5) Գողցես թէ , սեղէ թէ , կարծես թէ :
 (6) Լայնալանջ , կուրծքը լայն :
 (7) Գալարեմ , ոլրել , փաթթել , պլլել , սիրտը ճմլել :
 (8) Ժմտազին , խնտուներես :

Ալեաց լեզուն և զեփիւռին , և ժաղկին ,
 Եւ զայն զոր լուս ըզլեօք խօսի վեհ երկին .
 Հողի՛ ի բնաւս , շնչէր զգայր ամենայն ,
 Եւ զԱստուծոյ ինձ խօսէին ձայնք համայն :
 Գարուն խնջոյք մի է անհուն ուր ամէն
 Էք կոչուած են , և մի անհուն է հիմէն (1)
 Յոր գիրկ ընդ գիրկ խառնի սիրով կաթողի (2)
 Ամէն ինչ որ շնչէ , զգայ և շարժի ,
 Եւ թըչունոյն ձայն , ծովու շողին , ծաղկին շունչ :
 Թիւղ զանգակին , միջատին ճիչ . ջուրց միմունջ
 Կը բարձրանան , խունկ՝ երգ սիրոյ՝ երախտեաց
 Առ այն յորմէ կեանք , գեղ և սէր են իջած ,
 Եւ մարդն , աւանդ , կը վարաի յայս խմբերդ
 Խառնել զիւր ձայն և գէն ի յիւր պնչտեւ երկ . . . :

Բ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Անտիպ քերթուածք

Ա Շ Ո Ւ Ն

Ո՞ւր էք ծաղկունք դուք փայլիլըւնք
 Ո՞ւր ձեր այտեր անուշ հոտով .
 Ու ձեր պչրանք ու փափկութիւն
 Եւ ծոց լըցեալ շաղ մարգարտով :
 Ինչո՞ւ հովիկ , անգութ հովիկ
 Յուրա համբոյրներ կուտայ ձեզի ,
 Մոռցա՞ւ արդեօք իւր սէր գողարիկ
 Եւ իւր գգուանք փայտայելի :

(1) Հիւսիս , ամուսնութեան չաստուած՝ որ էր որդի Բաբոսի և Աստղիան :

(2) Կաթիլի կամ խառնիչի , գուրգուրացող , սիրող :

Ո՞ւր թիթեռնիկ հոլաթեւեան (1)
 Ձեր բաժակին (2) հիւթոց կարօտ ,
 Որ գայր թերթից ծերոց գունեան (3)
 Տանիլ ըզրոյն հեռու և մօտ :
 Ա՛հ , ո՞ւր սոխակն իմ սիրակէզ
 Որ տերեւոց նստած ի շուք
 Հալէր կարմրիկ վարդին ի տես
 Եւ կողկողէր (4) սրտամաշուք :

Մ. ՊԵՇԻԿՅԱՅԷԱՆ

Մատենագրութիւնք

Ձ Ե Փ Ի Ի Ռ

Դու փափկաթեւ մանկիկ զեփիւռ
 Աղբերց վրայէն լուսակարկաջ
 Անուշ հոտով ծաղկանց ըսփիւռ
 Ի՞նչպէս թուչիս ինձ ընդ առաջ ,
 Ու խունկ և զով ընծայելով
 Ձիս ողջունես հեգիկ շնչով :

Ո՛հ կը սիրեմ ըզքեզ հողմիկ
 Երբ դու փութաս ինձի գալու :
 Ի պար ի թուիչ ի սոյլ (5) մեղմիկ

(1) Հալիս-եան . թեւերը բացած :

(2) Բաժակ , ծաղկանց բոլորածեւ մասը յորում՝ հիւթը կը գտնուի :

(3) Գունեան , գունաւոր :

(4) Կողկողէլ , ողիկ ողիկ գալ , խիճ թափել :

(5) Ի սոյլ , սուկերով :

Այրած ճակտիս խմ այցելու ,
Ծաղիկ հոգւոյս քեւ զովայած
Բացուի ի լոյս ակորժ կենաց :

Սլացիր փափկիկ դու սուրհանդակ
Լուր տար հովտին ու ծործորին ⁽¹⁾
Ու անտառաց բարձրադիտակ ,
Ուր երամով ⁽²⁾ սոխակը թառին ,
Թէ մտերիմն իրեանց եկաւ
Բիւր ըզմայլմանց յիշատակաւ :

Ո՛հ կորսըւած եմ հաճոյքներ ,
Հոս վերատին գտնեմ զձեզ ,
Ծառոց շքով էք ծածկըւեր
Ու փըրփըրով առուակին հեզ ,
Ահա կայտուէք ի յայս ծըմակ ⁽³⁾
Ի յայս թըփուտ հովանոցակ :

Հոս դառն հոգեր մէկիկ մէկիկ
Ճակտէս ի բաց հեռանային
Ու փունջը ժամուց գեղապարիկ ⁽⁴⁾
Սիրտս թեթեւ օրորէին ,
Եւ բընութիւն մայր որդեսէր
Քնքուշ զրկաց մէջ զիս գըզուէր :

Հոս ձեմէին երեկոյեան
Ի զով ըստուեր , պար մի կուսից ,
Մազերն հովուն բաղմարուրեան ⁽⁵⁾
Սիրտք ընծայուած հեշտ վայելից ,

(1) Ծործոր , ձոր : (2) Երամ , խուճի , բազմութիւն :
(3) Ծրակ , շուք տեղ յերանց մէջ , ձոր :
(4) Բազմաբուրեան : տեսակ տեսակ հոտ ունեցող :

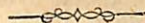
Շող լուսնակին , կոյսն ու ծաղիկ
Զիրար շոյեն սիրատարփիկ : ⁽¹⁾

Մըտերմութիւն , Սէր կրակ ու բոց
Ի՛նչ անուշ էք յայս տեսարան ,
Ուր բիւր դալարք ձեզ հանգստոց
Ո՛ւ անհուն դաշտեր զբօսարան ,
Մըտերմութիւն , ինձ երանի
Թէ հոս ծոցէդ հոգիս թռանի :

Դու փափկաթեւ մանկիկ զեփիւռ
Աղբերց վրայէն քաղցրակարկաչ ,
Անուշ հոտով ծաղկանց ըսփիւռ
Թըռփր թըռփր ինձ ընդառաջ ,
Ու խունկ և զով ընծայելով :
Պարէ չորս դիս հեզիկ չնչով :

Մ. ՊԵՇԻՔԹԱՇԼԵԱՆ

Մտտեճագրութիւնք

(1) Սերտարեւելի , սրտանց , սիրով :

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԸ ՃԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻՔՈՒՇԼԵԱՆ

ԱՇԱԿԵՐՏ ՄՈՒՐԱՏ ՌԱՅԱՅԷԼԵԱՆ ՎԱՐՔԱՐԱՆԻ
1829-1868

Երիտասարդ բանաստեղծ՝ որ երկար ատեն Պոլսոյ մէջ Հայերէն լեզուի դասախօսութեան պաշտօն վարեց մեծ յաջողութեամբ եւ արժանաւորութեամբ . ունեցաւ բազմաթիւ աշակերտներ եւ աշակերտութիւններ որոց մէջ նշանաւոր է հանրածանօթ Հայ գրագիտութիւնի՝ Տիկին Ս. Տիւսար :

Պեշիքաշլեան գրած է բազմաթիւ քերթուածներ եւ մանաւանդ գողտրիկ երգեր որ ամեն Հայ շրբանց վրայ կենդանի կը մնան . թէեւ ողբացեալ բանաստեղծին գրութեանց մէջ կան մի շատ նմանողութիւնք Պայրբէի, Շէքսպիթի, Ալֆրետ-տը-Միւսէի, սակայն նա միշտ անմահ պիտի մնայ իւր բանաստեղծական բարձր կարողութեամբն եւ լեզուին գեղեցկութեամբն որոյ կենդանի օրինակներ են իւր բոլոր հեղինակութիւնքն ու նոյն իսկ քարգմանութիւնքն :

Իրաւամբ կրտս Գ. Նորիկեան, Պեշիքաշլեան անճաման մեծող մ'է :

Պեշիքաշլեանի յիշատակը կրկին անմահացած է իւր բանի մը սրտատուջ ողբերգութեամբքն որ հայկական բատրոնը կանգնեցին :

Վաղամեռիկ բանաստեղծին հեղինակութիւնքը յոյս տեսան իւր մահուանէ քիչ վերջը՝ Մատենագրութիւնք Պեշիքաշլեանի անուամբ :

Ա Ճ Ա Կ

Ինչո՞ւ ասլաժ են ո՞, Լըճա'կ
Ու չեն խայտար քու ալեակը,
Միթէ հայլոյդ մէջ անձկաւ
Գեղուհի՞ մը նայեցաւ :

Եւ կամ միթէ կըզմայլին
Ալեակը երկնի կառոյտին,
Եւ այն ամպոց լուսափթիթ'
Որք նըմանին փրփուրիդ

Մեղամաղճոտ Լըճակ իմ,
Քեզ հետ ըլլանք մըտերիմ,
Սիրեմ քեզի պէս ես ալ
Գրաւիլ լըուէլ՝ ու խոկալ : (1)

Որքան ունիս դու ալի՜
Ճակատս այնքան խոկ ունի,
Որքան ունիս դու փրփուր՝
Սիրտս այնքան խոց ունի բիւր :

Այլ եթէ դողդ այլ թափին,
Բոյլքն (2) աստեղաց երկնքին,
Նըմանիլ չես կրնար դու
Հողոյս ոք բոց է անհուն .

Հոտ աստղերը չ'են մեռնիր,
Ծաղիկներն հոտ չ'են թռուփր,
Ամպերը չ'են թռչեր հոտ,
Երբ խաղաղ էք դու և օդ

(1) Խոկալ, մտածել :

(2) Բոյլ, խուճէ :

Լըճակ , դու ես թագուհիս ,
Զի թ'հովէ մ'ալ խորշովիս , (1)
Գարձեալ խորքիդ մէջ խըռով
Զիս կը պահես դողդղալով :

Շատերը զիս մերժեցին ,
« Քընար մ'ունի սոսկ — ըսին ,
Մին' « դողդղէ , գոյն չունի —
Միւսն ալ ըսաւ — կը մեռնի : »

Ոչ որ ըսաւ — հէք արդայ ,
Արդեօք ինչո՞ւ կը մըխայ ,
Թերեւս ըլլայ գեղանի
Թէ որ սիրեմ , չը մեռնի : »

Ոչ որ ըսաւ — սա տըղին
Պատուենք սիրտը արամաղին ,
Նայինք ինչեր գրուած կան . . . »
— Հոն հրդեհ կայ ո՛չ մատեան :
Հոն կայ մոխիր . . . յիշատակ . . .
Այեակըդ յուզուի՛ն թող , Լճակ ,
Զի քու խորքիդ մէջ անձկաւ (?)
Յուսահատ մը նայեցաւ

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Տաղք եւ Քերթուածք

(1) Խորշովէ , երեսը կը ընձմըտել :

(2) Անշուշ , նեղ . սաստիկ փափաք , կարօտ :

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՆՅՈՒԹՈՒԻՒՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԳՈՒՐԵԱՆ

ԱՇԱԿԵՐՏ ԻՆՍՎԻԻՏԱՐԻ ՃԵՄԱՐԱՆԻՆ

1851-1872

Վաղամեռիկ բանաստեղծն՝ Երկարագործի մը որդի էր, որ տղայ հասակէն ցոյց տուաւ բանաստեղծական հանճարը :

Երիտասարդ բանաստեղծը (գոր Իսակխտարի սոխակ կոչեցին) բառական քերթուածներ բողած է, տասներորդամեայ մտաց երկեր , որ անհուն զգացմանց արտայայտութիւնք են : Տասներեք տարեկան արտայայտութիւնք ու քատրերգութիւնք ալ գրած է որոցմէ մի բանին լոյս տեսան մանուանէ վերջը :

Գուրեան իբր բանաստեղծ , բարձր տեղ մը կը բռնէ հայ գրագիտաց մեջ . ամենագայուն սիրտ , վառվռուն երեսակայութիւն . բնատիպ հանճար , սորա էին երիտասարդ բանաստեղծին յատկութիւնքը :

Ողբացեալ հեղինակին երկասիրութիւնքը լոյս տեսան Տաղք եւ Թատրերգութիւնք անուամբ :

Ա Ո Ւ Ս Ի Ն

Ողջոյն տամք քեզ անհուն սիրով, ո՛ր լուսնակդ իմ,
 Առանձնակեաց տխուր հոգւոյս դու մտերիմ,
 Թէ չըլլայիր դու, և փափուկ քոյ այդ շողեր
 Ձը գըզուէին տըժգոյն ճակատն իմ սըգաստուեր,
 Շատ իսկ կանուխ դառն արտասուեաց մէջ ես, աւա՛ղ,
 Կը փըչէի կեանքս, որ կանդեղ մի է նուազ.
 Նուազ՝ այո՛, և դող(1) երազ վաղասուցիկ
 Սեւ աշխարհիս հորիզոնէն կանցնիմ մենիկ:

Բընաւք(2) զիս ցուրտ կարծես զուարթ կամ անտարբեր:
 Այլ դու միայն, դու կը տեսնես սըրտիս կայծեր:
 Մինչդեռ երկնից անդունդներէն ինձ կը նայիս:
 Կարծես սըրտիս տըխուր պատկերն ի քեզ ունիս,
 Եւ անհամար բոյլերն աստեղց թողած հեռուն՝
 Ամայութեանց մէջ կը շրջիս գիշերն ի բուն,
 Ո՛վ դու լուսնակ, քանի՛ չըքնաղ ես և փափուկ,
 Քո նշոյլներ սրտիս խորէն քաղեն արցունք:

Տիեզերաց ոգին ես դու արդեօք, թէ Տէր
 Քո հայելոյդ մէջ կը դիտէ զիւր վեհ պատկեր:
 Հոգւոյս համար մի խունկ ես դու Աստուածավառ.
 Իսկ աչերուս նոյն ինքն էին թուիս տխար:(3)
 Այդ անոյշ գեղ գոյ և շքնորճ մեղամաղձիկ
 Ծածկեն յինքեանս ոգի խողուն երկնազդեցիկ,
 Ձի գըթացեալ ընդ խոր աղէտս հէք մահացուաց՝
 Խորհրդաւոր դամբաններու ելնես ի յայց,

Եւ ըզնոճեաց դըզուեալ կատարս(4) արեւախիտ
 Փիլոմելեայ(2) տըրտում երգոց յար դընես միտ:

Ձէ քեզ հաճոյ ոսկեճեղուն ճոխին պալատ,
 Քո սիրելի վայրք են, դաշտերն, անտառքն աղատ,
 Յոր հողիք մեծ յածին թաւուտ(3) թըրփոց ներքեւ,
 Յոր մի մըրմունջ թողու վտակ - ծաղիկ, տերեւ:

Վիշտ քեզ համար մի հրապոյր է, և աւերք սեւաւ
 Ոգեւորեալ փայլին ի շող լուսոյդ անբաւ:

Մի սիրտ ես դու, ըզգամ ես զայդ, սիրտ քերթողի
 Երազներով, հըրով, տենչով ու խանդով լի,
 Կամ հայրենեաց դաւառներէն նըժգեհ(4) մի կոյս,
 Որ քօղի տակ ծածկես արցունքդ, հառաչդ ու յոյզ:
 Չունիս բարբառ, լուսնակ, այլ ես գիտեմ քանի՛
 Հուր և աշխոյժ քերթողական ի քեզ վառի,

(1) Կարգ, ծայր, ճոթ:
 (2) Փիլոմէլ և Պրոֆիտ, Ալէքսիքի Պանտիոն թագաւորին աղջիկներն էին:

Տէրէոս՝ Թրակիոյ թագաւորը կնութեան առաւ զՊրոֆիտն՝ ուրկէ ծնաւ Իդիս: Քեւ վերջը Տէրէոս Պրոֆիտէի քոյրը՝ զՖելլովէլ բռնաբարեց և որպէս զի իւր գործած ոճիրը չիմացուի, անոր լեզուն կտրելով աշտարակի մը մէջ փակեց: Սակայն Փելլովէլ հընարքով մը իմացուց եղածն իւր քրոջը և երկուքն ի միասին վրէժ լուծելու համար Տէրէոսի Իդիս որդին սպաննեցին և անոր մարմնը խորովելով կերուցին իւր հօրը:

Գեցաբանութիւնը կը պատմէ թէ Տէրէոսի վրէժխնդրութեանէն ազատելու համար Փիլլովէլ սոխակի և Պրոֆիտէ՝ ծիծեռի փոխուեցաւ. Տէրէոս իւր բարկութենէն և յուսահատութենէն յօսպպի փոխուեցաւ որ սոխակի և ծիծեռ սրսայ:

Ասկէ յառաջ եկած է որ բանաստեղծութեան մէջ սոխակին՝ Փիլլովէլ, և ծիծեռին՝ Պրոֆիտ կրանի:

(3) Թուսուր, խիտ: (4) Նիքեհ, պանդուխտ:

(1) Գոգ, նման, կարծես թէ: (2) Բնաւ, ամէն, բոլոր:
 (3) Տէպար, կաղապար, պատկեր, օրինակ:

Այդ Բաբելոնի դէմք քո պերճախօս է բաւական
 Ինձ յայտ առնել թէ չես ուրիշ աստեղց նման ,
 Ես ալ քեզ պէս տըրտում եմ ան , և տարագիւր .
 Ինձ համար ալ չունին հրատոյր վայելք պատիր (1)
 Քեզ սամ ի ձօն հոգիս անբաւ սիրոյս նըջան ,
 Պատմէ նըմա խորհրդաւոր վըջաերդ համայն .
 Նա դերթ քնար թըրթըռալ յաստեղց յաստեղս՝
 Քո հառաչներ պիտի սիռէ ի տիեզերս ,
 Եւ յաւիտեան կեցած անհուն դարուց վերայ
 Միշտ սուրբ սիրոյդ քու երգարան պիտի ըլլայ :

ՕՐ. Զ. ԽԱՆՃԵԱՆ

Անտիպ գործեր

Ա Ո Ւ Ս Ի Ն

Լո՛ւսին , դու աստղ խորհրդալոյս ,
 Նիմիւնցդ (2) երկնից ամօթլեած ,
 Մեւամաղձիկ ճակատըդ կոյս
 Ամպեայ շղարշիւ (3) սքօղած (4) :
 Սիրող ստուերց՝ ժամուց լըռիկ ,
 Ոսկի մազերդ ցիր և ցան
 Երկնից դաշտաց մէջ երբ մենիկ
 Մորրաքայլ կուգաս ման :
 Եւ քո աչաց մի հեզիկ բոց
 Կիցնայ յանկարծ ի խաւար

(1) Պարէր, սուտ, խաբէական: (2) Նիմիւնց, յաւերժահարսունք
 ըստ դիցարանութեան, որք զանազաններն Համարբեորտ՝ չաստուա-
 ծուհին անտառաց . Գրեորտ՝ ծառոց . Նապեայտ՝ հովտաց . Նայ-
 եորտ՝ աղբերց . Որեորտ՝ լերանց :

(3) Շղարշ, քօղք, բարակ լաթ :

(4) Սքօղել, քօղ ձգել :

Ուր զիմ յուշոց և երազոց
 Դիտեմ տըլսուր զհեռանկար (1) :

Առ քեզ ի վեր զարտասուագին
 Հանեմ զաչկունս իմ խոհուն ,
 Եւ տրտմանոյ յերես քոյին
 Պիչ՝ (2) հարցանեմ , ո՞վ ես դուն :

Արդեօք իրա՞ն Անահիտն ես ,
 Համեստութեան դիցունհի ,
 Որ գողանալ լոյսէն կուզես
 Զքնաղ հրապոյրքդ տարիելի :

Եթերց դշխոյ մ՞ ես դու այրի ,
 Որ՝ ի գիշեր սեասքօղ՝
 Յերկնից ի ծագ ինչ ամայի
 Խնդրես շիրիմ մի ի դու :

Կամ արեւու դո՞ւստրն ես բամբիչ
 Հրագէս (3) աստղի մ՞ սիրահար ,
 Եւ ա՞յնր ի խոյզ (4) նագիս շըջիս
 Սրտատրոփ (5) ի թափառ :

Կամ մի ողբ՞ ես դու գըթած
 Յայդ կերպարան լուսանիւթ .
 Որ յայց կ'եւնես լքեալ շիրմաց
 Եւ հիւղեկին ցած ու մութ :

(1) Հեռանկար , հեռաւոր պատկեր :
 (2) Պիչ, տնկած (աչքը), ապշած :
 (3) Հրագէտ , կրակե մաղ ունեցող :
 (4) Ի խոյզ, փնտուելու համար :
 (5) Սրտատրոփ , սիրտն թունդ ելած :

Մի ցօղ կաթեւ ի սեաւ անդր հող

Զոր մահացուաց աչք մոռնան :

Եւ սպրդեւ մի քաղցրիկ շող

Հիբին ⁽¹⁾ յանժպիտն օթեւան :

Թէ խանդից ջահ ելոյց ըզքեզ

Աստուծոյ մասն անդ յեթեր ,

Զի քերթողին ըզհուր վառես ,

Հանես զոգին իւր ի վեր :

Կամ թէ կացոյց քեզ մըտերի՞մ

Միրող ոգեաց մենասէր ,

Զի քեզ յաւանդ տան ըզսրտին

Իւրեանց երդմունս և զիղձեր :

Թէ յեզր երկնից մի մշտավառ

Յուսոյ փարոս ⁽²⁾ , զի մըթոյն

Ի դաշտս յորժամ ծըփայ աշխարհ ,

Զը կորուսէ զըէմս ուղւոյն :

Թէ մի աչքն ես անհուն սիրոյն

Որ զանհունիւ կը գրգայ , ⁽³⁾

Հսկես անքուն , 'ւի քս ծոցոյն

Յոյս՝ լոյս յերկիր յայս տեղայ :

Ո՛հ , ո՛ և ոք , զինչ և իցես ,

Լուսնակ , աստղիկ սիրադէմ ,

Դու Արարչին մի մեծ գործն ես ,

Խորհրդաւոր և վրսեմ :

Խցկիս խորէն , սրտիս խորէն

Կ'օրհնեմ ըզքեզ , ո՛վ լուսնակ ,

Առ քեզ ի վեր ձօն կը հանեմ

Հողւոյս արցունքն՝ հառաչանք :

Թէ դու չէիր , քանի՛ տխուր

Լինէր աշխարհ , ո՞ւր գիշեր

Զիւր հրապտրոս , զիւր խորհուրդս ո՞ւր

Պուրակն ⁽¹⁾ , երանգ գտնէր Սէր ⁽²⁾ :

Խոհից լապտեր՝ միտք թափառկոտ

Անյուսութիւն՝ զիւր բեւեռ ,

Յօղ սփոփիչ՝ աչքն արցունքոտ ,

Մանուկն Աստուած ո՞ւր գտնէր :

Եւ զուրկ շողէ՞դ թէ մնայր շիրիմ ,

Մեռելոց ո՞ր արեւակ .

Զի տիւ ցուրտ է ոգեաց նոցին ,

Քեզ կը սիրեն , ո՛վ լուսնակ :

Յանհունութեան ի դաշտս անբաւ

Խորին խորհուրդ մ'Արարչին

Ըզքեզ երկրի ընկեր տուաւ .

Փայլէ , լըց՛ գրաշխ ⁽³⁾ քոյին :

Ռ. ՊԵՂՊԵՆԱՆ

Առազիկ տերեւք

(1) Հէ+ կամ հեգ , խեղճ , թշուառ .
 (2) Փարոս , Ծովեզերաց մօտ ժայռի մը կամ խութի մը վրայ
 հաստատուած աշտարակ որուն ծայրը լոյս կը վառեն գիշերն ,
 նաւորգաց դիւրութեան համար .
 (3) Գրգամ , գուրգուրակ , փայլալույս :

(1) Պարսիս , անասու .
 (2) Այսինքն՝ եթէ դու չըլլայիր աշխարհս ո՞րչափ տխուր պի-
 տի ըլլար . գիշերն ո՞ւր պիտի գտնէր իւր հրապտրները , պուրակը՝
 իւր խորհուրդը . և սերն՝ իւր երազները . թափառկոտ միտքն՝
 խոհից (մտածութեան) լապտերը . անյուսութիւնն՝ իւր բեւեռը .
 արցունքոտ աչքն՝ սփոփիչ ցօղ և մանուկն՝ Աստուած .
 (3) Բաշխ , բաժին , տուրք , հարկ :

ՀԻՆԱԽՈՒՐՑ ԼՈՐԵՆԻՆ

Հովանացիք զլսուս վերեւ վարսադիտանկ⁽¹⁾ լրբենի⁽²⁾,
 Ոյր տերեւոց մէջէն ցողեն փայլ փայլ ճաճանջք արփենի
 Հառաչաձայն ծովերուն դէմ որ թաւալին կապու-
 տակ,
 Ո՛վ երգահանդ միայնութեանց՝ խառնէ զտրտում քո
 նուագ,
 Ո՞ գիտէ յ՛ր անյայտ կղզեաց փոթորկին թեւք սեւա-
 ըստուեր
 Օղաթըռոյց ըզբեզ վարեալ այս ափանց վրայ են ձը-
 գեր:
 Կործանանար ասրերն եղան քեզի դայեակ — ու-
 սուցին
 Երգի փոխել ըզսաստ⁽³⁾ ծովուն մեծի ու անեզր Հիւ-
 սիսին .
 Կամ 'ի ձմերան տերեւաթափ թեւերդ 'ի վեր կար-
 կառած
 Ուրուածեւ⁽⁴⁾ շուքդ 'ի ձեան գծել 'ի դողդոջ շող աս-
 տեղաց
 Այս անդնդոց վրայ ծըռած՝ որ մերթ պարզեալ կաթ-
 նաթոյր
 Կը նկարեն ըզքո պատկեր անամպ երկինք չըջասփիւռ
 Եւ մերթ մրկէ հալածականք հսկայաբար կը դիմեն
 Յանեւ փրփուր կոճղիդ⁽⁵⁾ 'ի վեր և ըզհիմունսը քան-
 դեն

(1) վարսադիտանկ . փալփուռն :
 (2) Լրբենի, տեսակ մը ծառ :
 (3) Սաստ, կատարութիւն, սաստկութիւն :
 (4) Ուրուածեւ, ցնորական, խաբէական, շուքի պէս :
 (5) Կոճղ, կոճ, ծառին բունի վարի հաստ մասը :

Մինչ քո սաղարթք⁽¹⁾ ցցուեալ սարսին⁽²⁾ իբր յեռոտան
 քրմանոյ⁽³⁾

(1) Սաղարթք . ճիւղ : (2) Սարսին . դողալ, վախնալ երբար
 (3) Իբր յեռոտան քրմանոյ, Եռոտանի վրայ կեցած քրմանոյն
 նման . քրմանոյ՝ քրմուհի կը նշանակէ, այս տողին մէջ քերա-
 կանական մեծ սխալ մը կայ, հեղինակը վախը համաձայնեցնելու
 համար փոխանակ յեռոտանի՝ ըսելու յեռոտան ըսեր է :

Հին ատենը յոյժ անուանի էին Ապողոնի պատգամն ի Տեղփիս .
 Արամազդայ պատգամն ի Տոտոն (Յեպիւրոս) և Ամինէան Արա-
 մազդայ պատգամ Լիբիոյ ովասիսին մէջ : Մանաւանդ Տեղփիսի
 պատգամն՝ տիեզերահոգակ անուն ունէր, ուր կը դիմէին ամեն
 երկիրներէ ժողովուրդք և մասնաւոր անձինք, ամեն ծանր պարա-
 գայից մէջ Ապողոնէն խորհուրդ և պատգամ հարցնելու :

Տեղփիսի մէջ էր Ապողոնի Արեգական չաստուծոյն նուիր-
 եալ Մեհանը յորում կը գտնուէր Պիւթիս քրմուհին որ Ապողոնին՝
 բերնէն պատգամ կուտար : Այս պարագային մէջ Պիւթիս երեք
 օր ծով կը պահէր և տափնի տերեւներ կը ծամէր որով մարմինը
 կը զրգոտէր, յետոյ կը կենար ոսկիէ եռոտանի վրայ որ փոսի մը
 եզերքը հաստատուած էր, ուրկէ մահաբոյր գոլորշիներ կերնէին .
 Պիւթիս՝ եռոտանի վրայ կեցած կսկսէր գեղնել, փրփրալ և
 դողալ, աչբերը կը մթագնէին, մազերը կը ցցուէին . այն ատեն
 խորին հառաչանաց և հեծեծանաց հետ Պիւթիսի բերնէն կը լըս-
 ուէին կցկտուր ըսուեր, անկատար խօսքեր զոր քուրմերը ինամօք
 դրի կանուէին : Այս անիմաստ և անկատար բառերէն հանճարեղ
 քուրմերն որ ամեն հասարակային և մասնաւոր գործոց տեղեակ
 էին, երկգիծի իմաստներ կը հանէին որ պատգամահարցին կը
 տրուէր երբեւ Ապողոնի պատգամն ու խորհուրդը :

Ընդհանրապէս պատգամները ճիշդ կ'ելլային վասն զի երկ-
 դիսի էին :

Կը պատմեն թէ Պիւրոս՝ Եպիւրոսի թագաւորը Հոովմայեց-
 ոց վրայ երթալէն յառաջ պատգամ հարցուց ի Տեղփիս, պատե-
 րողմին ելին վրայ, պատգամն ըսաւ Aio te, Eacide, Roma-
 nos vincere posse խօսք մը որ կրկին նշանակութիւն ունի . կը
 նշանակէ թէ, փեպէ կ'եւե՛մ, Իսպոսի սրբին, քոս՝ Խորհուրդն յաղկել

Խորհրդաւոր տարփողելով⁽¹⁾ պատգամս ընդ օդ չարա-
 գոյժ
 Արմատներովդ Երկայն ու խոր Երկրիս հիմունք զըր-
 կելով
 Ո՛հ ինչ ահեղ տեսլեանց եղար հանդիսատես անվրդով :
 Չը լեցիր թանձր ստուերաց մէջ զնաւաստեաց վայ-
 նասուն
 Կոհակներու դէմ մրցելով հայցել ի զուր օգնութիւն ,
 Մինչ ծնրադիր կոճղիդ առջեւ կին մը ծածկեալ ցըն-
 ցտեօք
 Շանթից ցոլմամբք լուսաւորուած ծովերու մէջ խնդ-
 րէր զոք ,
 Եւ երբ գարնան ծիծաղին դէմ կծկծելով խոյս տայր
 ճըմեռ
 Եւ դարևոր ճակատդ անդրէն ծաղիկներով կը պճնէր ,
 Երբ զիւր բունիկն ոստերուդ մէջ կուզայր հիւսել ծո-
 վորոր
 Բարկ ծովերու կենդանարար շնչով ծըփեալ լուսաւոր .
 Կամ երբ լուսնակ հորիզոնին մութ լեռներէն վերամբարձ ,
 Փրփրափետուր սաղաւարտներ շընորհէր մէն մի ալեաց ,
 Եւ զարծաթեայ հոսանս ուրէք ուրէք ցելոյր ի հեռուստ
 ձերմակ պաստառ մ'ալեծածան՝ անդէն ի ստուեր հե-
 տասոյզ

Թ. ԹԵՐԶԵԱՆ

Անտիպ քերթուածք

զՆամայեցիս և թէ, Բեյն իւրեմ, Խաբոս արդին, Համայեցիս Կարող եւ
 Բեյն Երկրէ :

Պիւստո՛ պատգամն առջի իմաստով մեկնեց, պատերազմի գը-
 նաց , յայտնի է թէ Երկրի մեծեցաւ, բայց պատգամն միշտ կատար-
 ուած էր : (1) Տարբերել, հաշակել, քարոզել :

ՎԱՆԱՅ ՄԷՁ ԱՌԱՌՈՑ ՄԸ

Վանայ այդեստանք, որ տեղական բարբառով կըս-
 ուին կգեստար, բնութեան և բնակչաց ձեռքով վայել-
 չազեղ զարդարած երանաւէտ վայրեր են, ուր իւրա-
 քանչիւր տունը իրեն կից ունի ծառաստան, այդես-
 տան, բուրաստան, և իր դրան առջեւի փողոցին եր-
 կու եզերքը՝ առուններ ջրալից, որոց ափերը կարգաւ
 անկուած են սաղարթախիտ մանրատերեւ ուռիներ,
 տեղ տեղ ևս բարդին, կաղամախ, հացենին⁽¹⁾, թեղին :
 Փողոցներու մէջ տեղը՝ հասարակաց ընդարձակ ուղին,
 և ճղազարդ ծառոց թեւերն ու տերեւներն այս և այն
 կողմէն իրարու գրկուած խոնուած, սքանչելի հովա-
 նոց կը կազմեն անցորդաց, որոց մէջէն արեւու ճառա-
 գայթները մանր մանր հողմածըփիկ աստղերու նման կը
 ծագին դետնին վրայ, անցնողին կամ նստողին գլխուն
 ու երեսաց վրայ ծածանելով, ինչպէս խաղաղ գիշեր-
 ուան մը մէջ լուսնոյ հով⁽²⁾ ճաճանչները կը փայլեցնեն
 ղեփիււր ծովուն ափանց մօտ եղած նօսր ջրերուն ծո-
 ցիկ : Նոյն ծառերը՝ որոնց կանանչ ու դալար վարսեր
 կօծանին օդին ցօղով և արեւուն ջերմով, իրենց ար-
 մատները ի դնացս ջուրց կ'ուռճանան, ջուրք խոխոջե-
 լով, գըլգըլալով⁽³⁾ կանցնին, լղելով այն ծառոց ոտ-
 ները, ոռոգելով իւրաքանչիւրին սահմանեալ այգին,
 պարտէզն ու բուրաստանը, մատակարարելով առ հա-

(1) Բարդի, Կաղամախ, հացենի, Բեյն, անտառի վայրի ծառեր :
 (2) Հով ճաճանչ, բանաստեղծօրէն կը նշանակէ մեղմ լոյս, ա-
 ղօտ լոյս :
 (3) Գըլգըլալ, բառ գ. կարկաչել :

սարակ տանց ի լուացումն , ի յըմպելիս և առ ամենայն պէտս :

Այն տեղի առաւօտը՝ ոչ արեւածագումն է , և ոչ քաղաքակրթեալ տեղերու պէս՝ արեւածագումէն քանի մը ժամ ետքը . այլ՝ երբ լուսոյ աստղը իւր գլուխը կը բարձրացնէ Վարազայ (1) Գալիլիայէն , վայրիկ մի եւս , և ահա կը հորիզոնանայ Շուշանից դագաթան Ձիաթըռնուկին վրայ , ու Կարմրուորայ վանից գմբէթի խաչն առաջին անգամ բարի լոյս կուտայ կ'առնու , և մթնանշմար կը փեղկտայ . այս վայրկենիս Այգեստանեայց եկեղեցեաց ժամահարները տանիքն ելած՝ երեսները երիցս կը խաչակնքեն . « Գողու ժամ » կը զարնեն — գողերը կանհետանան — . դեւերը կը հալածուին , և գազաններն որջերը կը քաշուին : Ժամհարը եկեղեցիին դուռը բանալով՝ երեք բերան « Օրհնեալ ես Աստուած » կըսէ , ու կսկսին ձեռաց կոչնակները գըլ գըլ հնչեցնելով թաղէ թաղ շուրջ գալ , ամէն Հայ Քրիստոսնէի դրան ձկնկը (2) զարնել և « Ողորմի՛ Աստուած » կանչել . երբ իրենց շրջանը լմնցնելով ետք դառնան , իրենց ետեւը ձգելով կը բերեն խուռներամ (3) մանկտիները , անոնք որ հայր կամ մեծ եղբայր չունին տան մէջը . իսկ որք ունին , կը ստիպեն կը յարուցանեն ծնողք կամ եղբարք , ձեռքերէն բռնելով կերթան դէպ եկեղեցին « Զարթիք » (4) կարդալու :

Վ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՅ

Մանանայ

(1) Վարազայ էր , Վանայ Արեւելեան կողմը լեռ մ'է որոյ վրայ կան քանի մը վանքեր :

(2) ձկն , բառ գ. դրան վրայի երկաթը , ջախջախ :

(3) խուռներամ , շատ բազմութեամբ :

(4) Զարթիք , եկեղեցական սքանչելի երգն զոր Ս. Ներսէս Շնորհալին շարագրեց :

Ա Ր Շ Ա Լ Ո Յ Ս

Վարդեր ու վարդեր
Թերթ ի թերթ փրթթեր ,
Ի կապոյտ եթեր
Ձիւնափայլ ամպեր՝
Քայլերուդ առջեւ
Սըփուելով թեթեւ ,
Քեզ բընութեան հեա՝
Յայս ժամ հէզաւէտ՝ (1)
Մընան մեծայոյս ,
Ո՛վ քաղցը Արշալոյս : —

Ահա շող ի շող
Շուշանաց ի քող ,
Ձիւր ոսկենըջլ
Վարսեր հոյլ ի հոյլ (2)
Ծուփ ի ծուփ խփիւս՝
Թողլով ի զեփիւս ,
Եւ մարգըրտայեւ
Պարզելով թեւեր՝
Նազի Արշալոյս ,
Երկընքի այն կոյս :

Ահա վառ ի վառ
Ճակատուն գոհար
Եւ բըբերն անուշ
Քրթթելով (3) քընքուշ ,

(1) Հեզաւէտ , հեղ : (2) Հոյլ ի հոյլ , բազմութեամբ :
(3) Քրթթել , աչք բանալ գոցել :

Ձերկին և զերկիր
 Գրքիէ սիրալիր .
 Շըրթներուն իւր վարդ
 Ի ժամիս (1) զըւարթ՝
 Ծաղկանց թոյր ի թոյր (2)
 Հեշտից ցօղէ բոյր :

Ահա սոյլ ի սոյլ
 Թըռչնեկացըն բոյլ (3)
 Ճըռուողեն ընդ բոյս ,
 Ո՛ղջոյն Արշալոյս ,
 Ո՛ղջոյն որ չմըւայլ
 Փոխարկես ի փայլ ,
 Ու զտըխուր երկիր
 Գործես ցընծալիր ,
 Ոհ , յէից ողջոյն :
 Ա՛րշալոյս , ողջոյն :

Քեզ ամէն որ տայ
 Ձիւր ձօն նախընծայ .
 Քեզ՝ ըզսըրբագոյն
 Քեզ՝ ըզփափկագոյն ,
 Քեզ՝ ամպ , սիւք (4) , վըտակ ,
 Ծաղկունք և սոխակ ,
 Ամէնք տան քեզ գով՝
 Հալին քօ սիրով ,
 Ո՛վ երկնային կոյս
 Սիրուն Արշալոյս :

Ո՛հ , զու որ այսպէս

(1) Ժ.Պ. , Ժպիտ : (2) Թոյր է Բոյր , գոյնդգոյն :
 (3) Բոյլ , խումբ : (4) Սիւք , բարակ ու անոյշ հով :

Մեր սիրտն ըզմայլես ,
 Մեր բըբերն աղօտ
 Մի թողուր կարօտ ,
 Երբ գերեզմանին
 Յաղջամուղջ (1) փակվին
 Այլ զանուշ քօ լոյս
 Եւ աչաց ոգւոյս
 Շողջողա՛ ի յոյս ,
 Կուսան Արշալոյս :

Խ. ԱՐՔ. ԵՊ. ՆԱՐ-ՊԵՅ

Հ. Ստուերք

Վ Ե Ր Ձ Ա Լ Ո Յ Ս

Ի ուրս նայեցայ պատուհանէն : Նորա միայն , որը
 բնակած են Հասգիւղի մէջ կրնան ըմբռնել ինչ որ պար-
 զուեցաւ յայնժամ աչացս առջեւ : Ամեն տեղէ միեւնոյն
 կերպով չը տեսնուիր վերջալոյսը , զանազան կետերէ
 դիտուելով , զանազան երեւոյթներ կը ստանայ , բնու-
 թիւնը միութեան մէջ իսկ անհուն փոփոխութիւններ
 ունի և անեզր (2) ձեւաչափութիւններ : Եւ այս է որ
 այնքան տարբեր և այնքան ձոխ ներշնչումներ կ'ազդէ
 Պիւֆօններու (3) , Պէռնաուտէն տը Սէն-Բիէռներու (4) ,
 Շաղօպոխաներու (5) :

(1) Աղջամուղջ , մութ , խաւար :
 (2) Անեզր , ծայր չունեցող :
 (3) Պիւֆօն , անուանի բնարան և մատնագիր Գաղղիացի
 (1707—1788) :
 (4) Պերուրդէն—ուր—Սէն Բիէր , հռչակաւոր բանաստեղծ Գաղ-
 ղիացի (1737—1814) հեղինակ Պօղ և Վէրֆիէ անմահ գրքին :
 (5) Շաղօպոխան , մեծանուն մատնագիր Գաղղիացի (1768 —
 1848) հեղինակ Ուէրֆիէրուրդէն—Բեռն մատենին :

Արեւը էյուպի բլուրներուն վրայ խոնարհած էր , մօտ Րամիզ-Ջիֆդլիկին: Իւր շլացուցիչ ճաճանչներըն ամիտիելով իւր շուրջը, իբր արծիւ որ թեւերը կը ծրարէ երբ պատրաստուի հանգչիլ , բլուրին ետեւ կ'իջնէր տակաւ տակաւ : Լոյսի գոյնագոյն երակներ այդ լեռնակներուն վրայ կերկարէին ծայրէ ժայր , բաց ներկերէ մութերու անցնելով , առաջին խաւերը մեղմ , վերջինները խիստ երանդներով : Երկնի կապոյտ յատակին վրայ , կաթնաթոյր ամպերու և այն բարձրութիւններուն մէջ շրջանակուած որք դեռ կանաչ էին , այդ վսեմ պատկերը զոր մի Աստուած կը նկարէր վարդ (1) լոյսերով և այն փափուկ գոյներովն որովք անմեղ կոյսը կը շիկնի , մի դիւթութիւն (2) էր աչքի համար և հոգւոյ համար : Հեռուն , տրխուր նոճիներու երկար շարերուն մէջ , ուր ամբողջ սերունդներ կը նընջեն և ուր մի խորհրդաւոր մթութիւն կը տիրէ միշտ , տկար ճառագայթներ սպրդած կը նուաղէին , մութն աւելի յանկուցիչ գան լոյսն իսկ : Ոսկեղջիւրի (3) ալեակները կարմրած էին թեթեւ և մի ծիրանի շղարչի տակ կը խաղային ծաւալուն , երկու նաւակ ջուրի վրայէ կը թռչէին : Հոս հոն , մզկիթներու գորշխայտ գմբէթներուն և ճերմակ մինարէներուն վրայ , տուներու ապակիներու վրայ , հեռաւոր լոյսեր կը նշուէին : Լուութիւնը կըսկսէր ծանրանալ աշխարհի վրայ , ըստ-

(1) Աւրբ Լոյս , բանաստեղծորէն՝ կը նշանակէ վարդագոյն լոյս :
 (2) Գիւրուսիւն , կախարդութիւն , խարէութիւն :
 (3) Ուլեղիւր , կ' Պոլսոյ նաւահանգիստն որ Պոլսոյ և Կալաթայի մէջ կերկնայ եղջիւրածեւ : նախկին «Կիւրիւր» կը կոչէին սոյն գեղեցիկ ծովախորշն՝ անշուշտ իւր երկու եզերաց հարստութեան և բնական գեղեցկութեանը համար :

ուերները կ'աճէին , և հեռուն , մինչ յետին ճաճանչը կը սրբուէր հորիզոնին վրայ և ծովային բաղը իւր վերջին թռիչք կառնուր , միւսկզղիցն (1) լուրջ ձայնը կսկսէր աղօթքի հրաւիրել բարեօպաշտ մահմէտականները : Անկարելի էր շըյուզուիլ այս մեծ վայելուչ հանդիսին առջեւ :

Յառազարան

Մ. ԶԵՐԱԶ

Գրական փորձերու

Վ Ի Ս Պ Ա Տ

Վիսպատ (2) ենք . վայրն է գեղեցիկ ու հանդարտիկ — Հոս ջուրը ծիծաղ մ'ունի , երկինք ծիծաղ մ'ունի , որ անմեղ աղջկան ծիծաղին կը պատասխանեն : Անտառն իր դօս (3) տերեւոց խօշիւնն ունի , իր մամռապատ ծառերն ու ծառի կոճերը , իր քարանձաւը (4) իր սահանքը (5) , իր բացավայրն և իր հովուաց հովիտը : Կը մտիս անտառին մէջ , կը խորասուզիս (6) , և նախ խորոց անհուն մթութեան կերկերածայն (7) թռչնոց վաշիւններովն (8) և հահագնազոչ ծառերուն սօսափիւնտ վը (9) կը պատասխանէ սրտիդ անհուն աղաղակներուն :

(1) Միւսկզղիւն : Բառ տաճ . որ կը նշանակէ Աղօթքի հրաւիրող :
 (2) Վիսպատ , քաղաքի Գերմանիա , հռչակաւոր իւր ջերմակներովն և բնական գեղեցկութեամբն :
 (3) Գօս , չորցած : (4) Գօրուստ , քարայր :
 (5) Սահանք , ջրվէժ :
 (6) խորասուզիլ , ընկղմիլ մէջը մտնել :
 (7) կերկերածայն , ձայնը մարած :
 (8) Վաշիւն , ծուալու , վայելու ձայն :
 (9) Սօսափիւն կամ սօսափիւն , տերեւի ձայն :

Քիչ մ'անդին կը տեսնես որ ահագին ապառաժ մը երկնից դէմ կը ցցուի ու կարծես շանթը կ'արհամարհէ, իր լուռուտ (1) կողերուն վայրի կանաչին վրայէն կաթիլ կաթիլ ջուր մը կը մղի վճիտ, փայլփլուն, զովագին, և այն կաթիլը հեղեղ կ'ըլլայ, որ զմայրիս (2) կը խորտակէ ու անհուն հովիտ մը կը փորէ իր ճամբուն վրայ, հոս՝ ջրվեժ, հոն՝ ծրի առուակ, հոս՝ կը գըզէ (3) հոն՝ կը կարկաջէ, հոն՝ ամպերուն հետ թխադոյն կորոտայ, հոս՝ դալարագեղ ծաղկասփիւռ խոտերուն եզերքը՝ մանուածապատ (4) ման կուգայ, հոն՝ կը փըրփըրայ, հոս կը փայլփլայ, և արեւուն նախածագ փայլուններուն առջև կը կարմրի իբրեւ կոյս մը իւր սիրականին առաջին տեսութեանը :

Հոն է ներդաշնակութիւնը, կարգը այս անկարգութեան մէջ է, և զի մարդուն ձեռքը ոչ ժպիրհ (5) այլ համեստօրէն խառնուած է բնութեան գործոցը, անոր կամացն ու քմացը հնազանդելով, և զի բնութիւնըն է որ կը տիրապետէ :

Մշուշ չ'ունի երկինքն՝ որ այս մշուշը պատէ նաեւ գիրտը . կապոյտ կը տեսնես ցերեկը, աստղունք կը տեսնես գիշերը, ամպերն ալ, երբ ամպեր պատեն, զովագին են և թափանցիկ արեւին լուսովը, լոյս քօզարկելով այնչափ՝ որչափ բարակ շղարշ մը՝ ձգված նա-

(1) Լուռուտ, լուռով ծածկուած, Լուս, քարերու և ապառաժներու վրայ բուսած խոտ :
 (2) Մայրի, մայր ծառի անտառ :
 (3) Գրէլ կամ Դրէլ, խոխոջել, ջրի վազելը :
 (4) Մանուածապատ, շրջան ընկելով, պարտելով, սլորելով :
 (5) Ժպիրհ, լիբը, յանդուզն :

գելի կուսին վառ ի վառ այտերուն վրայ և մաքրափայլ խանդավառ կուրծքին զոր և բարակ հովիկ մը վեր կը վերցնէ :

Գ. ՕՏԵԱՆ Անտիպ գործեր

ՄԱՅԻՍՆ Ի ՀԱՍՊԻՒՂ

Նոր կիւրակէէն յետոյ, Հասգիւղ կը կատարէ մի ուրիշ տօն, որ աւելի բանաստեղծական է : Մայիսի առաջին օրուան հանդէսն է այդ։ — Զբօսավայրը գիւղէն դուրս է, և բաւական հեռի : Մինչեւ Քաղտ-Խանէ պէտք է երթալ : Բայց հոգ չէ, Հասգիւղցին չուզեր լքել իւր զուարճութեան սահմանափակ օրերը : Մայիսի մի՛ն է, Աստուած իմ, կարելի՞ է մնալ տան մէջ :

Թուրքիացիներն աւելի բնութեան մարդ են քան ընկերութեան, այդպէս են Հասգիւղցիներն ալ, այն վաղեմի Բիքրիտհիօնին զաւակները : Մայիսի հանդէսը բնութեան տօնն է, մի ողջոյն առ գարուն, նոքա, որք կուզեն վայելել գարունը, պարտաւոր են ուղղուիլ դէպ Քեաղտ-Խանէի գետակը, հինն այն Քիտհարիս : Աճապարեմք :

Առաւօտ է : Արեւը ձորերու մշուշին վրայ վարդ ձաձանջներ կը սահեցնէ . կաթնաթոյր ամպերու ետեւէ Մայիս կը ժպտի և հեղուկ մարգարիտներ կը թօթափին իւր թեթեւ թարթիչներէն : Թուշիկներն, իւրեանց գըլխիկը վեր հանելով քնքուշ թեւի տակէ, առաւօտեան անհատնում շարականները կը սկսին և Մայիսի հրապոյրը կ'երգեն : Մարդին մէջ գառը կը մայէ և իւր մօրը ետին կ'ոտտօսէ : Հեռին, մի առուակ կ'անցնի մի ջինջ և փայլուն քարավազի (1) վրայէ դըղըջելով, փըր-

(1) Քարավազ, ջրվեժ :

փութները ցայտելով աջ և ձախ՝ իբր սպիտակ ծաղիկներ : Մերթ ընդ մերթ մի ճաճանչ կ'անկնի նորա գոգը , և մանրադիտական ծիրանի գօտիներ կը փուէ նորա ման ի ման պղպղակներուն վրայ :

Օգուտ քաղենք օղէն , մի նաւակ մոնենք և զբօսավայրը դիմենք :

Գետակը հարիւրաւոր նաւակներու տակ աներեւոյթ եղած է արդէն . թիավարը կը քաշէ թիւն իւր պըղինձէ բազուկներովն և հրամաններ կարձակէ իւր շուրջը : Աղգեակներու , կնիւներու (1) առջեւէ քերելով անցանք , և դէպ կամուրջ կ'ընթանամք : Տես սա նաւակը : Թըրքուհիներ են հոն , կարմիր թաւիչէ ծածկոյթ տարածած են խելքին (2) վերայ , և նորա ոսկեթել ծոպերը , վտակին բիւրեղը խառնելով , կը գծեն կապոյտ չըջանակներ , որք հետզհետէ կ'ընդլայնին և մինչև զետեղը կը հասնին , ուր կը նուաղին գարնային սէզներու (3) տակ իբր սիրոյ մի հառաչ : Տես սա մակոյղը : Մայիսի ձօնուած է դա . հելէն նաւազներ զարդարած են զայն շագանակի բրգաձեւ ծաղիկներով և դալար ոստերով , լերան կարմիր դեղին փունջերով . շեփորուկի (4) կապոյտ ողկոյզներ կը ծածանին վրանակին շուրջը և ալեակին վրայ թոյր և բոյր կը սփռեն : Առաջեմք :

Ձախ եղերքին վրայ մի կայսերական հովանոց կառուցուած է որոյ դիմաց մի հսկայ կաղնի կայ . բնուած թիւնը մի դուռ բացած է նորա բունին վրայ . ծառին խոռոչին մէջ մի պահասական կը ննջէ , մի աղքատ արեւելցի :

(1) կնիւն , պրտու , երկայն բարակ եղէգ՝ հիւսելու :
(2) խելք , նաւուն ետեւի կողմը :
(3) Սեւ , կանանչ խոտ : (4) Շեփորուկ , կակաչ ծաղիկը :

Մտնեմք հանրային պարտիզին մէջ .

Հոն , արհեստը կ'իշխէ բնութեան վրայ : Ամենէն նկարագրական առարկայն է գետակը , որ իբր ճախարակէ ձեւակերպուած՝ կը խայտայ կանաչ ստուերներ օրրելով : Երեք կարգ մարմարէ աւազաններ ջուրը կընդունին , և իւրեանց արուեստական ծերպերէն վիժելով (1) զայն կը գլորեն ծոցէ ծոց . կիճէ (2) փեթակներ (3) , որք ամեն կողմէ արծաթավառ հեղուկ կը ծորեն : Սոցա շուրջը Մորֆէի (4) նաժիշտներ կը սաւառնին արդեօք՝ ափիոնի պսակներ ի ձակատ . մահկանացուն նընջել կուզէ այն յաւիտենական խոխոջներուն մօտ . այլ բազմութեան մէջ եմք . տօն է այսօր :

Գետակին ձախ եղերքին վրայ մի անտառակ կայ , որոյ մուտը փակուած է կառքերով : Փարթամներուն սիրելի վայրն է դա :

Մ. ԶԵՐԱԶ

Գրակաճ փորձեր

ՄՇՈՅ ԳԱՇՏԸ

Մշոյ դաշտի մէկ կողմը Սասնոյ քաջաբեր լեռներն են , Տօրոսի շղթան : Միւս կողմը Բզնունեաց ծովը (5) ծիծաղախիտ կը ծածանի , և Մովսսար ձակատը՝ Մշոյ վերեւն է : Միւս կողմերը՝ Բիւրակնեան լերինք և անոնց գօտիները , անմահացուցիչ ջրերով և ծաղիկներով զարդարուած :

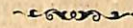
(1) վիժել , վերէն վար կնիւն :
(2) կիճէ կամ կոճ , մարմարիոն :
(3) Փեթակ , մեղուաց բնակարան :
(4) Մորֆէ , քնոյ և երազի չաստուած :
(5) Բզնունեաց ծով : Վանայ ծովուն հին անունն :

Մէկ կողմը Եփրատէս խշալով խոխողալով Գրդու-
 ուէն լիվարս կը հոսէ , իւր խոր և սառնորակ ծոցին
 մէջ կը կայտուն անթիւ ձկուռք և կը խաղան վտակաց
 մէջ . բաղն և սագը կը ծփծփան իւր ալեաց վրայ ,
 իւր գետափունքները լի են խոչոր և մանրիկ թռչուն-
 ներով : Այազիլ ամեն գեղի տուներուն երգիքը , և
 բարձր շէնքերու պարիսպներուն և ծառերուն գլուխը
 իւր բոյնը դրած է , և հազարաւոր ճրնձղուկներն ա-
 նոնց բոյներուն բոլորը ապաւինած : Գաշտի խոտերուն
 հետ բուսած և ձորերու մէջ ծաղկած վարդենեաց
 թուփերուն մէջ սոխակներ կը ճըլուրլան . դարնան ,
 ամրան և աշնան առաւօտները՝ այնպէս սքանչելի տե-
 սարան և լսարան կը կազմեն այս թրուչնոց երամը , որ
 կ'ըսես բնութեան տաճարին մէջ Արարչին փառաբանիչ
 կարգուած են ասոնք հրեշտակաց տեղ : Արեւելեան
 կողմէն Գրդուռ լեռը կոթողածեւ տընկուած կ'երեւի ,
 որոյ ստորոտը տարածուած է մէկ կողմը Մշոյ դաշտը ,
 միւս կողմը Վանայ ծովը : Առաւօտեան արեգակն երբ
 նոր կը ծագի , իւր ճառագայթները զարնելով ծովուն
 ալեաց և դաշտի գոլորչեաց վրայ , կանանչ կարմիր պը-
 սակ մը մանեկածեւ կը ձգէ այս Գրդուռայ գլորակ և
 լերկ գլխին : Աը զմայլի՛ անո՞ր նայողը : Գրդուռայ թի-
 կանց ի վեր կը բարձրանայ Նէմրութ կամ Ներրովթ լե-
 ուր . որոյ գլուխը նման է բոլորակ սեղանի մը . մէջ-
 տեղը հրաբուլղի մարմուռքը , և անոր շուրջ պսակա-
 ձեւ շարուած աղբիւրներ բարեհամ , և ծաղկունք ա-
 նուշահոտ : Կարծես այս աղբիւրներ իբրեւ զովացուցիչ
 բաժակ դրուած են այս բնութեան սքանչելի սեղանին
 շուրջը , որոց ջրերը ժողվելով մէկտեղ աւազան մը կը
 կազմեն Ներրովթայ գլխու սկաւառակին մէջ , և ան-
 կից իջնալով , ինչպէս կ'աւանդեն տեղացիք , Մեղրա-

գետ կը բղխէ իւր ոտքի տակէն : Մշոյ դաշտի միւս կող-
 մի լեռներու վրայ բարձրացած են գմբէթայարկ վան-
 քերը , Սուրբ Առաքելոց վանք , Սուրբ Յովհաննու վանք ,
 և Սուրբ Կարապետին , որոյ ամպամած և արեւով ու-
 կեղծուած կաթողիկէից ⁽¹⁾ խաչերը ամեն կողմէն հո-
 վանի կը սփռեն դաշտի գեղերուն վրայ նայելով , և
 ամենուն սիրտերը իրենց կը քաշեն . . . :

Գ. Ե. Վ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

Գրոց ու բրոց

(1) Կաթողիկէ , բառ յունարէն Մայր եկեղեցի :

ԿԵՆՍՏԱՆԿԱՆ ԺԱՆՅՈՒԹԻՒՆ

Գ. Ծ. Վ. ՄՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

ՆԱԽԿԻՆ ՄԻԱԲԱՆ ՎԱՐԱԳԱՅ ՎԱՆՈՒՅ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏ
ԽՐԻՄԵԱՆ Ս. ՀՕՐ

Մրուանձտեանց վարդապետ՝ բնիկ վանեցի երկար ձանապարհորդութիւններ ըրած է զանազան գաւառներ այլեւայլ ազգային պաշտօններով :

Բարեջան հօր բանաստեղծական հանձարը, զգայուն սիրտը, հետաքրքիր եւ խուզարկու միտքն օգտակար ըրած են իւր բազմամեայ ձանապարհորդութիւնքն, վասն զի բազում աշխատանօք ընդարձակ ծանօթութիւններ հաւաքած է որք վերաբերութիւն ունին երկրին, ժողովրդեան բարուց ու վարուց, պատմական ու առասպելախառն աւանդութեանց, ժողովրդական նախապաշարմանց, ժամանակագրութեան, հնութեանց եւ գաւառական բարբառներու :

Իւր բազմաթիւ երկասիրութիւններէն նշանաւոր են: Գրոց եւ բրոց, հնոց եւ նորոց՝ ոսկեղէն մատենիկներն :

Թորոս Աղբար՝ երկրորդ ձանապարհորդութեան ըստորագրութիւնն է :

Մանաճայ՝ ընդարձակ հաւաքածոյք մ'է որ առատ նիւթ կը մատակարարէ բանասիրաց որք կուգեն ու-

սոււմնասիրէյ հայ ժողովրդին լեզուն ու սովորութիւնքը, երկիրն ու կեանքը :

Մրուանձտեանց հօր երկասիրութիւնքն ընդհանրապէս զնահատուած են ազգին ամենէն խոնուն անձերէն որոց կարգէն էր նաեւ Աղայ Յովսէփ Իզմիրեանց, ուրկէ ստացաւ 1878 տարւոյն մրցանակը զոր ողբացեալ հայ Մեկեմասն՝ իւրաքանչիւր երկու տարին մի անգամ կուտար այն ճեղինակին որ գրական երկ մը յօրինած էր :

ԱՆՍՈՒՆ ԶԻՍԱՐ

Հիսար օժտեալ է բնական գեղեցկութեամբ, կա- նաչադեղ բլուրներ թագ մի կը ձեւացնեն իւր գլխին և տուներու զանազան գոյները ծովուն կապուցտին կը խառնուին գեղեցիկ մրցմամբ: Կարծես թէ Վուսիրը դիտմամբ իւր ջուրերը նեղ սահմանի մէջ կ'ամփոփէ որպէս զի Ասիոյ Հիսարը մօտեցնէ իւր քրոջն՝ Եւրոպիոյ Հիսարին, որ այնչափ մեղամաղձոտ գեղեցկութեամբ լի է իւր սգաւոր նոճիներովն. ասոնք անդու կը հսկեն այն շիրմաց վրայ ուր կարկաջահոս ջուրերը մահուան քունը կ'օրորեն իրենց մրմունջովն, և զորս արեւոր բեր- դեր թուին պաշտպանել ընդդէմ բռնաբարութեանց յանդուգն ձեռաց: Ասիոյ Հիսար զուրկ չէ նաեւ պատ- մական առաւելութենէ զի կը հաստատուի թէ այս վայրէն անցուցած է իւր բանակը Դարեհ՝ թագաւոր Պարսից, երբ կարչաւէր Սիւթացոց դէմ որք խմբեալ էին Դանուբեան նահանգաց մէջ, և որք խոյս տալով և միշտ ընդ առաջ քայլելով պարտաւորեցին գոռոզ թագաւորը յետս ընկրկել, այդ նահանջին ամօթալից յիշատակը հետը տանելով:

S. Ս. ՏԻԻՍԱԲ

Մայտա

ԽԱՓՈՒՆ ՏԻՐԱՄՈՐ ՎԱՆՔՆ

Վանէն դէպ ի հիւսիս իբր ութն ժամու չափ հե- ռաւորութեամբ Բզնունեաց ծովուն ափը, բարձրադի- տակ դիրք մը ունի այս վանքը. և քանի մը տուն հայ գեղացիք կը բնակին անոր շուրջը, ծովն իր երկայնու-

թեամբ կը տարածի ասոր առջեւը, և իր եղջիւրածեւ սպառուածքը սոյն դարեւանդի (1) ոտներուն ներքեւն է ուստի կընդունի իր մէջ Բանդիմահուի գետը, որ է ձկանց առուն. իր առջեւը կերելի Արճէջ քաղաքը, տակաւին չէն իր պարիսպներով, տուներով, շուկա- ներով, եկեղեցիով, և մինարայով մը, զոր չըջապա- տած է ծովուն ջուրը և դարձուցած է կղզի մը, բայց անբնակ: Արճիչոյ, որ է Քաջբերունեաց գաւառը իր գեղանի գեղերով, լեռներով, հովիտներով. ասոնց բով դիր նաեւ Սիփան լեռը, աչքիդ առջեւն են, որք ի- բենց շնորհալի և չքեղ շուքը կը ձգեն ծովուն երեսը:

Գ. Մ. Վ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

Մանանայ

ՎԵՆԵՏԿՈՅ ՀԱՅՈՅ ՄԵՆԱՍՏԱՆՆ

Ի խորշ մի ուրեք աշխարհի, անդր ուր բազմի թա- գունին կոչեցեալ Ադրիական ծովու, այժմ թէպէտ անկեալ ի գահոյից, այլ ոչ և ի փառացն. կը փայլի տակաւին յիւր վրայ իւր նախկին ազնուականութեան և պերճանաց նազանքն և չքեղութիւնքը: Աշխարհա- չըջիկ ուղեւորաց համար թանգարան մի է նա մեծ և ընդարձակ, հնացեալ, այլ անծերանալի և անկորնչելի է իւր արքայավայել պալատամբքն, չքեղ եկեղեցեօք, գեղարուեստական բիւր ազգ ազգի վարմանալի գանձուք: Մարդկային հրաշական արուեստտին գոգցես մրցակից և բնութեան արուեստազործն՝ պճնազարդած է զվայրն բնութեան փափկագոյն նիւթովքն զանգեալ, լուսոյ,

(1) Դարեւանդ, բարձր դիրք:

գունոց , մաքուր օդոյ և բիւրեղեայ ջուրց խաղաղ լուծակ մի շուրջ տարածելով , ուր այցելուք կը սփռին թեթեւասահ կոնտուրայիւր (1) գիւրեանց խոնջեալ միտքը այդ նուրբ տարերաց մէջ սթափելու : Այդ լճակին ի մի կողմըն յանկարծ ի հեռուստ աչուընուն կը շողայ ընդ մէջ կապուտակ երկնից և կապուտակ ջրոց գողցես օդոյ մէջ առկախեալ մշտավառ լամբար մի գոհարեայ . — բայց ես կը սիրեմ մանաւանդ կոչել զայն վանդակ մի թըռչնոյ : Գոհար կոչեցի զնա , և է արդարեւ խառն ի յակընթէ և ի զբրխտոյ , շողողելով իւր կարմիր որմովքն և մշտադալար ծառատնկովքն և այգեստանեօք : Գունդագունդ կը դիմեն անդր հետաքրքիր այցելուք . բայց առաւել եւս Ազգայինք խորհրդաւոր զգացմամբ մը . — զի դա իսկ է Հայոց վանքն հռչակաւոր :

Առաջին տեսին որ ընդ առաջ կ'ելլէ , է մեծ քառանկիւնն մշտածաղիկ պարտէզ իւր մշտաշարժ շտորուանան (2) և աւաղանաւ , զորով շուրջ կը բարձրանայ պարկեշտ բարձրութեամբ սպիտակ մաքուր մարմարեայ սիւնազարդ բակքն , որոց վերայ են վանականաց խցիկունքն : Այդ կամարակապին տակէն չըջելով կ'ելլեմք ի մատենատունն և ի թանգարանս , և անցանելով ընդ սրահսն կ'իջնեմք յեկեղեցին , ի տպարանն և անտի ի պարտէզն արտաքին : Որ գլխաւորապէս այցելուին աչաց կը զարնէ այդ ամեն տեղուանքն , բաց ի մատենատանց պերճութենէն՝ ամենայն ուրեք փայլած կով մաքրութիւնն է ամօթղած սիրուն պարզութեամբ

(1) Կոնտուրայիւր , թեթեւ նաւակ որ վենետիկոյ մէջ կը գործածուի :
 (2) Շտորուան , բառ Պարսկերէն . ջուր ցրցնկող՝ սրսկող աւաղան :

պիտի յաւելուի ասել նաեւ լուսթիւնն , եթէ այդ լուսթիւնն չխաբանուէր , ճպուանց և թռչնոց ճոռուողելէն , և տպագրական մամուլոյ ճոռնելէն : — Եւ այս ահա ներքին տեսքն :

Հ. Ս. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Արեւելեան Մամուլ , հռեդիս

ՋՐԱՂԱՆԻ ԱՊԱՐԱՆԲԸ

Տեսա՞ր բընաւ զայն հրաշակերտ
 Որ ըսպիտակ կ'անդրադառնայ
 Ծովուն յալիս կապուտաներկ
 Որ կը փչրին ափանց վըրայ :

Հոն Քարբարա (1) և Մարմարիս (2)
 Եւ ծովագեղ Պրոպոնդիտեանք (3)
 Յըղեն նաւօք կըճեայ լերինս
 Ուր կը յենուն այն ապարանք :

Հարիւրաւոր դարուց շիրմէն
 Արթննայով Ոգիք ազգաց՝
 Իրենց գանձերը թափեր են
 Մէջ լուսարձակ (4) այն սըրահաց :

Նաւք պաստառալի՝ (5) մինչ ի կայմ
 Անոր շուքին տակ ընկըմեալ ,

(1) Քարբարա , քաղաք վերին խալիլոյ , որոյ մարմարիտնի հանքը յոյժ անուանի է :

(2) Մարմարիս , կղզի Մարմարա ծովուն մէջ ուրկէ կ'ելլէ գեղեցիկ մարմարիտն :

(3) Պրոպոնդիտեանք , կղզիք ի Մարմարա ծովուն :

(4) Լուսարձակ , լոյս ցատքեցնող , լուսաւոր :

(5) Պաստառալի , առաջատաները բացած , պարզած :

Այն տեսիլէն յակճիւրս կան (1)
 Արեւելեան անուրջ (2) կարծեալ :
 Քան զՅոնիական և Գորացի՝
 Քան ըզԳոթաց ձեւս նորանշան՝
 Պարսն Արաբին հոն կը կըցի
 Հայ հանճարոյ (3) մը ի հրաման :
 Ուրբահիւս լուսանցից քով
 Ի վեր թռչին սիւնք Մարմարոյ
 Կը մուրրի լոյս արեւուն
 Բիւր զարդերուն մէջ մանուածոյ (4) :
 Կապուտ ծովուն արեաց մէջտեղ,
 Անմահական ժըտիտ մ'է այն
 Եւ ամօթով է երկնազեղ
 Կասդիլիացոյն (5) իսկ Ալհամպարան (6) :
 Եւ աստեղաց ի լոյս աղօտ
 Երբ ուրուազիծն (7) իւր օդեղէն
 Կը նըկարուի երկնից յորրտ
 Շուրջ պարփակեալ անտառներէն :

(1) Յօնիական, ուշադրութեամբ դիտել, մտիկ ընել :
 (2) Անուրջ, երազ :
 (3) Մոյն հոյակապ և հրաշագեղ պալատին յատակագիծն տուած է մեծահանճար Յակոբ պէյ Պալեան, հայ ճարտարագետաց ողբացեալ պետը :
 (4) Մարմարոյ, սլրած, իրարու մէջ անցած :
 (5) Կասդիլիա, Հին և հոր կասդիլիա՝ Սպանիոյ միջին երկու գաւառներն :
 (6) Ալհամպար, Մալրիտանացոց ժամանակէն մնացած պալատ, ի կրանատա (Սպանիա) : Այս տողին մէջ աշխարհագրական սխալ մը կայ, Ալհամպար կասդիլիոյ մէջ չէ այլ Կրանատայի մէջ :
 (7) Ուրուազիծ, շուք, պատկեր :

Կարծես այդ վէմը հոգիանան
 Եւ ի լուսթեան գիշերային
 Դաշնակաւոր երգ կը դառնան
 Զոր երազոտ լըսէ հոգին :
 Տեսար բընաւ զայն հրաշակերտ
 Որ ըսպիտակ կ'անդրադառնայ
 Ծովուն յալիս կապուտաներկ
 Որ կը փշրին ափանց վըրայ :
 Ոչ կիճ է նա, ոչ հող՝ ոչ վէմ
 Այլ մեծագօր Հայ հանճարին
 Մըտածութիւն մըն է վըսեմ
 Հոն տարրեղէն հագած մարմին :

Թ. ԹԵՐԶԵԱՆ Անախպ գործեր

Հ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն Ք Ա Ք Ե Ն Ա Յ

Այլ և քանի՛ փառաւոր են աւերակը հնոյն Աթենայ, այն կիսակործան շինուածք զոր կը տեսնես յարեւելակողմն արդի քաղաքին, ի միջնաբերդին՝ մանաւանդ, զոր Յոյնք Ագրօբօլիս կ'անուանեն, մեծագործութիւնք ամենայնիւ, արժանաւորք արդարեւ դիւցազանց ժամանակի, մեծագործութիւնք՝ որ կարեն մասամբ պատմական արժէք մ'ընծայել հոմերական վիպաց : Երեսուն և աւելի դարուց ահագին ժամանակամիջոցն անշուշտ պատկառանք պիտի սահէր առ ստորոտովք այդ պանծալի յիշատակարանաց, եթէ աւերիչ չարաղէտ արկածք խնայէին ի դոստ : Այդ փառաւոր նշխարք մնացուածոց, որ մարդկային ազգին քաղաքակրթութեան վառարան եղած էին երբեմն, այդ մե-

ծառուք օթեմլանք , ուր դրած է զիր գահոյս վեհափառ ոգին աշխատասիրութեան Հելլենաց , ա՛րդ եւս կը ծաւալեն կարծես զիւրեամբք վեհութիւն և շուք երկնային , զի խրախուսանօք , որ կը վառեն գոգցես զոգին Հելլենաց եռանդագինս մրցել ի գործ յառաջագիմութեան , ի գործ լուսաւորութեան ժողովրդոց , և նըկըրտել լինել ի համարի քաղաքակիրթ ազգաց Եւրօպիոյ :

Ձանց առնելով սակայն թուել մի առ մի զամենայն նշխարս հնութեանց՝ կը նշանակեմք աստ զգլխաւորսն , որ են՝ Միջնաբերդն և որ ինչ ի նմա , Բաքոսի (1) թատրոնն , Ողիմպական Արամազդայ (2) մեհեանն , Թէսէոսի (3) տաճարն և Սոկրատայ բանտն (4) յորոց ոմանց շինուածքն անեղծ (5) են գրեթէ ցայսօր :

Միջնաբերդն կառուցեալ կայ ի բարձրաւանդակի ուրեք զոր կը պատեն կիսաւեր պարիսպք շուրջանակի . տարածութիւն Միջնաբերդի չէ աւելի քան զմի հազարամէթր քառակուսի , քաղաքն համայն , նաեւ ընդ աղօտ իմն Պիլէոն (6) տեսանելի են ի Միջնաբերդէն , զորոյ ստորոտովք չպակասին շինուածք հասարակաց , և որ տասն վայրկենի հեռաւորութիւն և եթ ունի յԱթենայ , ընդ որ կը հայի ի հարիւր յիսուն մէդր բարձրութենէ , իբրեւ հսկայ անարի կամ որպէս պահապան մի վիթ-

(1) Βακχία , գինւոյ չաստուած :
 (2) Արամազդայ չաստուածոց հայր :
 (3) Թէսէոս , յոյն դիւցազանց մին , 12 դար Նախ Ք. Ք.
 (4) Սոկրատ , հռչակաւոր յոյն իմաստասէր արթենացի որ մահուան դատապարտուեցաւ (469-399) Նախ Ք. Ք.
 (5) Անեղծ , անարատ , չաւրուած , անմահ :
 (6) Պիլէոն , նաւահանգիստ Աթենայ :

խարի (1) , ալեւոր և խորշումեալ ընդ ժամանակօք յընթիւն (2) դարուց : Սեանց և խոյակաց (3) անթիւ բեկորք կան աստ անդ ցիր և ցան , կիսափուլ շինուածոց վերայ ուրեք ուրեք սքանչելի են քանդակք և փորածոյ զարդք , գործք ճարտար մատանց , ընդ որս կը հիանայ ուղեւորն մտախոհ : Այլ քանի խնամով կը պահին այդ ամենայն նշխարք . մի չնչին քարի բեկոր յոյր վերայ թէ նշանախեց (4) մի լինի փորագրեալ՝ անմատչելի է ձեռաց հակառակ թախանձագին խնդրանացս և խոստմանց , անողոք սլահապանն որ կընկերանայ այցելուին չհաճեցաւ թոյլ տալ ինձ հատանել առնուլ մի նշանակիր քարի կոտոր , թէպէտ առանձին էաք բոլորովին : Այո՛ , այսչափի երկիւղածութեամբ կը պահպանեն Աթենացիք զլիջատակարանս իւրեանց հոյակապ նախնեաց : Ի մէջ այլոց նշանաւոր է ի Միջնաբերդին Աթենայ (5) տաճարն (Բարթէնոն) , որոյ մեծագործ սիւնքն , թէպէտ մեծաւ մասամբ կիսականգուն , պատկառանս կածեն մարդոյ . քառանկեան ձեւով է այս չէնքն՝ շուրջ պատեալ ի քառասուն և ութ մեծաբերձ սեանց , յոյց ոմանց պատուանդանքն և եթ կը մնան . հարիւր քսան քայլ երկայնութիւն և վաթսուն քայլ լայնութիւն չափեցի ես անձամբ շրջելով . հա՛րկ է ասել թէ համակ մարմարիոնէ կառուցեալ է չէնքն և այնպիսի մեծամեծ վիմօք , զորոց իւրաքանչիւրն երկոտասան լուծք եղանց հաղիւ ձգել կարեն թերեւս : Հարիւրաւոր անդրիք (6)

(1) Ալեիւորէ , խոշոր , աճունի
 (2) Ենթիւն , շատուոր , բազմաթիւ :
 (3) Խոյակ , սեան գլխին զարդ :
 (4) Նշանախեց , զբն մը կտոր :
 (5) Աթենայ , իմաստութեան և արհեստից չաստուածուհի :
 (6) Անդրիք , բառ . յուն . արձան :

և կիսարձանք և այլ զարդարուն քանդակք զետեղեալ են Միջնաբերդի յատուկ թանգարանին մէջ, զորմէ պիտի խօսիմք ի կարգին :

Բայ յԱթենասայ տաճարէն, որ մեծազոյն զարդն է Միջնաբերդի, կան նաեւ մի քանի հոյակապ դրոււնք և այլ արձանօք զարդարեալ ինչ ինչ շինուածք, ոմանք կիսափուլ և այլք բոլորովին կործանեալ :

Մինչդեռ անծանօթ էր շոգայ զօրութիւնն, և կը պակասէին հետեւաբար՝ մեքենայք, որովք յանչափս կը բազմապատկի մարդկեղէն զօրութիւնն, հիացմամբ կը լնու մարդ, երբ կը խորհի թէ որպէս հնար եղած էր յայնժամ այնչափ անհնարին ծանրութեամբ քարեր բառնալ հանել ի վեր յամրութիւն և ի զարդ Միջնաբերդին, որոյ քարինքն իսկ կը պատմեն յիրաւի զմեծութիւն և զփառս նոյն Աթենայ :

Միջնաբերդի հարաւային ստորոտն է Բաքոսի թատրոնն, աւերակք այս շինուածոյն շեն ինչ նշանաւոր զարդիս, պատուական հնութիւնք զոր գտած են անդ, որպէս կը հաւաստեն, փոխադրեալ են այլուր, զի անպատսպար է տեղին՝ գոլով արտաքոյ պարսպաց Միջնաբերդին : Ամիսիթատեր (1) ձեւով է այս շէնքն անյարկ ամենեւին . դեռ եւս կը մնան մարմարեայ աղեղնածեւ նստարանք, և պատուհանաւոր բարձր պարիսպ մի, որ կը թռի լինել ընդարձակ շինուածոյ մի մնացորդն, կը հատանէ ի հարաւոյ կուսէ զբոլորութիւն նստարանացըն, որ վերուստ ի վայր կը նեղին աստիճանաբար և կը յանգին ի տափարակ տեղի ուրեք կէս բոլորչի,

(1) Ափիւսոս, ընդարձակ բոլորածեւ շքապատեալ շէնք որ աստիճանաւոր յարկերու կը բաժնուէր, այս շէնքին մէջ տեղի կուենային հին ատենը զանազան հանդէսներ և խաղեր :

ուր, որպէս կերեւի, կուսամարտիք (1) յունաց և առիւծամարտիք (2) դիւնէին ի հանդէս ուժոյ և քաջասրտութեան իւրեանց :

Ի սմանէ սակաւ ինչ հեռի, դէպ ի հիւսիսային արեւելակողմն Միջնաբերդին, ի հարթ վայրի ուրեք, կը բարձրանայ մեհեանն Ողիմպական Արամազդայ, կամ մանաւանդ սիւնք ինչ բարձրաբերձք այնր մեհենի որ, եղնակ, աւերեալ է բոլորովին : Ի մասնէ դատելով զամբողջ՝ կարեմք ասել թէ հնոյն Աթենայ չքեղադոյնն էր այն շինուածն հոյակապ, արժանաւոր վեհանուան ամսրոպայինն Արամազդայ, զոր, ո՛ր գիտէ քանի՛ բիւրք բիւրուց մահկանացուաց փառաբանեալ են օրհնութեամբք և երգօք արուեստականաց և ողորեալ զոհիւք և ձենձերօք յոյր աղղերց : Այս աւերածոյն ևս փոխադրեալ են նշխարք ի թանգարանս, և կը մնան ևեթ մի դուռն քանդակօք զարդարուն և խուն ինչ (3) ի բացեայ, մի քանի սիւնք իբր քսան մէթր բարձրութեամբ և մի և կէս մէդր տրամագծաւ . թէ և միակըտուր շեն սիւնքն, բայց հոյակապութիւն նոցին և դեղեցիկազորձ քանդակք դեր ի վերոյ են քան զամենայն բեկորս շինուածոց հնոյն Աթենայ :

Յարեւմտակողմն Միջնաբերդին, ի տափարակ տեղւոյ ուրեք, կառուցեալ է Թեսէոսի տաճարն . շինուածս այս անեղձ է մնացեալ գրեթէ իւր կամարակապ յարկաւն հանդերձ, յոյր վերայ մի փոքր լուսիջոյց ևեթ կայ յարեւելեան կուսէ զօրէն ատրուչանի, և սեամբքն որ շուրջ կը պատեն զնա արտաքոյ : Պահապան որ

(1) Կոթաւորիէ, բունցի կուուղ :
(2) Ափիւսոսիէ, առիւծի հետ կուուղ (ի խաղս) :
(3) Խոսի Բու, բիչ մը :

եմոյժ գիտ ի ներքս . պատկառեցայ անդ , երբ տեսի
 զարձանս Սոկրատայ , Արիստոկղէսի , Գիմոսթեն-
 եայ (1) և այլոց փիլիսոփայից և հռետորաց (2) , և զից
 ոմանց որպէս Զեւսի (3) և Հերայի (4) , Ալոլոնի , այ-
 լովքն հանդերձ , զորս մի ըստ միոջէ կ'անուանէր ինձ
 ծերունի պահապանն սլարժելով իմն ի նախնիս իւր :
 Կիսոցն անարատ են անդրիք յոտից ցզլուխ , թէպէտ
 այլոցն եղծեալ ամենեւին . բայց կը պահին նոքա , կը
 պահին ցայսօր այնու հպարտութեամբ , այնու դոռողու-
 թեամբ , որ յատուկ է յունական ոգւոյն , ի փառս
 պարծանաց Հելլէն ազին :

Բայց եկ , ընթերցող , եկ ընդ իս Միջնաբերդի
 հանդիպակաց այդ բլրոյն վրայ , դէպ ի հարաւային-ա-
 բեւտեան կողմնն կանգ առ աստ պահ մի . այդ
 նկուղն (5) փորածոյ ի վիմի , զոր կը տեսանես յերիս
 խորչա բաժանեալ , բանտն է Սոկրատայ , ճշմարտու-
 թեան այն հոյակապ նահատակին , որ էարբ անդ գբա-
 ժակ մահու անխուով և հանդարտիկ . մուտ ի ներքս
 մատչել ի համբոյր այդ սրբական որմոց , ոյց արձա-
 դանգք նուաղիտ իմն կրկնեցին զայն յետին նուազ
 զմիմունջ անմահ իմաստասիրին՝ թէ « Ճշմարտութիւն՝
 Աստուած ինքն է : »

3. ԳՈՒՐԳԵՆ

Ուղեւորութիւն յԱրեւս

(1) Գիմոսթենիս , հռչակաւոր ճարտարախօս ակեանցի (385—
 322) Նախ Ք. ՂԲ .
 (2) Հուստոս , ճարտասան ,
 (3) Զեւս , որ է Գիսս , Արամաղդ , հայր չաստուածոց :
 (4) Հերս , Արամաղդայ կիմն : (5) Նկուղ , խոր տեղ :

— Հ Ր Պ Ե Հ

Կէս գիշերոյն մէջ երկինք մի անսովոր պայծառու-
 թեամբ կը փայլի արեւադոյն . յուսահատութեան ձայ-
 ներ կը լսուին , — հողէ՛ հայ . — բոցք՝ դժոխային
 բազմազուլուս ճիւղաղի մի իժախուխ (1) մագերուն նման՝
 կոլորին վեր կը բարձրանան և կը լիզուեն եթերային
 կամարն : Մի հրեղէն գետ ողողեր է թաղն ողջոյն , կը
 վազէ մումազին իրր վիշաղ զալարուն (2) . իւր առ-
 ջեւէն կ'ընթանան արհաւիրք (3) . իւր ժանիք (4) , իբրև
 թոյն , աղէտ կը ժայթքէ իւր շուրջն : Անդաղթելի է
 տարրն անողբք , այր ու կին , մանուկ ու ծեր , ահա-
 բեկ խուռնընթաց կը փախչին իւր առջեւէն նորա հա-
 մայնածախ (5) կատաղութեան յանձնելով իւրեանց յար-
 կըն ընտանի . ի մէն մի ակնթարթ տուն մի կը կործանի
 ահաւոր շառաչմամբ (6) , երջանկութիւն մի կը թռչի ,
 ընտանիք մի կը փլի : Աղէխարչ (7) գոչիւններ կը խառ-
 նին բոցերու մռնչիւնին հետ և մի քստմնելի (8) համա-
 նուագ կը կազմեն . և այս գոչիւններուն մէջ ձայներ
 կան որ ի զուր «օգնութիւն» կ'աղաղակեն . — ա՛հ , թըչ-
 ոււաներ են որ բոցերու հետ կը կուռին , և սակայն
 տարրն կոյր և անսիրտ կը լափէ զայնս և կանցնի :

(1) Իժախուխ , օճի պէս փաթթուած :
 (2) Գալարուն , ոլոր , փաթթուած :
 (3) Արհաւիրք , սաստիկ վախ , սոսկում :
 (4) Ժանիք , գազանի ակրաներ :
 (5) Համայնածախ , ամէն բան լաբող , ոչնչացնող :
 (6) Շառաչմամբ կամ շարաչմամբ , ձայն , շշկոց :
 (7) Աղէխարչ աղիքը կտրտող , ողորմելի :
 (8) Քստմնելի , խրտ ելու , վախճալու , գողգողու :

Ոչ տեսած են և ոչ լսած՝ այս օրինակ պատահմունք,
Որ ծովի մէջ հուր բորբոքովի՝ շանթեր թռչին և ցու-
մունք :

Ծոփն է արդեօք կրակ առել, և վառվում է էրվելով,
Թէ ջուրը հուր է փոխարկվել, բոցակիզում է լայն ծով,
Խառնըվել են լոյս և խաւար, գիշերն եղեւ անսպառ,
Արեգական լոյս չէր ծագում, օդ փայլում էր բոցա-
վառ :

Աւազածոր ժամացոյցը երբորդ օրն է ցոյց տալիս,
Որ նաւն անտէր է ծովի մէջ՝ անթեւ, անդեկ ման դա-
լիս,

Յամաք կորել է աչքերէս, աշխարհք ամեն ծով դարձել,
Ծով ու երկինք կըրակ ու բոց՝ բորբոքվելով կարմրել :

Ձէ իմացվում թէ կայք քամի, կամ ո՞ր կողմէն է փրչում,
Պտոյաքում է փոթորիկը, կարմիր ծուխն էլ հետը գը-
լում,

Վազուց չըկան պարանները, կտրակել է մըրիկը,
Կայմը շարժում եղեգի սլէս՝ միայն ծըռում է նաւը :

Ոչ ոքի չէ միտքը դալիս՝ նաւը փոքր ինչ դատարկել,
Փըրկութեան յոյս մէկի սրտում՝ համարեա՝ թէ չէ մը-
նացել :

Ծովէն չէ այժմ նոցա երկիւզ, երկինքէն են վախենում,
Օղն ու ամպը կըրակ առած՝ բոցակէզ են երեւում :

Եթէ նաւը դիսլչի ժայռից, ու խորտակվի, փշովի,
Ամեն մարդու սրտում յոյս կայ՝ որ ծովէն կու փրկվի,
Ապա եթէ նաւը վերէն՝ կըրակ առնու օդիցը,
Էլ փրկութեան յոյս չըմընար՝ անփախչելի մահիցը :

Առաջ միայն կարմրութիւն՝ էր երեւում օդումը,
Այժմ կայծերն ու բոցերը՝ թռչում են ամպումը :

Փայլատակունք են այս շանթից՝ համեմատեալ ճըրագունք,
Կամ արեւու դէմ թըռուցիկ՝ փոտուրայ ճանճք սլսպը-
լունք :

Ջարհուրելի է երեւում՝ այն հըրեղէն հեղեղը,
Որ բղխում է ջըրմըղի սլէս՝ ու հասնում է ամպերը,
Վայրէն ի վեր է բարձրանում, վերէն ի վայր տարա-
փում :

Ջըրի նըման հրոյ մէջ կայ՝ յանհնարին եռանդում :
Սաստկանում են ճայթմունքները՝ ի՞նչ են ամպերի,
Հազարուրիւր կայծակներով՝ որտումն է շանթերի,
Այս ի՞նչ բոց է, այս ի՞նչ ցոլմունք, այս ի՞նչ կըրակ
հրդեհուած :

Ով է տեսել որ երկինքը այսպէս վնի կըրակված :

Հիւսիսայգը սորա հանդէպ՝ ճըրագալոյց է փոքրիկ,
Ճերմակ ամպը ձիւնի նըման՝ խտաչումէ աշվոտիք :

Այս բոցավառ հըրակիզմունք՝ հասած երկնից կամարին :
Յոյց են տալիս որ հրդեհված է բնութիւն բընաւին :

ՄԵՐՈՒՆԻ Տ. Գ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

Զաւան

Ս Ո Վ

Սոփն է, ուրուական կմախսածեւ, որ կը սրտըտի սա
քաղաքին մէջ, ձեռք ձեռքի տուած մահուան հետ :
Սոփ, բառ ահուճճ, արդեօք կ'զգայ՝ բովանդակ ար-
հաւիրքն որ կայ այս անուան մէջ՝ նա որ չէ կրած եր-
բէք քաղցի տանջանքն : Մնունդն հատած է քաղաքէն :
մի պատառ չացի կարօտն կը քաշեն ամենքն, հարուս-
տըն այլ թշուառ է աղքատին շափ և իւր փոսկիներուն

մէջ կը մեռնի սովալլուկ (1) : Հայած մաշած ստուերներ
են մարդիկ քան էակք կենդանիք , խոռոչացեալ աչե-
րով և մեռելատիպ երեսով : Քաղցն անագորոյն (2) ա-
ղիքներն կը գալարէ ու կը բըղկտէ . ո՛վ զարհուրելի տան-
ջանք . — ա՛հ , օգնութի՛ւն , հա՛ց , — այլ ի զուր , և
ահա սոսկալի ջղածգութեանց մէջ կը փչէ հողին մի ա-
ռոյգ երիտասարդ : Նօթի մանկանց ամբոխ մի կը սը-
տըտի փողոցներն ողբա՛գին , և ի մէն մի քայլ կիլնայ
մին ի նոցանէ : Հողն ամլել , մօրն անսպառ ծոցն այլ
է չորցել , և օրրանին մէջ կը թուով մանկիկն իբրեւ
բոյս ում կը զլանայ հողն՝ իւր հիւթ , երկինք՝ իւր ցօղ :
Եւ , ա՛ւաղ , մայրն կը տեսնէ զայս և իւր սէրն , —
մայրենի՛ սէրն , այն անհուն և ամենակարող զգացու-
մըն — ապիկար է օգնել իւր զաւկին . կը ծռէ զլուխն
նորա ճակտին վերայ և այլ շառնու վեր : Օ՞ր կը ծագի,
գի՛շեր կուգայ , ո՛վ կը նշմարէ , խաւարամած աչեր իւր-
եանց ու բերանարաց գերեզմանին մէջ տեղ արձանա-
ցած կը տեսնեն միայն Քաղցն « տծգոյն և անգութ » ,
որպէս կը կոչէ Վոլթէր (3) : Յաւագին հրածեշտներ կը
լսեն առ լոյս , առ կեանս , և յետոյ մի գերեզմանա-
կան լլուռթեան մէջ կ'սպառին ճիչ և հեծ :

Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԹՂՈՒԱՌՈՒՔԻՆ ԵՒ ԳՈՒՔ

(1) Ս-Լ-Լ-Կ , սաստիկ անօթի , անօթի մեռնող :

(2) Ա-Գ-Գ-Գ , անգութ :

(3) Վ-Վ-Ե , երեւելի բնատասեր , պատմաբան , բանաստեղծ
ֆաղիացի (1694—1778) :

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՆՈՒԹՈՒԹԻՒՆ

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ՆԱԽԿԻՆ ԱՇԱԿԵՐՏ ԽԱՍԳԻՒՂԻ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻ

Երիտասարդ բանաստեղծն առաջին կարգի ար-
ձակագիր մատենախօս մ'է որ մեծ հմտութիւն ունի
հին եւ նոր Հայերէն , Ֆրանսերէն , Թրքերէն լեզուաց
հին եւ նոր , ազգ . եւ օտար մատենագրութեանց եւ քաղ-
տնտեսութեան :

Ռ. Պերպերեան ունի բազում քերթածներ (արձակ
եւ ոտանաւոր) եւ բարգմանութիւնք , հառեր , ճամակներ
եւ դամբանականներ որք լոյս տեսան Առազին Տերեւք ա-
նուն երկասիրութեան մեջ . իւր գործերէն նշանաւոր
են՝ Գեղեցիկն եւ Գեղարուեստք , Թղուառութիւն եւ Գուր ,
Պտոյտ մը գաղափարաց ալիարհին մեզ , անուամբ բանա-
սիրական գրութեանց , գոր գանազան Ազգ . Լսարա-
նաց մեջ տեսնախօսած է :

Իբրեւ քարգմանութիւն , երիտասարդ հեղինակին
վաստակոց զուխը կը համարուի Լամարդիճեայ մահ
Սոկրատայ քերթուածը գոր վերացեց ի գրական բար-
բառ , հայկական ջափով :

Վերջերս հրատարակեց Կեօթի՛ Հերման եւ Դորոթեա
բանաստեղծական վեպին այ . քարգմանութիւնն եւ քա-

դարական տնտեսութեան համառօտ դասագիրք մը որոյ պէտքը զգայի էր Ազգ. վարժարանաց մէջ :

Ռ. Պերպերեան՝ համանուն վարժարանին Հիմնադիր-Տնօրէնն՝ երկար տարիներէ ի վեր դաստիարակութեան պաշտօն կը վարէ՝ հիմնական ուսում մը տալով ազգային մանկտւոյն՝ իւր հաստատած վարժարանին մէջ :

Ծ Ո Վ Ա Հ Ե Ն Ք

Մէկ օր ծովի աւազակքը՝ ինձ ծովափնէն բռնեցին ,
Նաւերի մէջ սլահարանելով իւրեանց ծառայ շինեցին :

Քանի՞ անգամ տարւան մէջը՝ ձերմակ ծովէն Սեւ
ծովը ,

Ու Սեւ ծովէն՝ ձերմակ ծովը գընում գալիս էր նաւը .
Հանդիպում էր մեզ փոթորիկ , ալէկոծում սաստկապէս ,
Կամ հէնք (1) էին մեզ սլատահում կամ փորձութիւնք
այլ պէսպէս :

Ծովի օդին ընտելացայ՝ , և լեզանալ սովեցայ ,
Ծովին տակը ընկզմելու սատափ պտրեւ (2) վարժեցայ .
Քանի վայրկեան ջրի մէջը կամիմ կենալ , կը կենամ ,
Յատակներում ինչ կայ , չըկայ , տեսնել , գտնել կու
կարնամ :

Ծովի տղայ էր անունս , աւազակքը կոչեցին ,
Նաւի կայմէն ծովայտտակ հաստատ առնէր Չաւանին ,
Չուկը ձեռքով էի բռնում , անդնդախոր տեղերում ,
Օձեր վըզիս փաթթում էի , ու պահում իմ ծոցերում :

Բայց երբ դառայ տասն տարեկան , ես այն կեանք չը
սիրեցի ,

Աւազակաց գործ տեսնելով յուզիլ սրտէ ատեցի .
Տեսայ որ միշտ չարեաց մէջ են , և շատ մարդ էլ մոր-
թում են ,

Միտքս գրի որ հեռանամ այն ատելի մարդոցմէն :

(1) Հէնք , ծովու աւազակ :

(2) Պտրեւ , փնտուել :

Քանի անգամ ականատես էի նոցա հինութեանց (1) ,
Քանի նաւեր մարդոցմով լիք ծովի յատակ ընկուզած ,
Ինչպէս նաւեր էին բռնում , միջի մարդոց գերելով ,
Աւարները առնում էին , նաւը ջնջում այրելով :

Ծովեղերեայ քաղաքները , կամ բազմամարդ կղզիքը ,
էին նոցա ասպարէզը , գրօսանայ տեղիքը ,
Աւար , կապուտ և կողբուտ , գերի կանայք , աղջը-
կունք :

Ոչ հասակը ունէր պատիւ , ոչ դառնաղէտ արտասունք :

Փիւնիկեցոց վաճառականք էին նոցա դողդարան ,
Այսօր մէկ նաւ կողբուտեցին , վաղիւ հեռքը ջնջած կան ,
Գերիք , աւարք միօրինակ են նոցա մէջ պարտակվում ,
Մարդագին նաւը շատ են չրջում , մարդագող շատ
պատահում :

Վայ սյն նաւին որ հանդիպի , ու կամենայ դէմ կե-
նալ ,

Թող չուեննայ փրկութեան յոյս , նա չէ կարող դիմա-
նալ :

Գեշեր ցերեկ կը հալածեն , կամ նաւը ձեռք կը ձգեն ,
կամ թէ նաւին հնարիւք ինչ կըրակ կուտան , կու այ-
րեն :

Նետի ծայրին մէկ իւղալի ձիթոտ ջնջոց են կապում ,
Նետը ուժգին նաւի կայմին , կամ կողքերուն սեւե-
ռում :

Հրդեհվում է այն ջնջոցը , երբ որ նրան ջուր հասնի ,
Ջրէն իսկոյն բորբոքվում է , մինչ որ պիտի չիջանի :

(1) Հինութեան , աւազակութիւն :

Ինչ թող անեն խեղճ նաւաստիք՝ ծովի անհուն տեղե-
րում ,

կայ փրկութիւն բոցէն կրակէն՝ այն անյատակ խորերում-
Գերութիւնը բաղդին համբում , իւրեանց կամօք են
տալիս ,

Միայն թէ հուր չայրէ նրանց կամ չը խեղդէ ջուր
յալիս :

Անթիւ անհուն դանձ են կիտում , ոսկի արծաթ , դո-
հարներ ,

Թագքընում են անքոյթ (1) տեղեր և ամայի կղզիներ ,
Այլ թէ ո՞վ է այն վայելում , ես չեմ կարող ձեզ ասել ,
Աւազակաց և ոչ մէկը այն դանձէն մասն չէ առել :

Անմարդաբնակ մէկ կղզի կայ , որ անունը Պատմոս (2) է ,
Այն հէներու բնիկ որջը , պատասպարան այս տեղն է .
Նաւահանգիստն է մէջէ մէջ , ապառաժ է չորս կողմը ,
Վէճերու մէջ թաք (3) են կենում առաջատաժ նաւերը :

Մէկ օր տարան ինձ այն կղզի , ամեն խորչերն ես տեսայ ,
Ձեմ յաջողեր լեզուով պատմել , թէ ո՞րքան դանձ այն
տեղ կայ :

Միրոս ուզեց այն տեղ մեալ , թաք կեցայ մէկ քարի
տակ :

Այսպէս մնաց աւազակաց մօտ՝ միայն իմ յիշատակ .

Ծերուհի Տ. Գ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ Զաւակ

(1) Անքոյթ , ծածուկ . ապահով :
(2) Պատմոս , կղզի Արշակեղադոսի մէջ . Սփորատեան կղզեաց մին :
(3) Թաք , ծածկուած , պահոււթաց :

ԿԵՆՍՈՎՐԱԿԱՆ ԺԱՆՈՒԹՈՒԻՒՆ

ՏԷՐ ՓԱՔՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

ՄԵՐՈՒՆԻ ՔԱՀԱՆԱՅ Ի Ս. ՓԷՐՍՊՈՒՐԿ

Մեծանուն ուսանայ քերթող, որ աշխարհիկ Մատենագրութեան գլխաւոր մշակներէն մին էրաւ իւր բազմաթիւ երկասիրութեամբք յորս կարեւորագոյն են,

Արամերզն ու Հայկերզն՝ ղիւցագներգութիւնքը, Արայ Գեղեցիկ, Անուշաւան, Ման Պարետի, Փռոնակ եւ Զաւան Շաւարի եւ Պարոյր, Առնակ եւ Կարդոս, Տիգրան եւ Վահագըն, պատմական վեպերն :

Սանդուխտ, Հոփփսիմէ, Դաւիթ եւ Գողիաթ գեղեցկահիւս քատրերգութիւնքը :

Ունի նաեւ այլ եւ այլ նիւթոց վրայ գրուածներ որք պարբերական հանդեսներու մէջ լոյս տեսած են :

Մերունի հայրը մեծ հմտութիւն ունի հայ գրական լեզուին, որով շարադրած է իւր մէկ քանի բանաստեղծական վեպերն . թէեւ ուրսունամեայ սակայն տակաւին կը կրէ այն խանդավառ սիրտն ու բանաստեղծական աւիւնն որ ներշնչեցին երգել իւր անմահ տաղերն :

Պատկանեան հօր գործերն առ հասարակ՝ կը փայլին նկարագրական ճշդութեամբ, ճարտար գիւտերով, սահուն եւ ներդաշնակ լեզուաւ . թէեւ ուրեք ուրեք անխտիր կը գործածէ գաւառական լեզուի ասացուածներ եւ բառեր, սակայն սկզբմամբ երբ տեղ մը կը գրէ ծերունի հայրն, « ես ինձ օրէնք եմ շինել, ոչ մէկ գաւառական բարբառ համարիլ օտար հայրենի լեզուի, եւ նովաւ աննետ առնել արդէն կորուսեալ ճոխ բարբառոյ նշխարքն » :

Շ Ո Ւ Ե Կ Ա Ռ Ք Ն

Սրբեֆէնսըն (1) ստուգիւ ինչ մեծ մարդ և ինչ մեծ ծառայութիւն մարդկութեան . ջնջել միջոցն , երկրագնտին մարմնոյն վերայ սիրուել կենսատար երակաց նորանչան մանուածապատ ցանց մի , խնայել ժամանակն՝ հարստութեանց առաջինն , արագ հաղորդակցութեան մէջ դնել ժողովուրդներն , լեզուներն , կրօնքներն , քաղաքակրթութիւնքն , կործանել ազգաց նախապաշարուններն միմեանց վերայ , տալ նոցա ճանչել և սիրել զիրեար , և պատրաստել ուղին ազգերու դաշնաւորութեան (2) , ազգերու եղբայրութեան , ահա որպիսի է օգուտն այն չոգեչարժ մեքենային , որ երբ իւր ետեւէն կառախմբոց երկայն շար մի ձգած , իւր կողմէն հուր ու ծուխ ժայթքելով (3) և դադաթին վերայ կրելով չոգւոյ երկնակարկառ (4) մի գարգամնակ (5) սուլելով ու շչելով (6) , որոտընդոտ (7) վիշապաձայն կը սուբայ կայծակնընթաց դաշտերու և լեռանց մէջէն , դիւղեր , քաղաքներ կոխելով անցնելով մի քանի վայրկենի մէջ . կը թուի լինել նոր ժամանակաց յառաջադիմութեան բոցաշունչ ողին , որ կընթանայ արագ , ոչ

(1) Սրբեֆէնսըն , մեքենագործ անգղիացի որ հնարեց չոգեկառքն (1781—1848) :
 (2) Գառնաբերութիւն , դաշն , խօսք կապ :
 (3) Ժայթքել , դուրս տալ :
 (4) Երկնակարկառ , վեր երկնցած , բարձրացած :
 (5) Գարգամնակ , գլխարկի վրայի փետուրներով զարդը :
 (6) Շչել , սուլելու պէս ձայն հանել :
 (7) Որոտընդոտ , վեր ցատքեցնող (ձայն)

յաջ նայելով և ոչ յահեակ , վաշտելով իւր ոտից տակ ամեն խոչընդոտ (1) և հարթելով առապարներն (2) , ընլով ձորերն , ոտանլով անդնդոց վերայէն , փոթորկելով զերկիր և զերկին , ալքէ յալգո , աշխարհէ յաշխարհ թըռչելով և զամենքն ընդգըրկելով (3) ընդխառնելով իւր հսկայագոր թեւոց մէջ :

Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Պտոյտ մը գաղափարաց ալխարհից մեզ

ՆՈՐԱՄԻԼ ՏԵՐԵԻՔ

Հագիւ լուսոյ դողդոջ փայլ
 Պատուեց զամպոց սեւ մըռայլ
 Մեր դաշտերուն՝ հագիւ ձիւն
 Դարձոյց զիւրեանց սեւուրթիւն .
 Եւ դուք վակժոյթ ի փըթիթ (4)
 Գայք մեզ ժըպիտ ի քըթիթ . (5)
 Նախածիլ տերեւք ,
 Բարեւք ձեզ , բարեւք :
 Դեռ մարգերուն մեր ցըրտիկ
 Չեկաւ այցող ծիծառնիկ ,
 Դեռ սոխակին հեշտափանգ
 Չետուն ծործորը արձագանգ ,

(1) Խոչընդոտ , արգելք :
 (2) Առապար , քարուտ տեղ :
 (3) Ընդգըրկել , զիրկը առնել :
 (4) Վակժոյթ ի քըթիթ , բացուելու մտեցած :
 (5) Քըթիթ , աչաց թարթիլը , թարթիլ :

Եւ դուք փութայք սիրալիր
Խընդից հրեշտակք ի յերկիր ,
Նորածիլ տերեւք ,
Բարեւք ձեզ , բարեւք :

Կանաչ երանդ ձեր փափկիկ ,
Ձեւ և իրան ձեր մանրիկ ,
Ո՛հ , աչերուն մեր ծարաւ
Ի՛նչպէս անուշ փայլեցաւ .
Տըխուր ոգիք ձեր տեսքին
Կըզարթանան 'ւ ըսփոփեն .
Նորարոյս տերեւք ,
Բարեւք ձեզ , բարեւք :

Եկէք , եկէք մեր հովտաց
Շողալ ի ծոց մըթազգեաց .
Եկէք ծառոց մեր ի դող
Ձըզեւ ի գլուխ կանաչ քող .
Եկէք արբատում բընութեան
Նոր շրպարեւ (1) կերպարան .
Առաջին տերեւք ,
Բարեւք ձեզ , բարեւք :

Եկէք , գարնան նորարոյս
Ծագեւ վարդից արշալոյս ,
Եկէք հրաւէր տալ առ սիք
Խաղալ ընդ ձեր խոսուպիք . (2)

(1) Շպարեւ , երեսը ներկել , կերպարանքը փոխել :

(2) Խոսուպիք , մանդերու հիւսուածք :

Ծաղկանցն ասէք քաղցրահոտ՝
Գան , ո՛հ , կարօ՛տ եմք կարօ՛տ ,
Նախածին տերեւք ,
Բարեւք ձեզ , բարեւք :

Եկէք , եկէք ո՛հ տերեւք ,
Եկէք յուսոյ յանուշ թեւք
Մեր սիրելեաց տապանին
Ծածկեւ ըզհող արխարազին .
Ս՛հ այն ոսկերց անձկալի
Եղէք պըսակ ցօղալի ,
Նորածիլ տերեւք
Ո՛վ հրեշտակաց թեւք :

Խ. ԱՐՔ. ՆԱՐ-ՊԵՅ

Քերթուածք

Ձ Ա Ն Ք Ա Կ Ն

Ա՛հ , զանգակն , ինչ գործի բանաստեղծական .
զանգակն որ հոս , վերն կը կախուի օդոց մէջ՝ ան-
շունչ՝ բայց կենդանի , բայց պերճախօս . անձնիւր (1)
մարդոյ մտաց մէջ ինչ և որպիսի յիշատակներ կապ-
ուած են իւր ծննդավայր գիւղին կամ թաղին զան-
գակին հետ մինչ մանուկն էր ի թիւնդ (2) այդ սրբազան
պղնձոյն կը զարթնոյր , նորա ձայնով կ'աղօթէր ձեռ-
նամած իւր մօրկան քով ի ծունր , կամ կը դիմէր տա-
ձարն՝ զոր այնքան կը սիրեն մանուկն և կինն , այդ
ձայնն աւելի աշխոյժ , կ'աւետէր կիւրակէն և տօնն

(1) Անշունչ , ամեն մեկ , իւրաքանչիւր :

(2) Թիւնդ , թնդալը , ձայն :

երջանկութիւնքն մանուկին • զխորդ կը տխրէր իւր մա-
տաղ ու քնքոյշ հոգին , երբ գանգակն , արամսձայն
օդոց մէջ կ'ողբայր մահն , կը յիշէ այն գիշերներն ուր
զանգակին տաղնապափոյթ (1) գանչիւնն (2) ընդօստ (3)
զարթուցած էր տունն ու թաղն : « Հրդեհ » գուժե-
լով , և իւր արհաւիրքն , և իւր արցունքներն • լացաւ
իւրեան հետ այդ պղինձն՝ երբ իւր հայրն կամ մայրն
կամ եղբայրն կամ քոյրն կը յուզարկաւորէր վերջին ան-
գամ Աստուծոյ տունն և անտի մեր ամենուն վերջին
տունը • հոչակեց նաեւ իւր կենաց մէջ այն երջանիկ
օրն , ուր , նոր փեսայ , սեղանին ստըք տարաւ իւր հոգ-
ւոյն և կենաց ընկերն : Այս ամէն յիշատակներն և նոցա
յարակցութեամբ (4) անցած գացած օրերու և զիպոց
բոլոր զուարթ ու տխուր պատկերներն կը վերակեն-
դանանան յիշողութեան մէջ , մանաւանդ երբ մարդ ,
երկար մի բացակայութենէ յետոյ , կը դառնայ իւր
ծննդավայրն և ի հեռուստ կը նշմարէ իւր գիւղին կամ
քաղաքի գանգակատանց մէջէն իւր թաղին գանգակա-
տունն • այդ առարկայն մի հոգի է , մի բարեկամ հո-
գի , որ գողցես իւրեան կ'սպասէր , որ ամենէն առաջ
կը զիմուսորէ զինքն միջոցին մէջէն , որոյ ձայնն կը
ձանաչէ բազմաթիւ տարիներէ յետոյ և բազմաթիւ
զանգակաց մէջ , զոր գտնելով պանդուխտն կը կարծէ
գտնել վերստին բոլոր իւր սէրերն բոլոր իւր երաջներն

(1) Տափնապափոյթն , արտորալու :

(2) Գանչիւնն , գոչունն , պոռալու ձայն :

(3) Ընդօստ , վեր ցատքերով :

(4) Յարակցութեան . կապակցութիւն կապ :

բոլոր իւր յիշատակներն , իւր մանկութեան մանաւանդ
որ՝ որչափ ապրինք այնքան աւելի մարած օրերու ծու-
խին մէջէն կընծայէ մեր աչաց իրբեւ երանաւէտ գար-
նանազարդ ովասիս (1) անապատին փոթորկայոյզ աւա-
զին մէջէն :

Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Պոտյոս մը գաղափարաց
այլաարհիւ մեզ

ՄՈՌԻԱՅԻԿ ԿԻՆՆ

Ա.

Ամառն անցաւ վերստին
Անցաւ զեփիւսն ալ նախուն
Եւ թուփերու թարմ հոտին
Փոյթ յաջորդեց ցուրտ աշուն :

Կանանչազուրկ ու դեղին
Են դաշտօրայք ու լերինք •
Արդէն հոգիւք ալ թողին
Իրենց մախաղն (1) ու սրինք :

Ամպերու մէջ՝ զխմաքօղ՝
Լուսալիւորոյս է արեւ •
Չըկան զուարթ ու երգող
Թռչունք ծառոց ստորեւ :

Չըկան թիթուունք գունազարթ
Որք թրթուան սիրազին ,

(3) Ուսիս , անապատներու մէջ գանուած բարերէր ու ջրա-
բեր տեղերը :

(1) Մախաղ , տոպրակ :

Ձրկայ՝ շուշան, չըկայ վարդ
Որ նախանձին մեխակին :

Ձրկան բուրմունք անուշակ,
Ոչ յասմիկ (1) ո՛չ շահորթամ (2)
Ոչ ալ գողտրիկ մանիշակ
— Եւ ոչ ձձեաց խօ՛ւ երամ :

Եւ ոչ ճպուռ որ հեղու
Իւր ճըւճըուներդ ոստոց տակ,
Եւ ոչ փութկոտ (3) ժիր մեղու
Որ բերէ մեղր ի փեթակ :

Վեհ կաղնիներն՝ անտերեւ՝
Գլուխնին ուղղեն դէս ի վեր
Ուստի կարկուտ և անձրեւ
Թափին երկրիս տալ աւեր :

Գիշերներն ալ՝ անմուռնջ՝
Չունին ոչ աստղ, ո՛չ լուսին .
— Մի քանի բու մահաշունչ
Իրարու հետ կը խօսին :

Ծոփն՝ ալեկոծ, կատաղի .
Մանչեղով մոլեգին
Փրփրապարար (4) մի ուղի
Յոյց տալ նաւուց ընթացքին :

Մերթ ընդ մերթ շանթ ու կայծակ՝
Մթին յերկնուստ վայր ի թափ՝

Կարծես բանալ գան մի ծակ
Ուստի տեղայ մահ, սարսափ.....

Բ

Ինչպէս աշունն ամառին
Յաջորդելով՝ ցրտաբոյր
Շնչովն իսկոյն կը սառին
Թռչնոյն երգն ու ծաղկին բոյր .

Այս աշխարհի մէջ ալ մարդ
Կենաց աշնան երբ հասնի .
Կորաքամակ, ալեզարդ
Երբ նա լինի ծերուանի :

Երբ դառնան հերքն սպիտակ
Ճակատն անգոյն՝ թարչամի .
Անցեալ աւուրց յիշատակ
Իւր սրտին խորն ընկղմի :

Եւ միտքն յուզի դաւնագին
Այն ժամերու փափագով
Ոյց մէջ խայտան իւր հոգին,
Եւ որք ալ չեն իրեն քով .

— Փափկիկ ծաղկանց փոխան՝ փուշ,
— Չինջ հեշտութեանց փոխան՝ սուգ,
Գան սլաշարեղ զինքն անյուշ
Յաւեր եւ յորդ արտասուք ,

Եւ նշմարէ՛ զիմայլայլ՝
Այն վիհն, անեղր, անսահման,
Ուր կընթանայ — այն մնայլ,
Վիհն որ կոչեն « Գերեզման » .

(1) Յասմիկ, (2) Շահորթամ, ծաղկանց տեսակներ :

(3) Փութկոտ, արտորացող :

(4) Փրփրապարար, փրփուրով լեցուն :

Եւ հեծէ նա — այլ երկին
Որ մարդն հողայ անդադար .
Իւր բարութեամբն անմեկին
Լինի նմա մխիթար .

—Տառապելոյն՝ թեւ թիկունք⁽¹⁾
Տայ , բոյներուն ալ՝ թռչուն
Իսկ ծերունւոյն՝ տայ մանկունք
Սիրաթոթով , դողդոջուն ,

Որք՝ դրախտին ջինջ տիպար ,
Զուարթնոց ⁽²⁾ քովէն վայր եկած՝
Գորով , գգուանք , խինդ ու պար
Սիրեն ի մեզ անկասկած .

Եւ ոյց աչաց մէջ իսպառ
—Անմեղութեան հայելի —
Արեւուն պէս վեհափառ
Մի շող , մի լոյս կը փայլի . . .

Գ

Սակայն , աւանդ , աշխարհի
Մէջ՝ անգիտակ նահատակ՝
Երբեմն այդ լոյս կը մարի
Ճակատագրի շնչոյն տակ
Երբեմն՝ անշուք գլխիկոր՝
Թշուառ մանկունք , մերկ նիհար
Աստ անդ չրջին մի բեկոր
Հաց որոնել վըշտահար :

(1) Թեւ Երկունք , օգնութիւն :

(2) Զուարթնոց . հրեշտակներ :

Փոքր են նոքա և բոսիկ .
— Ի՞նչ հազած են ցնցոտի՝
Պատառ պատառ մի շապիք
Եւ կիսաթոււ մի դօտի . . .

Եւ կը վաղեն տխրադէմ
Արտասուելով շարունակ՝
Անցնող արանց կանանց դէմ
Սի կարկառեւ ⁽¹⁾ կամ պնակ :

Մուրալ հաց կամ հացազին ,
Զոր կը փութան՝ անխոտոր՝
Տանել յանձնել առ մի կին
— Իրենց հիւանդ լքեալ մօր

Որ սարգած լաթ մի դետին
Զայնով , շեշտով ու ձեռքով
« — Ողորմեցէք աղքատին »
Հեծէ ժամուն դրան քով . . .

— Ողորմութիւն . — առէք միշտ ,
Տուէք ցերեկ ու գիշեր
Սիրտեցէք ամեն վիշտ ,
Փոյթ չէ թէ զձեզ չեն յիշեր :

Փոյթ չէ եթէ շատ անգամ՝
Համեստ լինի ձեր նուէր ,
— Բաւ է որ յօժարակամ
Տա՛ք զայն սրտիւ անստուեր .

Մխիթարէք մի էակ
Ժպտով ընուք մի հոգի

(1) Ա. Կարապետ , ձեռք երկնցնել , մուրալ :

Որ հեծութեանց բեռին տակ
Թշուառօրէն կը կքի (1)

Եւ որդեգրէք՝ սիրատաճ՝

Ամէն անտեր, որբ տղայ

Որ՝ երկնքէն վար եկած՝

Երկրիս վրայ կը դողայ . . . :

ԱՂԵՔ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Բուրատան Մանկանց

ԱՂՔԱՏԻՆ ԸՆՏԱՆԻՔՆ

Ահա աղքատին ընտանիքն : Մի ձեղնայարկի մէջ
կը բնակի . ձմեռ է , իւր գլխոյն վրայ մի ձիւնեղէն
տանիք կայ և բուքն հազար և մի ծակ ու ծուկ ունի
ուստի ելումուտ կ'ընէ աղատ և անպատկառ : Ածուխ
չկայ , հաց չկայ , հայրն մի գործաւոր էր աշխատասէր .
բայց խիստ է ժամանակն , կը պակասի գործն : Մա-
ղերն օձախուիւ դիպուած , կեցած է , քարացեալ , և
մոլորեալ աչերն սեւեռած կնոջն և զաւակաց վերայ ,
որք « հաց » կ'աղաղակեն , դալկատիսլ և մաշած , քաղ-
ցէն կրծուած ոսկորներ , որոց բերանաբաց կ'սպասէ
Մահն , կատաղի և անյադ : Զաւակաց կրտսերն մի ման-
կիկ է ստնդիաց մի աղաղուն տերեւիկ . կ'ուլայ , կը
ճչէ , ի զուր սեղմելով իւր մօր ցամքած ծծերն որ կը
զլանան իւրեան կենսատու հեղուկն : Անիծէ հայրն
իւր բազուկներն որ այլ եւս չեն կարող ապրեցնել ի-
րեններն , չգիտեմ ի՞նչ կ'զգայ , ի՞նչ կը խորհի , մի տար-
տամ խաւարի մէջ ծփալ կ'զգայ զանձնն , և այդ խա-

ւարն լի է ուրուականներով որ քստմնելի բաներ կը շը-
չընջեն իւր ահանջին : Յանկարծ մարած աչերն կը
կայծկտին մի դեւային խնդութեամբ , դուրս կ'ելնէ
խցիկէն խելայեղ . մի քանի վայրկեան յետոյ , երբ գի-
չերոյն ստուերք սփռուած են Ովկիանին վերայ , մի
ճողիխն (1) կը լսուի ալեաց , ջուրց վերայ մի մարդ-
կային կերպարան կ'երեւի և կը սուզի (2) երկցս և հուսկ
ուրեմն անհեղ կը լինի բնաւին , և ջուրն իւր նախկին
հանդարտութիւնն կ'առնու վերստին , թշուառ հայրն
այլ եւս իւր նօթի զաւակաց աղիքներուն գալարիլն
չզգայ յինքեան , հանդչեցաւ առ յաւէտ : — Եւ կամ ,
կը դառնայ յիւր տուն և ոճրով զնուած մի հաց կը բե-
րէ իւր որդուոց , բայց ահա ետեւէն կ'երկնայ մարդ-
կային անողբ արդարութեան երկաթի ձեռնն , կը
խէ հացն իւր բերնէն , կը բռնէ օձիքէն և կը քարչէ .
սեւ պղնձեայ դռներ կը բացուին և կը գոցուին իւր
վերայ , ծովուն տակ կամ ընկերութեան թիարանի մէջ
կամ անդնդոյն , նո՛յն բան . « մնաս բարեաւ , արեւ ,
մնայք բարեաւ , աստղեր » ինչպէս կ'երգէր Գուրեան :
Մի հոգի կը նաւաբեկի , մի հոգի կ'ընկրուզանի (3) , և
նորա հետ մի ընտանիք : Թռչունք իւրեանց բոյնն դըրել
էին ոստոց վերայ , տապարն սղոցեց զծառն ի բնոյն ,
կը թռչին թռչունք , կ'երթան ի չորս հողմունս , յան-
ծանօթն , ի մութն : և աւաղ , ինչ թակարդներ կան ,
ի՞նչ աստղեր : Եւ մայրն մանկամարդ կ'երթայ ի գե-
րեզման կամ յամօթ , զի քանի՛ք կ'երթան ամօթոյ տըղ-

(1) ճողիխն , ջրի մէջ ինկած բանի մը ձայնը :
(2) Սուզել , ընկղմել :
(3) Ընկրուզանի , կուլ տալ , ընկղմել :

(1) կռել , կռել , չորիլ , ծուիլ , (բեռան ծանրութենէ) :

մին մէջէն ժողովել հացն զոր կը զլանայ իւրեանց Աշխատութիւն կամ Գութ: Միշտ միեւնոյն պատմութիւնըն, ժան Վալթան (1) և Ֆանթին (2): Ա՛հ, թըըուառութիւն

Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԹՂԱՆՈՒՅԻՆ ԵՆ ԳՈՐԲ

ՊԱԻԱՌԱՅԻ ՊԱՆԳՈՒԵՏՆ

Հայ ազգը օր ըստ օրէ թողնում է իւր երկիրները և կեդրոնանում է քաղաքներում: Աղքատութիւնը ստիպում է նորան թողուլ իւր տունը, իւր ընտանիքը, իւր ամուսինը, իւր զաւակները և գալ Պօլիս կամ այլ քաղաք, աղքատութենից ազատվելու համար: Բայց այդ տեղերում եւս, նորան, հանդէպ է դուրս գալիս էսպէս, նոյն աղքատութիւնը, գուցէ մի փոքր քաղաքային ամօք (3) կերպարանքով: Ղիցուք, գեղում ստանում էր նա, օրական հինգ զուրուշ, իսկ քաղաքում ստանում է ութն կամ տասն, բայց ինչ օգուտ այն երեք կամ հինգ զուրուշ յաւելուածից, մինչ չէ մնամ նորա ձեռքում: Քաղաքի մէջ, համեմատութեամբ շինական կեանքին եթէ ոչ աւելի գէթ հարիւրին քառասուն առաւել է ծախքը: Եթէ մարդը հինգ ստանալով աղքատ էր գեղում աղքատ կը լինի Պօլիս մէջ կամ այլ քաղաքներում, ութն կամ տասն ստանալով:

(1) Ժան Վալթան, և (2) Ֆանթին, Վիգթօր Հիւկոյի Բլանշետեանուն տիեզերահոշակ վէպին երկու գլխաւոր անձինքն:

(3) Ա՛հ, մեղմ:

Բաց ի սորանից, ընտանեկան կեանքից զրկուիլը, դժոխային աշխատութիւնը՝ որով պիտի շահի նա այն մի քանի յանելեալ ղուրուշները, անտուն, վարատական (1) և անմաքուր կեանքը որ պիտի անցուցանէ նա գանազան իջեւաններում: Երեկոյեան պիտի գայ վաստակեալ, ուժաթափ, շատ անդամ և վնասուած անդամներով, իսկ լուսաբացին, նոյն եղիպտական ծառայութիւնը որ սպառում է նորան: Չկայ այն ընտանեկան մխիթարութիւնը, ամուսնու և զաւակների մխտերմական, դողարիկ և անմեղ հայեացքը, որ առանց ձայնի, առանց խօսելու, կարող են ամօքել ճակատագրի դառնութիւնը, և այս բոլորը անխորհուրդ առանց հիմնական հաշուի և չկամելուց, արմատական կերպով դարման տանել իւր աղքատութեան: Եւ այսպէս, իբրեւ գրաստ, իբրեւ մեքենայ ծառայելով օտարութեան մէջ տասն-քսան տարի, կամ մեռանում է այն տեղ, թողնելով իւր ընտանիքը ծայրացեալ թշուառութեան մէջ կամ վերադառնում է դէպի իւր երկիրը: Վերադառնում է՝ բայց ոչ այնպէս առողջ և զուարթ ինչպէս դուրս էր եկել այն տեղից, այլ հասակն առած, ուժաթափ և թօշած: Վերադառնում է՝ իւր տունը, երբ կորուսել էր աշխատելու ընդունակութիւնը և յարմարութիւնը: Ուրեմն, վերադառնում է՝ նա միմեայն իւր ներկայութեամբ, իւր աղքատ և կարօտ ընտանեաց թիւը յաւելցնելու համար:

Եւ ահա նորա տասն և ութը կամ քսան տարեկան որդին, որ աճել և զօրացել էր իբրեւ մի ծաղիկ իւր սեպհական հողի վրայ, առնում է ձեռքը իւր հօր պանդրխտական գաւազանը և դնում է

(1) Վարատական, թափառական:

— Ո՞ւր բարով ,

« Պօլիս , Տրապիզոն , Լայն , Լայն :

— Ինչի՞ համար :

« Աշխատելու և ընտանեաց օգնելու — կրկնում է խօսակիցը անհնարին տխրութեամբ :

Անցում է սորա վերայով մի քանի տարի , յանկարծ այս նորե կը լուր է առնում որ իւր ծերունի հայրը վախճանել է , մայրը հիւանդ է : Մի փոքր ժամանակից և մայրը մեռնում է :

Պանդխտակիցքը դայիս են նորան մխիթարելու : Մի երկու բաժակ գինի մի քահանայ , մի « հոգեոց » և պանդուխտի սիրտը պաղում է այն աշխարհից ուր ծընել էր նա Ի՞նչ բանի համար վերադառնայ : Նա գտնալու չէ իւր տունը , իւր ծնողքը , նորան աչքին պիտի հանդիպին երկու գերեզման և մի ամայի բնակարան , եթէ և այն չէ անցել օտարի ձեռքը : Նա որոշում է մնալ պանդխտութեան մէջ , և այս որոշումով յօժարում է մինչեւ տակը խմել թշուառութեան բաժակը : Այո՛ , մնում է նա , բայց տունը մարեցաւ : Մի գերդաստան ընկաւ հասարակաց խումբից :

Արդեօք ո՞րքան գերդաստանք ընկնում են այսպէս :

Մ. ՆԱԼԲԱՆԳԵԱՆՑ

Երկրագործութիւն

ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԸ

Տիգրանակերտէն ի Չերմուկ և ի Չընքուշ վերադարձած էի , ուստի Խարբերդու վրայօք պիտի անցնէի գայի : Չընքուշէն ինն ժամ եկած էինք , կարաւանը իւր օթեւանն ըրաւ Քէյտան գեղը . ես անցայ , և ուղիղ

արահետէն (1) խոտորելով բարակ ուղիով մը շատ բարձր լեռ մը ելանք , կուղէի անպատճառ նոյն գիշերը՝ Հայոց Ծովք գեղ կամ ըստ թրքաց՝ Կէօլճիւկ՝ իջեւանիլ : Բոց ու կրակ եղած էր փափաքը սրտիս մէջ , կը տոչորէր հոգիս և մարմինս , այնպէս կզգայի , եթէ նոյն օրը չը հասնիմ , չտեսնեմ , չհամբուրեմ այդ ջուրն ու հողը , կարօտակէզ աչքս բաց մնալով : Արդէն հնար չէր ձի նստիլ , կը քալեմ , կը վազեմ , կը թռիմ , և ահա պաղ հով մը , քայլ մի եւս , և ահա Ծովքն իւր ցանկալի երեսը ցցուց կարկամեցայ : Ո՞վ կարող է նկարագրել այն բուռն և խոր յուզմունքն որ տիրեց իմ հոգեկան և մարմնական բովանդակ մասանց վրայ : Ո՞վ իմ պաշտելի Շնորհալուոյս տուած և առած , օրհնուած և օրհնած , աղօթած և երգած տեղի , տեսարան ու հանդիսարան : Այժմ կզգամ թէ մարդ որ աստիճան յափշտակութեան մէջ կը գտնուի , երբ իւր ամենէնաւելի սիրածին հանդիպի , Քարերու գլուխը քարացած մնացեր եմ , սպա գետինը թաւալեցայ երեսացքս վրայ : Կը փարիմ (2) կը գրկեմ , կը պագեմ , կ'սթափիմ , և այլ աչերս չվերցուցի երկինք : Երկինքէն բարձր փառք մը գտած էի : Աչքս ի ծովն , միշտ ի ծովն , շեշտ (3) ի ծովն :

Ծով , դու էր շեշտ ծիծաղիր :

Բաներ կորոնեմ իւր մէջ՝ չցուցներ . հարցումներ կընեմ իրեն՝ չպատասխաներ : Իւր ափանց ալիքներ՝ որկը ծփծփան առանց հողմակոծութեան և առանց փոթորկի , նշան է թէ փոթորիկը զանի այնքանովեր ուվայր

(1) Արահետ , բանուկ ճամբայ :

(2) Փարեւ , փաթթուել , պլուել :

(3) Շեշտ , շփշիտակ :

յուզած է , որոյ կուրծքը ուսչած է և ծոցոյն խորերը կոծով լի , նման թշուառ գշտոյի մը , որոյ գլուխն և դէմքը փայլուն երեւի ադամանդներով , ոսկեհուն ձեղենակներով (1) , բազմեալ բարձրաչուք փղոսկրէ գահոյից վրայ , արտաքուստ երեւոյթ երանելի և նախանձեւի , ջայց շարունակ արտասուեն իւր աչերը , ցաւն ու կսկիծը կրծէ ներսէն անոր սիրտն , լայ ու հեծեծէ , քանզի կորուսած է նա իւր երկու աչաց լոյս երկու զաւակները , թագակիր գլուխներ , մին փառք եկեղեցւոյ , միւսն փառք դիւցազնութեան : Ծովկին աչքի ձեւ ունի , կոյսի մը աչքին պիտի ըսէի , բայց ա՛յ ճիշդ մանկամարդ այրւոյ մը կը նմանէր , խորհրդաւոր գեղեցիկութեամբ և շնորհքով զեղուն ականողի մը , զոր արտասուքն աւելի հրապուրիչ կը գործեն լերանց շրջանակի մը մէջ ամբոփուած , և ինչպէս սեւ սոսկ մը , աչքին բիւր՝ այնպէս կը մնայ և կերեւնայ սեւ ու քայքայուած շէնք մը ծովուն մէջ , կղզեակ-դղբակին վրայ Ս. Նշանի տաճարին աւերակն : Ո՛ր աւերակ , որքան զերկինս բարձր ես և մեծավայելուչ իմ սրտիս վրայ . . . : Գիշերը անքուն անցուցինք , արչալուսին նաւ նստեցանք կղզին երթալու , աւանդ աչերուս , սեւ ու սպիտակ քարեր ցիր ու ցան խորխալեալ որմունք եւեթկան :

Համբոյր քարերուն , համբոյր հողերուն , համբոյր փլատապաց վրայ բուսած խոտերուն : Լուսատիւ մը պէտք էր ճիշդ այս պահուս , սոյն Աստուածաբնակ աւերակին և Աստուածարեալ Ծովկին տխուր և վաւեմ տեւիլն սուէր , պատկեր՝ զոր աւելի կը կենդանացնէր աբեւուն ծագման քնքուչ ճառագայթն և լերանց ու

(1) ձեղեմակ կամ հեղեմակ , գլխի կամ դեմքի զարդ :

ծառոց ստուերները կը կախէր երկնափայլ ծովուս բիւրեղեայ ծոցոյն մէջ . այս պահուս՝ երբ ձկունք երամով կը կայտնէին , երբ թռչունք թիւ թիւ կը թռչէին : Բայց ինչո՞ւ ամենքն ալ անձայն էին : Վա՛հ , երբ լուր էր Ներսէսին քնարը « Զարթիք փառք իմ » երգելէն , զոր կը նուազէր զուարթն հոգւով « Ընդ զուարթունս նոր երգս առեալ Նորոգողին » և կը կրկնէին այս թեւաւոր ալախօսիկ տիրացուք « Ալէլուիա՛ » այն օրէն ալ լուած էին թռչնոցս դայլայլիկք :

Ո՞վ կրնայ բաժնուիլ ձեզմէ , ափ ու աւեր Ս. Նշանայ : Ո՞վ կրնայ թողուլ զձեզ քարինք և ալիք Ծովկի-դղբակիս : Արդեօք որքա՞ն պիտի ապրինք դուք կամ ես , տա՛ցր ինձ երկինք այն երջանիկ առիթն կրկնելու անյազ համբոյրս և անհատ արցունքս ի ձեզ :

Լերինք և եթերք Ծովկիս , ձեզ , որ զուարթ խայտանօք աղաճ և շարժած էք երկնային Աշուղին զգացմանց քնարին հոգեղէն թեւերը :

Աստեղք և արեգ , ձեզ , որ պայծառ և շքեղ ճառագայթներով ողեւորած էք պայծառ հոգին հոգեհրուազին « Առաւօտ լուսոյ , արեգակն արդար , առ իս լոյս ծագեա » գեղգեղողին :

Գ. Վ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

Թորոս աղբար

Հ Ա Յ Մ Ա Յ Ր Մ Ը

Ա.

Զըմբան տըխուր այն գիշեր Սեփ սեւ մըթնած էր երկին , Յուրտ մէկ քամի կը փռչէր , Եւ սառ պատեր էր դետին :

Ծառոց ճիւղեր մերկ ու չոր՝
 Անպատրաստար դողալով,
 Շառաչէին (1) սըգաւոր
 Սոսկունն ի սիրտ ազդելով:

Զըմբան տխուր այն գիշեր
 Երկնի ծագեալ էր արեւ,
 Զըմբան տըխուր այն գիշեր
 Հրեշտակ՝ մարդիկ՝ թեւ ի թեւ,
 ԶԱստուածորդւոյն տօնէին
 Վայրաբերել (2) ի յաշխարհ,
 Փարեալ ի գիրկ սուրբ Աուսին՝
 Իբր ըզմանո՛ւկ մի խոնարհ:

Զըմբան տըխուր այն գիշեր
 Տըներ բոլոր մութ էին,
 Բայց տաճարին լուսանցեր
 Բոցաճաճանչ շողային:
 Բոլոր տըներ լուռ կային
 Իբրեւ մէյմէկ գերեզման,
 Բայց բարձրագոյ թընդային
 Յարկը տաճարին աստուածեան:

Հաւատացեալք այն գիշեր
 Իբրու գաշխարհ մոռնալով,
 Ամէն հասակ էր վազեր
 Երկնից մանկան մըտին (3) քով:
 Կէսք զըւարթնոց երգակից

(1) Շառաչել, աստիկ ձայն հանել:

(2) Վայրաբերել, վար իջնալ երթալ:

(3) Մոռնալ, արտուի մէջ կենդանեաց խտար դնելու տեղ:

Աղաղակեն սփսանայ (1),
 Եւ այլք հովուաց դասակից՝
 Սըրտե՛ր բերեր են յընծայ:

Զըմբան տըխուր այն գիշեր
 Ամենուն սիրտ էր ուրախ,
 Փայլ շընորհաց երկնաբեր
 Մերժեալ էր ցաւն ու ախպխ:
 Կարծես յայն սուրբ տաճարին
 Զերկրի սիրովմանց անապակ
 Մահկանացուք ըզգային
 Զողեպարար ըզճաշակ:

Բ.

Այլ հրեշտակային երգոց գուգահետ
 Եւ եկեղեցւոյն օրհնից բերկրաւէտ՝
 Նաեւ վըշտալից ձայն մը այն գիշեր
 Հիւղի մը մէջէն կը թըռչէր ի վեր:

Զայն մըն էր՝ մոռցված բոլոր մարդկանցմէն.....
 Բայց ո՛չ ընդհատ քաղցր ալէլուներէն
 Եւ զայն ձայն բեկբեկ կը լըսէր յերկնից
 Այն՝ որ միակ յոյսն է կտորած սըրտից:

Որ խընկոց անո՛ւշ անուշ բուրմունքէն՝
 Որք ամպ ամպ ծըխին ի սուրբ Սեղանէն,
 Առաւել սիրով յեթերց հոտոտի
 Ի դա՛ուըն զըմուռ թըշուառ մէկ սըրտի:

Թըլո՛ւառ մէկ սըրտի մըրմունք էր և այն,
 Մօր մը հառաչա՛նք էր կողկողաճայն,

(1) Սփսանայ, բառ. եթ. որ նշանակէ պահէ զմեղ, փրկէ զմեզ:

Որ քրտան տարուան ի ծաղիկն հասակ
Այրի մընացած էր որդւով միակ :

Արդ և այն մատաղ գեղարոյս որդին ,
Մօրը բոլոր գանձ և յոյս սըրտեկին ,
Դեռ հազիւ գարունն ըսկըսէր կենաց
Ընկած էր զինչ վարդ ի շունչ փոթորկաց :

Մանկանն օրոցքին քով ծունկ ընկած մայր ,
Պաղեալ անդամոց նորա շունչ կուտայր .
Փայտիկի նորա թաթ ի ծոցին ծածկէր ,
Ձերմորիկ արցունքովն ըզնա ողորէր :

Թէ շունչ զիւր համայն լինէր կարելի ,
Սըրտէն անցընել յայն սիրտ փարելի ,
Ո՛չ , ոչ դանդաղէր մայրն այն տալ զողին ,
Շնա էր թէ ապրէր խանդակաթ որդին :

Ո՛հ , ինչո՞ւ զաւկին՝ մայր մը բարեխնամ
Կարող է տալ կեանք միայն մէ՛կ անդամ՝
Ինչո՞ւ տաք շընչուն՝ տաք արցունքներու
Ձըտըւաւ Աստուած ոյժ կենդանատու —

Մէյմ՝ալ անդիէն մօրն այն ցաւաղին
Յականջ հասաւ թինդ ժամու զանգակին .
Կարծես հրեշտակին լըսէր ըզհրաւէր ,
Արթընցա՛ւ ցաւէն ըզտօն մոռցե՛լ էր :

Ծածկեց ըզճակատն ի քօղ սըգապատ ,
Յանձնեց իւր մանկիկն Աջոյն երկնառատ ,
Եւ դողդօջ քայլոցն ուժ տալով յետին՝
Հասաւ ու մըտաւ սուրբ Եկեղեցին :

Տեսաւ որ երկիր և երկին բոլոր
Երանի՛ կուտան Մօր մը երկնաւոր ,

Ինքն ալ ցանկացաւ ասել բան մ՛ուրախ ,
Խե՛ղճ մայր , ու սըրտէն թըւաւ սուր մէկ ա՛խ.....:

Գ.

« Մա՛յր երկնաւոր , քեզմէ լաւ ո՞վ կըրնայ՝ ո՞վ
Մօր մը սըրտին ըզգալ ցաւեր ու խորով (1)
Ո՞վ քեզմէ զատ կարող է , Մա՛յր որդեսէր ,
Ձորցընել մօր մ՛արցունքներ :

« Որ դո՛ւ այլ նոյն վիշտ ու վէրքեր քաշեցիր .
Որ դո՛ւ այլ նոյն լեզի արցունք թափեցիր
Որ դո՛ւ այլ քո Որդւոյդ տեսար մահն ի խաչ
Մօր մը լըսէ դա՛նն հառաչ :

« Քո մայրենի սըրտիդ խօսի մօ՛ր մը սիրտ ,
Քաշածներէդ իմ քաշածներս ա՛ն ի միտ .
Դու՛ որ որդւոյդ՝ վերայ այնչափ դողալիր ,
Ի Աստուծո՛յ մը մայր էիր :

« Ըզքեզ՝ զըւարթունք կըստիտիկն մըտերիմ ,
Ես ի՛նչ ընեմ , խեղճ կինս որ մէկն այլ չ՛ունիմ .
Մէ՛կն այլ չ՛ունիմ՝ բայց զերկնատուր այս որդիս ,
Եւ մահ փութայ զըրկել զիս :

« Մի , ո՛հ Մա՛յր մի , դու որ գիտես ինչ անբաւ
Մօր մը սըրտին որդւոյն իւր մահ կուտայ ցաւ .
Քո մայրութիւնդ ինձ բարեխօս ու ցաւեր ,
Մանկիկս ինէ մի բաժներ :

« Եթէ անմահ Որդիդ վըճուած է յերկին՝
Որ հրեշտակաց հետ քովն առնու զիմ որդին ,

(1) Խորով , գորով :

Ո՛վ Մայր , դու այլ ողորմէ մօր մը վերայ ,
Չաւկիս հետ չունչս այլ երթայ :

«Թէ չըրցայ սովրեցնել ըզքայլել ,
Գէթ ցուցնեմ նրմա յերկինս թըռչել ,
Հոն քու անուանդ յօրհներգութեանց ալէլու՛
Աւերնաւք հեզ ձայնք երկու » :

Դ.

Այսպէս հառաչեց մայրն այն վըշտակիր ,
Եւ արցունքներով ողողեց զերկիր .
Եւ երբ բաւական հեծեց ու լսցաւ ,
Տըխուր էր եկած՝ ըսփօտեալ դարձաւ : —

Աղօթք ո՛հ , ինչպէս հէգ մահկանացուի
Դու ըսքանչեի սարգեւ ես երկնի .
Ո՞ր ցաւ է սըրտի զոր ոչ բըժըղես ,
Ո՞ր բեռն սյնչափ ծանր զոր ոչ թեթեւես :

Այո՛ , ի գահէն մինչ յորբն ու աղքատ՝
Ի քօ գիրկ դիմեն գըթած և առատ .
Եւ երբ թըռուառին յոյս կըտրի ամէն ,
Ո՛վ Աղօթք , յետին ես դու սպաւէն : —

Ե.

Չըմբան տըխուր այն գիշեր
Անցաւ , և նոր ծագեց օր .
Օրն այն ձըմբան տըխուր չէր ,
Արեւ փայլէր անսովոր :

Ձի երկրէ ճիչ մը սալսած ,
Ու մայրենի մէկ հառաչ ,

Բայց էր յերկին աւելցած
Երկու ոգւոց քաղցր աւաչ (1) : —

Իրիկուան դէմ վառեցան
Մեռելոց մութ լապտերներ .
Ու հանգըտեան լըսվեցան
Շարահաններ , սաղմոսներ :

Եկեղեցոյն առաջեւ
Սեւ մէկ դագաղ անցուցին ,
Երկու զուարթունք թեւ ի թեւ
Անուշ հոն քուն լինէին .

Մէկմէկու գիրկ պըլլըված
Ելեր էին դէմ մահուան ,
Մահ նոյն սըրով էր կըտրած
Վարդն ու կոկոն անբաժան

Ո՛հ , անբաժան իրարմէ
Երկուքն ի նոյն հանգչին հող ,
Չերկուսն այլ նոյն խոտ ծածկէ ,
Երկուքն այլ նոյն կըմպեն ցող :

Խ. ԱՐՔ. ՆԱՐ-ՊԵՅ

Քերբուածք

Ն Կ Ա Ր Ի Չ

Ակնասլիչ , անձայն , խորհուրդ ճակատիդ ,
Պատանի՛ ո՞ւր ես մըաքով մըլորած ,
Ներկ ու վրձիններ ցիր ցան սուաջիդ
Վշեայ կտաւը քու հանդէս վըռած :

(1) Աւաչ կամ աւաչ , ձայն , երգ :

Շո՛ւռ տար աչերըդ , նայէ՛ դէս ու դէն ,
Տե՛ս քեզ ծաղրում է անմիտ ամբոխը .
Զարթի՛ր , սիրելի , այդ անուշ քընէն ,
Դո՛նէ մի անգամ հանէ՛ քու ոխը :

Բայց դու ներում ես նոցա վեհ հոգւով ,
Խուլ ես աշխարհի ունայն շըլուկին
Յանկարծ աչերըդ փայլեց սուրբ շնորհքով ,
Հըսկայի սիրտդ թընդաց խիստ ուժգին :

Առիր վրձինդ , թաց արեր ներկով ,
Շունչ տըւիր անշունչ կոպիտ կըտաւին ,
Երկնից խորհուրդը մեկնեցաւ քեզմով ,
Քեզ անկարելին անյայտ է բնաւին :

Սէր , ատերութիւն , հանձար , բարկութիւն ,
Տըւիր պատկերին մատիդ շարժուածով .
Ինչ որ չի յայտնեց ճարտարի լեզուն ,
Դու պարզ յայտնեցիր անձայն խօսուածով :

Ապշեց ամբոխը , վազեց , յառաջեց
Քու կենդանագիր պատկերի դիմաց ,
Ծնկաչքը զմուռս ու հալուէ խնկեց ,
Գոչեց մեծաձայն « Դա է Աստուած » :

Բայց ա՛խ , քու անըուն ժամերու ճիգը
Քանի մի արծաթ հազիւ դին դըրին .
Ստեղծօղբդ դարձար քու խեղճ խրճիթը ,
Ակեր շարեցին շուրջ քու պատկերին :

Ռ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ
(Գամառ.—Քարիպայ)

Բանաստեղծուքիւնք

ՀԻՌԾԵԱԼ ԱՂՋԻԿԸ

Նըւաղ կապոյտ էր իւր աչուին ,
Նըման երկնից՝ յերեկորին ,
Դէմքըն նիհար և ըսպիտակ
Շըրթանց նուրբ լարըն կարմրորակ
Եւ արտմութիւն մը անսահման
Կը տարածուէր նոցա վըրան :

Քովէն անխօս մէկ պատանի
Հայէր ի նա ձեռն ի ծնօտի
Երբեմն իրենց աչք վշտահար
Պատահէին անձկաւ յիրար :

Խարտեշագեղ (1) վարսըն ոլորուն
Հողմածփէին դիմաց ի ձիւն ,
Ինչպէս ի վէմ գերեզմանի
Նօճիներու թոյլ հովանի :

Զորս դին ժպտով անմեղունակ
Գարնանակից (2) նորա կուսանք՝
Իրենց յուսոց ու երազներուն ,
Ծաղկանց , ծովին պղրանքներուն
Եւ վաղուան վրայ խօսակցէին
Շուրթն ի շուրթն : — Այլ նա լոկ լըւին
Նայէր նոցա և պատանուոյն ,
Եւ վառէին այտք բոցագոյն .
Բայց մէկէն մութ մեռելատիպ
Պատանքի նման ծածկէր զրիբ :

(1) Խարտեշագեղ , խարտեշ՝ շեկ գոյնով :

(2) Գարնանակից , հասակակից :

Նորակոկոն զերդ վարդենի
 Որ յանդրանիկ չող արիենի
 Ժպտի կարմիր՝ թէ զիւր բաժակ
 Ծածուկ կրծեն որդունք անյազ ,
 Հազիւ հողմիկ մը որ չնչէ
 Բողոր թերթերն ասա անդ ցրուէ ,
 Այսպէս զաղջիկն այն կրծէր որդ
 Անյազ անդուլ և անտղոր :

Իրեն աչքին դէմ օր օրի
 Կ'ընդլայնէր վիհ զերեզմանի ,
 Ուսկի մթութիւնն արտաշնչեալ
 Ըզտիեզերս ծածկէր ի մասյլ ,
 Եւ իբրեւ մէզ Ապրիլի մէջ
 Բլրոց ի ծայրս անդ յերեւէջ՝
 Հողմոյն ի շունչ նուրբ և անդայտ (1)
 Յրուի յերկին անդ կապուտակ
 Այսպէս նորա ալ երազներ
 Փարատէին յանհուն ըստուեր :

Թէ մանկութիւն՝ թէ բաղդ կամ կեանք
 Գլխալի ի գեղն իւր և հասակ
 Քիչ մը չորս դին սիրուին ըյս՝
 Իսկոյն ի հեշտ այն բերկրութիւնս
 Կարժանանար Մահուն ըստուեր ,
 Չոր տերեւոց դրաստաք (2) ի հեր :
 Եւ կը դողար կոյսն աչազեղ :
 Այլ ո՞վ ցաւոցն իւր ունի գեղ :
 Դատապարտուած է նա մահուան :

(1) Անգար , բարակ :

(2) Դրաստք , լաւ է ըսել քրաստք , ծաղկէ զարդ :

Անդարձ անջինջ մէկ հրրաման
 Ճակտին վրայ դրոյմած է . — զո՞ւր
 Չանայ քերեւ զայն մատամբքն իւր
 Վըտիտ թեւին վրայ՝ կոթընէր
 Նա կ'երազէր ու կ'երազէր
 Ի ընդոստուցեալ յանկարծ սերտիւ
 Պատանույն ձեռք սղմէր , ու ահիւ
 Հայէր ի հող անզուսպ արցունք
 Թանայր նորա զարտեւանունք :

Մարմնիկն անդուլ նիհարացած
 Կարծես բարակ քօղ մ'էր դարձած
 Որուն մէջ՝ ընչ բողբոլիկն՝
 Կը տեսնուէր մաքուր հոգին ,
 Թեւեթն ի թուիչ վորձեւ՝ հանդոյն
 Նորափետուր ձագին ի բոյն :

Եւ մեռա՛ւ նա , ըստ իւր ուխտին
 Ձինք անտառաց մէջ թաղեցին
 Խիտ թըփերու տակ : — Իր վըրայ
 Չուզեց որ քար մը ծանրանայ
 Այլ մէկ քանի լեւակը՝ վարդեր՝
 Ձիւն ծաղիկ խաղ հողմոց երեք ,
 Եւ ըսպիտակ փունջք յամբլկան
 Հոտող բուրվառք օդածածան .
 Անուշահոտ գրքերնուն մէջ
 Կ'որորէին զհողեակն այն չէջ (1) :

Երբ գինք մոռցան ամենքն , ամենք
 (Ձի այս են ո՛հ կենաց օրէնք .

(1) Շէլ , մարած , անցած :

Մեռեալք մըղեն զմեռեալս ի հող
 Եւ գոյնատակըս՝ նոր զոյրդ (1))
 Երբոր ամէնքը զինքը մոռցան ,
 Գնացի յայցելս յիւր գերեզման ,
 Եւ տերեւներն անջատելով :
 Նայեցայ յայն հող ի գորով
 Յընորատանջ մտքիս առջեւ
 Թռչալտէին թոյլ ու թեթեւ
 Նորա յոյսերն ոչնչացեալ ,
 Եւ մանկութիւնն ու ցաւք մըռայլ ,
 Եւ կենաց տենջն , երբ նա անձկոտ
 Ի գըլորելն անդնդոց մօտ՝
 Մութ խորերէն զարհուրելով :
 Աջ մ'օգնական խնդրէր ցաւով :

Աչքս արտասուօք էին լցուած ,
 Եւ կըսէի սըրտէս , «Աստուած՝
 Ինչո՞ւ կուտաս մեզ այսչափ ցաւ ,
 Ինչո՞ւ մըրիկս արձակես բնաւ
 Ծաղկին վրայ , և քոյ կայծակ
 Տերեւոց մէջ զարնէ զատորակ » :

Եւ ամպամած էր շուրջ երկին
 Շըջնչէր հողմ ծառատտանին :
 Այն կուսական հողին վըրայ
 Վայրի վարդ մը ծըլած ականայ
 Ար կը ժպտէր , թերեւս բաժին
 Էր նա մարմնոյ ննջող կուսին , —
 Մինչդեռ հողեակըն նետահար

(1) Զուլ , ընկեր :

Թեւազարէր (1) յերկնից կամար ,
 Թռչնիկ մ'անցաւ ծառոց մէջէն
 Երգելով , շուտ մ'անհետ աչքէն :

Եւ հեռացայ ես մըտախոհ ,
 Կըսէի . — Ո՞վ դիտէ , ի հող
 Ձէ՞ աւելի նա երջանիկ
 «Քան թէ կենաց յանվերջ մըրիկ » :

Թ. ԹԵՐԶԵԱՆ

Բագմավեպ , Կանդեա

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԴԱՇՏԷ

Առ ի՞նչ արդեօք դժգունել է լուսնակ , դող ի
 դող կը սահի արագ երկնից երեսէն և ամպոց ետեւ
 սքողիլ կ'ուզէ . — զի , բա՛րէ , մի պատերազմի դաշտ
 արիւնտղող , և ի՞նչպէս շաղախէ իւր շողերն այդ ար-
 եան մէջ զոր մարդկային վայրագութիւնն թափեց :
 Գիշեր է , լուծ են ումբաց պայթիւնն , գնտակաց շիւ-
 նըն (2) , սուրբրու խօշիւնն (3) և շեփորներու (4) շուխ-
 դըն , մութն , իբրեւ մի պատան սեաւ , կը պատէ ար-
 եանց դաշտն , ծայրակտուր (5) և այլանդակեալ զիակը
 մի զմիով պառկած են , ա՛նհղ և քսամների , իւրեանց
 աչերէն դեռ վրէժ կը փայլատակէ : Մերթ ընդ մերթ
 օրհասականներու (6) հունդիւնը (7) և վիրաւորներու հեծ-
 մունք գիշերոյն լուսնիւնն ահաւոր կերպիւ կը վրդո-

(1) Թեւազարէլ , թռչիւ (2) Շիւն , սուրբրու :
 (3) խօշիւն , խշրտոց : (4) Շեփոր , փող :
 (5) Ծայրակտուր , կտոր բրդուճ եղած :
 (6) Օրհասական , հողեվարք , մահամերձ :
 (7) Հունդիւն կամ հունդիւն , կոկորդի ձայն :

վեն — զի կան դեռ կենդանիներ որ կը թողուին զիսկանց մէջ իբրու մեռած — . ահա գիշակեր թռչնոց մի պար կիջնէ անյագ , և անպատիառ կը յարձակի այդ մարմնոց վերայ . մին աչք մի կը փորէ , միւսն լեարդ մի կը կրծէ , մի ուրիշն արիւն կը խմէ , և վիրաւորն կ'զգայ անգղին (1) կտուցն որ կը ճեղքէ իւր կուրծքն : Աւա՛ղ , ի՛նչ կատաղութիւն և ո՛րպիտի աղէտք . անհո՛ւն նախճիր . և այդ մեռելոց իւրաքանչիւրն , որ մի թիւ է անտարբերին համար , իւր ետեւէն կը թողու մի ծեր մայր անխնամ կամ մի հարս և զաւակներ աննեցուկ : Եւ յետոյ , պատերազմն պայթումն է ամեն վայրագ կրքերու . մարդ մի գազան է , մի սարր կործանիչ , և այլ մի միակ զգացումն ունի — քանդել , ստաննել . — և ահա ուումն մի բոցածաւալ հրդեհ՝ կը լուցանէ մի քաղաքի մէջ որ նստեր էր լռիկ ու անդորր . և խաղաղ գիւղերու վրայ , իբրու ամալք մարախից յանդս ցորենոյ , կը խուժեն հրոսակք (2) արիւնարբուք . ջահ և սուսեր՝ կատաղած ի միասին կը գործեն . ծով մ'է բոցոյ , ծով մ'է արեան , բոցն արեան մէջ կը մարի : Ժամ մի յետոյ կ'անցնի հեղեղն սւերիչ . և սգատխուր լուծութիւն և ամայութիւն կան միայն այն տեղեաց մէջ ընդ որ անցաւոր փախտաւիանաց և առեւանդեալ կանանց և աղճկանց արցունքոտ աչերն ի գուր իւրեանց ետեւ հայրենի գիւղն կը խնդրեն . — մի գերեզման են անհուն :

Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԹՂԱՆՈՒՅԻՆ ԵՒ ԳՈՐ

(1) Ա՛հա , տեսակ մը մեծ թռչուն :

(2) Հրոսակ , զօրք , զօրաց խումբ :

ՅՐԱՆՍՍՅՈՒՅ ԱԶԳ ՀԱՆԳԻՍԸ

Ազգային հանդէսներն ազգօգուտ հանդէսներ են : Նախ՝ մեծ ու պզտիկ ամենուն համար զուարճութիւն մըն են . ընդհանրապէս շատ տխուր է կեանքը և մասնաւորապէս սոսկական մարդոց կեանքը շատ միաձեւ է . տօներն ու հանդէսներն փոփոխութիւն կը բերեն կենաց մէջ ու սրտին տխրութիւնը կը փարատեն , Պերիզէս՝ (1) հայրենեաց բարիքներէն մէկը կը համարէր որ Աթէնքի մէջ ազգային հանդէսներ էին հաստատուած « քաղցրացնելու համար , կ'ըսէ , մեր սիրտերուն մէջ կենաց մեղամաղձութիւնը » : Երկրորդ՝ այս հանդէսներուն մէջ ամբողջ ազգի մը հոգին կը թրթռայ , քաղաքակրթեալ ազգաց մէջ հաստատուած են անոնք մեծ օրուան մը լիչատակը յաւերժացնելու համար և բազում այն է որ այն մեծ օրը մեծ սկզբունքի մը արտայայտութիւնն է : Գաղղիացոց ընտրած ազգային հանդիսի օրը Պասթիլլի անկիւսան տարեգարծի օրն է , Պասթիլլէրիցս անիծեալ այն բանտը , ինչպէս կ'ըսէ Միչլէ , որ շատ անմեղանքու ալ տանջանարանն եղած էր : Թերեւս մենք Հայերս ալ մասնաւոր իրաւունք ունենանք սոսկումով յիշելու զայն , մանաւանդ եթէ իրաւ է որ Երկաթէ Դիմակին անթափանց դաղտնիքը

(1) Պերիզէս , հուշակաւոր ճարտասան , քաղաքագէտ և քաղաքի զօրավար աթենացի , որ երկար ատեն Աթէնքի հանրապետութիւնը կառավարեց իմաստութեամբ . և մեռաւ ի ժամտամահէ (499—429) Նախ Ք. Ք.

Պերիզէս Յաւնական Դպրութեանց և Գեղարուեստից պաշտպան կեցաւ որք շատ ծաղկեցան իր օրովը , ասոր համար իւր գարը իրաւամբ Պերիզէսի Դպր կոչուեցաւ :

կարենայ լուծուիլ մեր Աւետիք Պատրիարքին պատմութեամբ : Այլ ինչ ալ ըլլայ Պատթիլի առման կամ անկման իսկական օգուտն ու ազդեցութիւնը , Գաղղիոյ մեծ յեղափոխութեան պատմութեանը մէջ աւելի գեղեցիկ օր մըն էր անտարակոյս այն օրը ուր մէկ գիշերուան մէջ կղերն ու ազնուականութիւնը , գաւառներն ու քաղաքները , իրարու նախանձընդդէմ հայրենասիրութեամբ , կը մերկանային իրենց աւանդական ու տիրական իրաւունքները որոնք դարեր անցնելով անիրաւութիւններ եղած էին , և ազգային երեսփոխանութիւնն ալ թագաւորին աչքին տակ կը նուիրագործէր ու կը կատարելագործէր ընկերական արդարութեան ու ազգային հաւասարութեան այն մեծ գործը : Այս օրը Գաղղիոյ թագաւորը կոչուեցաւ «Գաղղիական ազատութեան վերանորոգող» : Չը զիտեմ , եթէ Գաղղիացի ըլլայի , օգոստոսի 14^{րդ} օրը՝ ազգային հանդէսի օր ընել տալու կաշխատէի՝ արդեօք , իբրեւ օր մը որ արեան բիծէ ազատ և միայն մեծ սկզբունք մը իրացնելու նշխիրուած : Այլ յուլիսի 14^{րդ} օրը Պատթիլի անկումէն զատ ուրիշ գեղեցիկ թուականի մըն ալ կը պատասխանէ :

1790 յուլիսի 14^{րդ} օրը արդարեւ մեծ օր մը եղաւ Ֆրանսայի համար : Ժողովրդեան զանազան դասերն և երկրին զանազան գաւառներն ու քաղաքներն որ մինչև յեղափոխութեան տարին բարքով , օրէնքներով , իրաւունքներով , չահերով տարբերեալ ու բաժանեալ էին իրարմէ , այն օրը միացան ի համբոյր եղբայրութեան . ալ չը մնաց դաս ու գաւառ , այլ ազգ մը ու հայրենիք : Ազատութեան հզօր փշմամբ հոգեւորած ամենքն ալ , իւրաքանչիւր ոք ընդհանուրին մէջ խառնուած ու այնքան մեծցած զօրացած կը զգար ինքզինքը

որչափ մեծ ու հզօր է հայրենիքը : Միրոյ և խաղաղութեան ճայնն հնչէր էր Ֆրանսայի մէկ ծայրէն միւս ծայրը : Ամեն կողմէ թափեցան ի Փարիզ . երկաթուղի չըկար այն ատեն , ով որ կրնար կառքով ու ճիով եկաւ , ուրիշները ոտքով եկան , ժպիտն ի չըթուէր ու երգն ի բերան , ութսունամեայ ծերունիներ կը տեսնուէին արքունի պողոտայներուն վրայ , կըսէ պատմագիր մը , որ օրը 12 ժամ ճամբայ կ'ընէին ոտքով : Նկան լեցուեցան ի Փարիզ : Չորս հարիւր հազար հոգի էին Արեւսեան դաշտին մէջ : Ներկայ էր թագաւորը , թագուհին , արքայազուն մանուկը , զօրքը , կղերը , ազնուականութիւնը , ժողովուրդը , գաւառներն ու քաղաքները . և ամենքն ալ երդուեցան ազգին համար , թագաւորին համար , ամենուն ալ սիրտը միմիայն բանի մը համար կը բարախէր , ազգային միութիւն . աւանդ , և այն օր մըն է եղեր միայն . սիրտերն հեռուէն իրարու մօտենալ կը փափաքէին , երբ մօտեցան՝ միացան ու ապա նորէն բաժնուեցան . աշխարհի էն աղէկ բաները այսպէս կը վերջանան : Այլ այս անտարակուսելի է որ այն օրը Գաղղիոյ յեղափոխութեան ամենէն պայծառ օրն եղաւ :

Այսպէս ահա երէկուան հանդէսին երկու յիշատակը ի մի խառնուած էին : Հիմա այն կրկին յիշատակը տօնելու համար ոչ թէ չորս հարիւր հազար այլ մէկ քանի միլիօն մարդ է որ կը մասնակցի հանդէսին : Ով որ Բարից չէ տեսած հասարակ օր , չը կրնար երեւակայել թէ ինչ կըլլայ հանդէսի օր . ով որ տեսած է , նա ալ չը կրնար երեւակայել : Նրբ նկարագրել պէտք ըլլայ մարդուն գրիչը կիշնայ ձեռքէն :

Գ. ՕՏԵԱՆ

Անտիպ գործեր

ԿԵՆՈՒԳՐԱԿԱՆ ԺԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆ

Գրիգոր Օտեան ինքնաբոյս հանճար մ'է, որ մեծ հմտութիւն ունի Հայերէն եւ Ֆրանսերէն լեզուաց, ֆաղ. Տնտեսութեան եւ իմաստասիրութեան. իբրեւ քաղաքագետ, ունեցաւ իւր արժանաւոր դիրքն Օսմանեան կառավարութեան բով՝ զանազան բարձր պաշտօններովն զոր վարեց երկար տարիներ իմաստութեամբ ու գործունէութեամբ. նախ Թուրքիոյ Պետական Խորհրդոյ անդամ եւ ապա Հասարակաց Շինութեան Նախարարի Խորհրդականն եղաւ :

Ազգային ժամանակակից պատմութեան էջերը՝ Գրիգոր Օտեանի անունն անջնջելի պիտի պահեն, վասն զի ինքն եղաւ Ազգ. Մահմանադրութեան գլխաւոր հեղինակներէն մին :

Իբրեւ գրագետ, առաջին կարգի տեղ մը կը գրաւէ Գ. Օտեան՝ Հայ գրագիտաց շարքին մէջ, թէեւ սակաւաթիւ եւ իւր գրուածներն, սակայն բաւական են ցուցնելու մեծիմաստ հեղինակին արժանիքն, որոյ հաւար իրաւամբ կըսէ Մ. Չերազ, Գրական փորձերուն մէջ « Հայ գրականութեան այս անկեայ վիճակին մէջ լաւ է որ մերք ընդ մերք ի տես զան այսպիսի գրութիւններ, իբր մոյորեայ ճաճանջք մի բարձրագոյն գրականութեան » :

ՇՐՋԱԳԱՅՈՒԹՅԱՆ Ի ՊԵՏԻՒՆՔ ՏԵՐԷԻ

Կիրակի օրն արեւամայրի ժամանակ Պէտլիք Տէրէի հրապարակն իջայ, շրջագայութեանց եւ զբօսանաց, կենսալի շարժմանց եւ բնական գեղեցկութեանց տեսարանի մը հանդիսականն եղայ : Լսելու եւ տեսնելու, դիտելու եւ խորհելու բաւական ընդարձակ եւ ազատ ասպարիզի մը մէջ գտնուիլ, ժամերուն անձանձիր սահիլը զգացի, եւ գոհունակութեամբ խառն տպաւորութենէ մը դրողութեամբ՝ իւրովի ըսի :

Մեղք որ ժամանակը չուտ կանցնի :

Ստուգապէս մենք ենք անցնողն եւ ոչ թէ ժամանակն որ անանց եւ անայլայլելի է, եւ որ տեւողութեան անբաւութիւն մ'է՝ անձրպետներու անբաւութեան պէս : Բայց եթէ ոչ իրապէս՝ դէթ առ երեւոյթս ժամանակը կանցնի, երկիրն իւր առանցքին վրայ յաւիտենապէս կը թաւալի, լոյսն ու խաւարն անընդհատ իրարու կը յաջորդեն բնութեան անփոփոխելի եւ անխուսելի օրինաց համեմատ : Արդ, մարդկային կենաց մէջ կան պատահարներ կամ պարագայներ, ուր կրնանք, անշուշտ միամտաբար եւ բնազդօրէն, երկրիս հովովումը, լուսոյ եւ խաւարին մշտնջենական յաջորդումը ժամանակ մը դադրեցնելու փափաքը տածել, որպէս զի այս ինչ պատահարին վրայ ապահովապէս իջնելու, այն ինչ պարագայէն աւելի մեծ օգուտ մը քաղելու պատենութիւնըն ունենանք, եւ կարենանք դերեւել (1) ճակատագրին հետտութիւնները (2) :

(1) Դերեւել, փճացնել :

(2) Հետդուրսութեան, խեղութիւն :

Այսպէս կիրակի օրն իրիկուն հանդիսաւոր պարազայի մը մէջ կը գտնուէի, և կը փափաքէի Յեսուի գերերկրային սրբութեան տէրն ըլլալ, անոր պէս երկնային ոյժերով զինուիլ՝ աստուածաշնչային ճշմարտութեան մը համեմատ՝ արեւին շրջանը, այժմեայ գիտական ճշմարտութեան համեմատ՝ երկրիս հոլովումը, քանի մը ժամ դադրեցնելու համար, թէեւ պահ մը խորհելով՝ խոստովանէի ինքնին թէ անծանօթ ուղեւորի մը չէր կրնար շնորհուիլ ինչ որ՝ ըստ աւանդութեան՝ Վաթերլոյի ճակատամարտին օրուան իրիկունը մերժուեցաւ Սուրբ Հեղինէի կողմն նետուելու սահմանուած մեծանուն կալանաւորին :

Մերքեմն մարդուս վայելմանց ձեւերուն մին է շարունակ փափաք մը կազմել և զայն օր մը կատարուած տեսնելու երազովն ապրիլ : Անկատար մնալու սահմանուած իրզէ մը եթէ կ'ուզես կամովին և գիտամար խաբուել և անյուսութեան շմատնուիլ, սիրէ և խնդրէ՝ անհրնարինը, և եթէ չես հասնիր նպատակիդ, գէթ հրնարաւորին իրականութենէն և տգեղութենէն իսկոյն ձանձրանալու և տհաճութեան նորանոր զգացումներէ տառապելու հարկին մէջ չես գտնուիր : — Ատի հով կլէլ է, ըսես գուցէ : Ժան Ժաք Ռուսօ այդ կարծիքէն չէր : Գիտէր ան թէ Տիկին ՏՈւարթօ Մէն-Լամպէրին տարփուհին էր, այլ նշդարիէ հովանոցի մը ներքեւ գեղանի արարածին հետ գրեթէ ամեն օր տեսնուելովն և անոր վարդապոյն ըզուքներուն և ոչ մի ծայրը համբուրելու չյաջողելովն ինքզինքը հովկու մը չէր համարեր, և անշուշտ չհամարեց՝ երբ մանաւանդ հարկադրուեցաւ՝ ըստ իս խիստ միամտաբար՝ ինքնասպանութեամբ կենացը վերջ տալու՝ իր փափաքները իրապէս կատարող Ռերէզ Լը Վասէօրին մատնութիւնը լսելէն ետք :

Ես եւս ահա Պէօյիւք-Տէրէի երեկոյեան ժամը անշարժութեան դատապարտելու փափաքը կը տածէի՝ չգիտեմ ինչու, և քարափանց վրայ ման գալով կը ցուէի, վասն զի արեւը հետոյհետէ մայրը կը մտնէր, վերջալուսական ստուերները մթնոլորտը գրաւելու կը պատրաստուէին, հարկաւ վարագուրելու համար տեսանքն մը որ զուարթ, օգտակար և հետաքրքրական էր :

Սրճարանները լի էին համազգային բազմութիւն մը կազմող տեղաքնակ և տարաբնակ յաճախորդներով, որք աթոռներու վրայ կը խոնէին, կը ծխէին, զովարար ըմպելիներ և անուշեղէններ կսպառէին, կը խօսէին և կը խնդային, քրքիջ անգամ կ'արձակէին ոմանք և այս ձայներու, շուկներու վերեւն երբեմնակի կը լսուէին երաժշտական խումբը մը անոյշ եղանակները : Պահ մը գլխովին զգածուիս և յուզուիս գագախ՝ ոչ տալով նուագերգութեան մ'որ ձանձրոյթէ տաշուած և թերահաւատութենէ մաշուած հոգւոյ մը վշտագին անձկութեանց ներդաշնակութեան կը նմանէր : Սրտառուջ և մեղամաղձային էր այս նուագերգութիւնն, որուն հոգեգրաւ քաղցրութիւնը կարծես կը քաղուէր Ելիգոնի (1) մը նուիրական կուշտերը ծածկող տերեւախիտ ոստերու սօսիւններէն և խորհրդաւոր մրմունջներէն, որք հոն տիրող և նուագածուն ներշնչող Ետերէի (2) մը շունչէն կ'արտադրուէին, և երեկոյեան ատեն խառնուելով Վոսիօրի վրայ մեղմիկ փչող զովարարիւս հովի մը հծծիւններուն հետ՝ կենաց ունայնութիւնը և մարդկային իրողութեանց ոչնչութիւնը կը մտցնէին :

(1) Ելիգոն, լեռի Յունաստանի որ նուիրեալ էր Մուսայից :
 (2) Ետերէի, երաժշտութեան Մուսայ :

Հրապարակին վրայ նայող պատուհաններն և դուռերը կը կազմէին պատկերի տեսակ մը շրջանակներ , ուր տօնախմբութեան մը հրաւիրուած պչրասէր այցելուհիներու պէս պերճանքով և սեթեւեթով⁽¹⁾ հաղուած շքուած կը գահէին կիներ , որոնց գլուխը խորունկ և նորածէ փեղդրի մը անդունդը , և ձեռքն ալ կաշիէ սեւաթոյր կամ մետաքսէ մոխրագոյն թաթպաններու⁽²⁾ մէջ աներեւոյթ կըլլային : Հարսնիք կար թէ պարահանդէս : Չգիտեմ : Իսկ քարափանց վրայ արանց և կանանց , երիտասարդաց և օրիորդաց բազմաճղի հոսանքներ երամովին կ'երթեւեկէին , ոմանք ման գալով յամրապէս , ոմանք իրարու քուտելով կամ ընդհարելով և ոմանք ալ՝ պատուհանի կամ դրան մը կենդանի պատկերներուն յանդուզն ակնարկ մը նետելու դիտաւորութեամբ տեղ տեղ կանկ առնելով և հետաքրքիր չարամիտներու ուշադրութիւնը առ ոչինչ գրելով :

Բօպաներու աղեղնածէ ձեղքուածքին միջեւ կիսովին պահուած մանիշակի և վարդի փնջիկներուն բուրմունքը կ'նային լանջերէ և թաշկինակներէ արտաբուրող անուշահոտութեանց հետ կը խառնուէին , և օդին մէջ ծաւալելով հեշտասէր թոքերէ անշուշտ հաճութեամբ կը շնչուէին : Անտիական երիտասարդին համարձակ և ուրախ նայուածքը յուսոյ և յաղթութեան հաւաստի մը , իսկ մի քանի գեղանիններու բնական կամ շինովի ժպիտը դժբաղդութեան դէմ գրգռու մը կերեւար :

Գ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ Ուղեւորութիւն
Ի Կ. Պօլիս

(1) Սեթեւեթ , աւելորդ զարդ :
(2) Թաթպան , ձեռնոց :

ՇԱՏԱՆԵՐԻ ՀԱՅՈՅ ՊԱՐՆ

Մենք տեսանք այդ պարը Շատախցի⁽¹⁾ հայերով , Հողուոց Վանից տանիքը գիշերուան լուսակով , որ եկած էին յուխտ , և հողուոյ ուրախութեան հետ քիչ մ'ալ մարմնաւոր ուրախութիւն կ'ընէին : Չեմ կրնար պատմել այն տպաւորութիւնը զոր կրեցի այդ տեսարանին առջեւ : Անձեւացեաց⁽²⁾ ապառաժներով պատուած խոր ձորի մը մէջը , Տիգրիս ծըւծըւալով այլփայլիկ կ'ընթանայ մօտէն . Տրդատը յաւիտենական քունը կը ննջէ ջրին ափը . հոն է գերեզմանը : Հի'ն , մթի'ն , ահաւոր լուի'ն , բայց և հրաշիւք մեծահուշակ Վանքն Հողուոց կամ Հողեաց , իւր չորս կողմը գազաններն և աւազակները . կամարին տակ՝ ժամ ու պատարագի սեղան , տանիքը երամ մի կայտառ անձինք , ծեր , պառաւ , այր , կին , հարս ու փեսայ , աղջիկ , մանրիկ ձձեր , խաղ , պար , մատաղ , կրակ , բոց , մուխ , տղոց ճգվտոց , խորովածի հոտն ու տրժտրժոց :

Գ. Վ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՅ Արեւելեան Մամուլ
Հանդես

(1) Շատախ , որ է հնոյն Բեթուլ գաւառն Մոկաց աշխարհին մէջ , որոյ գլխաւոր տեղին է Շատախ :

(2) Անձեւացեաց , որ է հիմակուան Քարպպահի վիճակն . գաւառի վաստուրակոն նահանգի որոյ մէջ են համանուն լեռները , հոս կը գտնուի Ս. Բարթուղիմէոս Առաքեալէն շինուած հուշակոտոր Հոգեւոր Կեդրոնը որ հի'ն ու անուանի ուխտատեղի է :

Վ. ՀԻՒԿՕՅԻ ՏԱՐԵՂԱՐՁԸ

Իր վերջին տարեգարձի օրը գուժեր էր Վ. Հիւկօ թէ ա՛լ բան պիտի չը գրէ և թէ այնպէս կգգայ թէ այս տարի իր կենաց վերջին տարին է : Այս խօսքերը տրտմութեամբ լեցուցին այն անհամար անձանց սիրտերըն որ իրաւամբ կը հիանան մեծ բանաստեղծին հանձարին վրայ զի միշտ այդպիսի տխուր նախազգացմունք, մանաւանդ երբ բնութեան ընթացքին ալ կը համեմատին, կ'ահաբեկեն զմարդ : Այլ բանաստեղծք մասնաւոր հակամիտութիւն ունին միշտ մօտալուտ տեսնելու իրենց վախճանը և իրենց կենաց ընթացքին մէջ քանի մը անգամ կը մեռնին ու նորէն յարութիւն կ'առնեն : Եւ ո՞ գիտէ երբ կը հնչէ առաջին անգամ մահը զգայուն մարդուն սրտին մէջ : Վ. Իւկօյին համար շատոնց հնչած էր այն, երբ կորոյս իր կենաց ընկերն որ իր լաւ օրերուն հազորդ եղած էր և որ ապա իրեն հետ երկար տարիներ աքսորանաց հացն էր կերեր որ թէպէտ միշտ թշուառութեան չոր հացը չէ, այլ դու գիտես, Տանթէ (1), թէ քանի դառն է անի այն ժրագլուխ կինը որ և Մայր որդեգորով իր զաւակացն էր ջամբած խորիսխ մեղու, կերակրելով ինքն լեղեաւ, որոյ սիրովը ներշնչեալ գրեր էր Հիւկօ իր հոգելից բանաստեղծութիւններն որք իր գեղեցկագոյն բանաստեղծութիւններն են : Ու մէյ մ'ալ վերջին անգամ կարծէիր թէ հնչեց մահը իր սրտին մէջ, երբ մին միւսին զկնի խլեցան ձեռքէն իր որդիքն որոնց մին արի քա-

(1) Տանթէ, հռչակաւոր բանաստեղծ Իտալացի, հեղինակ երկնայն խորհրդանշան մատենին, (1265—1324) :

ղարացի և միւսն ալ ներհուն (1) մատենագիր, ու երբ տեսաւ տունն որ պարա'պ էր մնացեր..... Եւ ահա՛ այսպէս իր ամայութեանն ու վշտացը մէջ ձայնէր ու ոգէր սիրաձայն ոգին,

Անորիկ եմ ես և այրի
Եւ իմ օրս է տարածամեալ .
Ի դերեզման գըլի հակի
Հոգիս թաւալ :

Այլ նա պիտի ապրի եղեր դեռ եւս բաւական երկար ժամանակ որ հանդիսատես ըլլար իր սեպհական փառքին որուն խնայեց սակայն նախանձը, այս միանգամ և եթ դրժեւրով իր պայմանին և սուտ հանելով բանաստեղծին ալ խօսքը որ ըսեր էր « վրանի փառքն հաղ ընդ հաղ (2) — նախանձն այդ արձանին խընայէ ոչ, այլ թէ բազմեալ տեսնէ զայն ի վերայ գերեզմանին սեմոց » : Ու հինգ հարիւր հազար հոգի անցեալ տարի իր պատուհաններուն առջեւ, իր ութսուներորդ տարեգարձը տօնեցին, այնպիսի հանդէս մը կատարելով յանուն ազգին որուն նմանը չէր տեսնուած : Եւ այդ հինգ հարիւր հազար Գաղղիացուց մէջ երկու Հայ ալ կային որ հեռուէն հանդիսատես և սրտով մասնակից եղան սխարլի հանդէսին ու իբրեւ թէ իրենցն ու իրենց ազգինն ըլլար կը գուրգուրային ու կը հիանային տեսնելով և դիտելով երկու խարտեալ գլուխներու, երուանդանման թոռնեկացը ժանին ու ժօրժին մէջ դուրս ցցուած մեծ ու լուսափայլ գլուխը բանաստեղծին :
Հանդէսը կարծես թէ այն երկու մանկանց համար

(1) Ներհան, գիտուն, բանիբուն :
(2) Հաղ ընդ հաղ, կամաց կամաց :

էր . բազմութեան մէջ ամենքը կըսէին «ահա ժանն ու ժօրժ» . մանկութիւնը այնպիսի հրապոյր մ'ունի որ փառաց հրապոյրին ալ կը յաղթէ . խորհրդաւոր բան մը կայ մանկան վրայ որ կը յանկուցանէ , առաջին ճառագայթի մը գեղն ունի նա , որուն առջեւ հիանալով կը հարցնէ մարդ առատի՞ կուգայ արդեօք» : Իսկ ժօրժ ու ժանին վրայ այն օրը բանաստեղծին ճաճանջն ալ ծագեր էր և ամենքը գիտէին թէ ո՛րպիսի սիրով կը սիրէ զանոնք Վ. Իւկօ . իրը չէին այն զաւակունք . ինչ փոյթ . ի՛րն էին հոգւով և խանդակաթ անհուն սիրովը որ ունէր անոնց վրայ :

Երջանիկ իրմէ աւելի անոնք էին այն պահուն և ինք շատոնց ըսած էր թէ ոչ Ոլիմպեան վէմ ոչ Տրայիանու կոթող (1) , այլ թէ միայն թողուն իրեն ժպիտն իր ժանին :

Գ. ՕՏԵԱՆ

Մասիս , օրաքերք

ԱՆՅՔ ԱՐՈՒՍԵԱԿԻ

Ամոյս վեցին տեղի ունեցաւ այն նշանաւոր աստեղադիտական դէպքն՝ որում ակնկառոյց կսպասէին համայն Եւրօպիոյ և Ամերիկայի աստեղաբաշխք : Մինչդեռ աշխարհիս քաղաքականութեամբ զբաղողներն իւրեանց բոլոր ուշադրութիւնն նուիրած են երկրային կամ քաղաքական փոփոխութեանց և պատահարներու , կը դռնընդին , նաեւ բարեբաղտաբար ուրիշ դաս մը անձինք՝ որոց հայեացքն կ'ընդարձակի անդր քան զհորիզոն երկրի : Սորա կը զննեն նաեւ տիեզերքն ոյր սահմանք կը տարածին յանհունս , և գէթ վայրկեան մը կը մոռնան

մեր այս փոքրիկ մոլորակն՝ որ այն անհունութեան մէջ փոռի մ'է միայն : Մեք բոլորով սրտիւ կը հաւատամք այս աշխատութեանց օգտակարութեան : Զպարտիմք արհամարհել փոքրիկ բաներն , ընդ որս նաեւ մեր աշխարհն , նոքա մեզ համար մեծ կարեւորութիւն ունին . պարտիմք յիշել թէ՛ ինչ որ կը նպաստէ օրինաւորապէս ընդլայնելու մեր խորհուրդներն , ինչ որ կարէ միջոց լինել բարձրացնելու մեր միտքն և ցոյց տալու համայն խորութիւններն և այն բարձրութիւններն որ չըջապատած են զմեզ , անտարակոյս անհաշուելի օգուտներ կընծայեն մեր էութեան զարգացման :

Արդ՝ մեր ակնարկած դէպքն այս միջոցին առիթ տուաւ բոլոր ուսումնական աշխարհի տարապայման գործունէութեան , և ինչ որ առաւել հաճելի և հրահանգիչ է , այն է որ այս մեծ շարժման մասնակցեցան գրեթէ բոլոր քաղաքակիրթ ազգերն , ամենեքին աշխատակցելով միեւնոյն նպատակին համար . ամենեքին յօժարակամ անձնուիրութեամբ կատարելով իւրեանց բաժինն յօգուտ գիտութեան , և մինչեւ իսկ քաղաքային կառավարութիւնք անխտրաբար մատուցին իւրեանց ծառայութիւնն գիտութեան փաստին համար : Պետութիւնք , գէթ այս օրինակ հազուադէպ ընկերակցութիւններով կ'ապացուցանեն թէ՛ հնար է ազգաց մէջ եղբայրական միաբանութիւններ հաստատել այնպիսի վեհ նպատակաց համար , որ նենգամիտ դիւանապիտի վեհ նպատակաց համար , որ նենգամիտ դիւանապիտութիւններէ գեր ի վերոյ են : Արի իմն դեղեցիկ տեսարան մ'էր , յորժամ այլ և այլ ազգեր փութացին խրկել երկրիս այլ և այլ հեռակայ ծայրերն և կղզիներն դրաւելու իւրեանց տեղն այն գիտական ճակատամարտին համար , ոյր դաշտավայրն երկնից զբայ էր , ոյր թնդանօթք և հրազինութիւնք նորոգ կատարելագոր-

(1) Այսինքն , փառաց ու յաղթութեան կոթողներ :

ծութեամբ զարգացեալ հեռադիտակը և գիտական նըրբին գործիներ էին : Այս նորատեսիլ ճակատամարտին հրամանատարը և զինուորը , աշխարհիս ամենէն գիտուն և կորովամիտ աստեղաբաշխը էին : Անգղիացիք խրկեցին իւրեանց գիտուններն 'ի Մատակասքար , 'ի Շամայիքա , 'ի Պարմատոս , 'ի Պերմուտա , 'ի Նոր Զեւանտա , յԱւստրալիա : Միացեալ Նահանգք գրաւեցին Գլուխ Բարեյուսոյ , Սանթա Բրուզ , Դեքսաս , Ֆլորիտա , Վաշինկթընի գիտարաններն : Գաղղիոյ կառավարութիւնն խրկեց իւր մարդիկն 'ի Հայիթի , 'ի Մեքսիկոյ , 'ի Մարթենիքա , 'ի Փաթակոնիա , 'ի Չիլի : Գերմանացիք գացին 'ի Փոլենթա Արենաս , 'ի Պահիա , 'ի Պլանգա և 'ի Հարթֆորտ : Հօլանտացիք՝ յԱրեւմտեան Հնդկիս , Պրազիլ գրաւեց Բիոյ Եանէյրոյ : Արձէնթէնի զաչնակցութիւնն Գարտսպոյի գիտարանն գրաւեց : Աշխարհիս այս այլ և այլ և դեռ ուրիշ կողմանց մէջ գիտութեան այս անձնուէր և անխոնջ զինուորքն յառաջմանէ հաստատուելով՝ կսպասէին այն ժամուն յորում պիտի սկսէին ամենեքին իրենց գործողութիւններն . բայց հակառակ երկրային պատերազմաց , այս անգամ յարձակման հրաման երկնքէն պիտի տրուէր , յորժամ Արուսեակ մուրաակըն արեգական սկաւտուակին վրայէն անցնէր , ամենեքին իրենց այլ և այլ տեղերէն պիտի սկսէին դիտել . պիտի դիտէին ճիշդ սկաւառակին եզերքէն աւոր ներս մտնելն , վայրկեաններն և երկվայրկեաններն պիտի համրէին , պիտի հսկէին նաեւ անոր դուրս ելնելն , վերջապէս մանրակրկիտ զիտողութեանց պիտի ենթարկուէին անոր մուտքը , ելքը և ամեն չարժումներն բոլոր իրենց մանրամասնութեամբք : Եւ այս գիտողութիւններով ալ չբաւականանալով՝ մինչեւ իսկ ընդարձակ պատրաստութիւնք կատարուեցան այս ամեն

չարժմանց և երեւութից լուսանկարներն առնուլ և իրենց հետ բերելու համար . որպէս զի երկար ժամանակ ուումանց առարկայ ընեն զանոնք :

Արդ ինչ է բոլոր այս երկար և մեծածախ ճամբորդութեանց , աշխատութեանց և յուզմանց պատճառն : Մինչդեռ մեք հոս հանգիստ և անդորր մեր սովորական զբաղմանց կը հետեւիմք , առանց հայեաց մ'իսկ ձգելու յերկինս ի վեր . ինչպիսի անհանդարտ և խռովայոյղ ոգի է այս որ կը մղէ այս ազգերն և գիտուններն յարձակելու երկնից խաղաղ և լայնածաւալ դաշտերուն վըրայ , և թոյլ չտալ որ գեղեցիկութեան և սիրոյ դիցուն հին խաղաղութեամբ և անվրդով անցնի արեգական առջեւէն . ինչ յանդուգն և անպատկառ հայեցուածքներ են սոքա որ այսքան հեռի վայրերէ կը ձգուին , այսքան փափուկ և շքեղ թագուհւոյ մը վրայ , յորժամ նա թեթեւասահ քայլիւք կը մտնէ և կեղնէ արեգական ոսկի դուներէն : Բոլոր այս վրդովմանց և աշխատութեանց գլխաւոր պատճառն այն է որ Արուսեակի այս անցքին միջոցաւ՝ աստեղաբաշխը կը յուսան գոհացուցիչ կերպով լուծել այս անգամ , աստեղաբաշխական խիստ կարեւոր խնդիր մը , որ է գտնել ճշդապէս երկրիս հեռաւորութիւնն արեգակէն : Թերեւս ոմանք , մանաւանդ աստղաբաշխութեան դասագրքերնին նոր սերտած պատանիք , զարմանան՝ երբ լսեն թէ երկրիս արեգակէն հեռաւորութիւնն նոր պիտի գտնուի , քանզի շատ անգամ լրած են թէ այդ հեռաւորութիւնն է 93 միլիօն մղոն : Այս թիւն անշուշտ բաւական ուղիւ է , բայց և այնպէս միշտ ճանչցուած էր , և վերջերս աւելի եւս՝ որ յիշեալ թիւն բացարձակապէս ուղիւ չէ , և հաւանականաբար երեք միլիօն մղոնի չափ աւելի է : Գիտութեանց մէջ ճշդութիւնք խիստ մեծ կարեւորութիւն

ունին , և միայն ռամկային կամ անուս մտքերն են որ անոնց կարեւորութիւնն չեն կրնար տեսնել : Բայց այս մասնէ , արեգական հեռաւորութիւնն սովորական խնդրոց կարգէն չէ , Կան այլ խնդիրք որ ուրոյն կրնան նկատուիլ , և այնքան մեծ առնչութիւն չունին ուրիշ խնդրոց հետ գէթ առ երեւոյթս : Բայց այս արեգական հեռաւորութեան խնդիրն կրնայ աստղաբաշխութեան ամենամեծ խնդիրներէն մին համարուիլ : Առանց մանաբաման բացատրութեանց դիմելու՝ կը շատանաւք միայն ըսելով աստանօր , թէ այս հեռաւորութիւնն այն միակ չափն է , որ մեր ձեռքն ունենալով կը կարողանամք ուրիշ մաթեմատիքական դժուարին հաշիւներ կատարել : Այս չափն որպէս թէ մի կանգուն պիտի լինի աստղաբաշխին ձեռքն որով պիտի չափէ դիւրաւ և ճշգրութեամբ բոլոր մոլորակաց մեծութիւնն և զանգուածն նոցա շրջաններու ճիշդ սահմաններն , նոցա շարժմանց արագութիւնն և իւրաքանչիւրին հեռաւորութիւնն արեգակէն և իրարմէ ,

Ահա այս է համառօտիւ խնդրոյն մեծութիւնն :

ԲՐՕՑ. Յ. ՃԷՃԻՋԵԱՆ

Բիւրակն , Հանդես

ԿԵՆՍԱԳՈՎԵՆ ԺԸՆՍԹՈՂԹԻՒՆ

ԲՐՕՑ. ՅԱԿՈՐՈՍ ՃԷՃԻՋԵԱՆ

ԴԱՍԱՏՈՒ Ի ՌՕՊԵՐՌ ԳՕԼԷՃ

Ռօպերդ Քօյեթի նախկին համբաւաւոր աշակերտն ազգային սակաւարիւ գիտնոց մեջ կարեւոր տեղ մը կը բռնէ , որ հմտութիւն ունի Հայերէն , Անգղիերէն լեզուաց , ընդհ. Գրագիտութեան , Մաթեմատիքական ուսմանց եւ Աստեղագիտութեան :

Բազմամուտ հեղինակն՝ որ նաեւ առաջին կարգի ճարտարախօս մ'է , ազգ. բազմարիւ լսարանաց մեջ այլեւայլ գիտական նիւթոց վրայ դասախօսութիւնք ըրած է որք օգտակար եղած են հայ հասարակութեան :

Իւր գրաւոր երկերէն նշանակութեան արժանի են Շարժմունք երկնային մարմնոց , գիտական բանախօսութիւնք գոր խօսեցաւ Ընթերցասիրաց Ընկ. լսարանին մեջ . եւ բազմարիւ ուսումնական յօդուածներ որք լոյս տեսան Բիւրակն կիսամեայ հանդիսին մեջ :

Յարգելի ԲրօՑ. Յ. ՃԷՃԻՋԵԱՆ Երկար տարիներէ ի վեր Ռօպերդ Քօյեթի մեջ Հայ. լեզուի եւ Գրականութեան դասախօսութիւն կընէ ամենամեծ արդեամբ :

ՔԱՐԻՉ ԵՒ ԼՈՆՏՈՆ

Ոչ եւս Բարիզի եղելութիւն մը , այլ գրեթէ անձնական եղելութիւն մը պիտի պատմեմ . և այս իսկ է որ Մանչն անցայ Լոնտոն գնացի , Մանչն անցնիլը վտանգ մ'անցնել է և Լոնտոն երթալը ուրիշ աշխարհ երթալ է : Ինձ մանաւանդ ո՛րչափ անախորժ է Ովկիան , ոչ իր գորշագոյն թլիխորդ (1) ալիքները կը սիրեմ , ոչ իր կատաղութիւնը : Ժամանակէ մ'ի վեր մանաւանդ ոչ եւս կը հասկնամ Վ. Իւկոն երբ կըսէ .

Ըզդառնութիւն մոռնամ սրտիս երբ մեծութիւն կը տեսնեմ

Անոր համար ահա և հոս ծովուն դրացի եկել եմ :

Եւ ոչ ուրիշ քերթօղի մը հետ դառն ալիքներէն քաղցրութիւն կ'անդնկալեմ իմ աւուրց համար : Չէ՛ . Վիրգիլիոսի հետ ա՛լ մի միայն ըզխոխոջ ջուրց կը սիրեմ և Միլտոնի ըզփափուկ ջուրս անճրեւաց . և չեմ Պայրըն(2) որ ըսեմ Ովկիանոսի ալիքներուն , քոյ որոտայ Ովկիան այլ պէ՛տք է տանի գլխ , Ովկիանոսն՝ որուն այս ջրանցքը նեղուածք կուգայ իրեն և որ ստամբակեալ (3) երկու եղերաց զէմ ձայն կուտայ իւր անդընդոց որ իրենց բոլոր եղեուն ու ալիք դուրս հանեն : Այլ Ովկիանոսին ալիքներէն ալ կազատի մարդ և ահա գնացի ի Լոնտոն ու դարձայ , Լոնտոն որ ինք միայն տէրութեան մը չափ մեծ է և բազմամարդ : Բարիզ երկու միլիօն բնակիչ ունի , Լոնտոն չորս միլիօն : Եւ որչափ տարբեր են երկու քաղաքները , Բարիզ աշխարհի քաղաքն է ,

(1) Թլիխորդ , մթընցած :
(2) Պայրն , հուշակաւոր անգղիացի բանաստեղծ (1788-1824) :
(3) Ստամբուլ , ապստամբել , գլուխ քաշել :

Լոնտոն աշխարհի ոստանն (1) է , Բարիզ սիրելի , Լոնտոն պատկառելի . Բարիզի յատկանիչն է վայելչութիւն , Լոնտոն մեծվայելչութիւնն է . Բարիզ ցնծուն և արթուն , Լոնտոն գործօն և խոհուն . Բարիզ ամեն բանի ծաղրածու , Լոնտոն ամեն բանի սկնածու . Բարիզ բազում այն է որ թեթեւ ու անդաւատ , Լոնտոն միշտ ծանր ու զգաստ . Բարիզ այսօր ձեռներէց վաղը ձեռընթափ , Լոնտոն անյողդիւղը ձեռնարկու Բարիզ հաւասարութեան քաղաք , Լոնտոն ազատութեան քաղաք , Բարիզ միշտ կը խլտի , Լոնտոն երբեմն կը շարժի :

Բարիզի մէջ փողոցները կ'ապրին մարդիկ , Լոնտոնի մէջ տունները կ'ապրին . Բարիզ եկեղեցի երթալն ամօթ կը համարուի , Լոնտոն եկեղեցի շերթալն ամօթ կը համարուի : Ընտանիք և կրօնք , ահա երկու մեծ բան որոնցմով անկարելի է որ մարդ մը առաքինի չըլլայ , որոնցմով անկարելի է որ ազգ մը մեծ չըլլայ : Աշխարհի մէջ կէտ մընէ այս կղզին . այլ է երբեմն որ այդ կէտը աշխարհի կը հրամայէ , ինչպէս Փօքս (2) ըսաւ օր մը Նաբօլէօն Մեծին : Եթէ Թիէսի (3) պատմութիւնը քովս ունենայի՛ բառ առ բառ կ'օրինակէի հոս այս հետաքրքրական խօսակցութիւնը Գաղղիոյ աշխարհակալ կայսեր և Իիթի (4) ախոյեան այն մեծ անգղիացոյն մէջ , ուր յանկարծ Ալպիոնի (5) զաւկին ամբարտաւանութիւնը

(1) Ոստան , մայրաքաղաք :
(2) Փօքս , անգղիացի հուշակաւոր քաղաքագէտ (1748—1806)
(3) Թիէս , գաղղիացի նշանաւոր քաղաքագէտ և պատմաբան Տեղինակ «Պարսկեան Գաղղիոյ յեղափոխութեան» և այլ մատենից :
(4) Իիթի (Վիլիամ) , անգղիացի մեծահոգի քաղաքագէտ (1759—1806) :
(5) Ալպիոն , Մեծին Բրիտանիոյ հին անունը :

կարթննայ : Ամբարտաւանութիւն . ինչ շուտ կը հանէ մարդ գրչէն այսպիսի բառեր հետեւելով ընդհանուր կարծեաց հոսանքին : Անդդիացիին կը զգայ ինքզինքը , բայց ամբարտաւան չէ . ինչ որ ամբարտաւանութիւն կը թուի իր վրայ , շատ անգամ ամչկոտութիւն է : Կարծես թէ դեռ խոսական բան մը ունին այս մարդիկ որ կը խայնին : Բարեկամս մէկը կըսէր թէ քաղաքակրթեալ վայրենիներ են և այս ալ թերեւս իրենց մեծութեան գաղտնիքներէն մէկն է : Այլ ի բաց առեալ այս մասնաւորութիւնը , իրենց ընդհանուր բնաւորութեանը մէջ կըսեն թէ ոչ ոք անդդիացի լրբախ մը չափ գիտէ մեծարել դիմացինը , քաղցր ու քաղաքավար ըլլալ : Որչափ ալ մարդ ընկերհաշտական գաղափարներով տագորուած ըլլայ անկարելի է որ հիացմամբ կանգ չառնէ անդդիացի ազնուականի մ'առջեւ : Եւ ինչպէս մեծ չ'զգայ մարդ զինքը և մեծութեան կնիքը չ'կրէ վրան երբ որդի ի հօրէ վեց կամ ութ հարիւր տարուան նախահայրներու գանակն է , ամենն ալ տանուտեարք , ամենուն ալ քաղաքը՝ Լօնտոն : Այս խմաստով պիտի ըլլայ որ մեր նախնիք որ Ոստանիկ բառը կը գործածէին ընդհանրապէս , Հօրորդի կըսեն եղեր ազնուական մարդու ինչպէս կարդացած եմ կարծեմ Խորենացւոյն մէջ :

Մարդ մը երբ այս երկիրը կը տեսնայ ու իր բընակիչները կը ճանչնայ , մէկէն կ'ըսէ ինքնիրէն , « Ուր էր թէ մնային միշտ ասանկ » : Առաջին անգամ Լօնտոն գալուս այս եղաւ իմ տպաւորութիւնս . անկէ ի վեր տասն անգամ նորէն եկայ , միշտ տպաւորութիւնս նոյն մնաց :

Բայց եթէ անդդիացիքն ու իրենց բարոյականը կը սիրեմ , այլ չ'եմ սիրեր իրենց ճայրոտ (1) երկինքն ու

(1) ճայրոտ , մթին :

բալուտ (1) և թօնուտ (2) մթնոլորտը : Հազիւ հազ այս մէկ քանի ամսուան մէջ երբեմն կը ցրուին մառախուղք և թոյլ կուտան նշուլիցն արեգական փայլիլ Լօնտոնի մետականաչ մարմանդներուն վրայ որք այն հազուադէպ ժամերուն կարծես թէ կը խայտան խարտիչագեղ սպիտակափայլ անկուհեաց խոշոր քայլերուն ներքեւ : Այս մէկ քանի ամիսը դղեակները կը պարպուին և Լօնտոն կը լեցուին : Հեռուէն ու մօտէն ով որ կրնայ Լօնտոն կուգայ ուր ընկերական ընթացքը կը սկսի արտաքոյ կարգի փայլով մը փայլիլ : Հացկերոյթք ու երեկոյթք իրարու կը յաջորդեն , ու ցերեկներն ալ պարտէզներու մէջ կը շարունակեն տօնք և հանդէսք : — Բաց է աղքային Խորհրդարանը . բաց են բոլոր թատրոնները , Այլ Խորհրդարանին սեմին վրայ կանգ առնենք . չըլլայ գահավէժ դատողութիւնք , երբ ունկնդիր ըլլանք մանաւանդ յըրանտայի վիճարանութեանց , գան աւրեն մեր այնքան դեղեցիկ տպաւորութիւնները կամ ուրիշ վիճարանութիւնները մեզ հրապուրեն քաղաքական կարգի խնդրոց : — Թատրոն մտնենք ուր ահա պիտի երգէ Բաթթին , քաջուար երգիչը , « Քօվընդ Կառտըն » ի սոխակը :

Ո՞վ ազդ մեծ . շուայ ի ծափահարութիւն , շուայ ի վարձատրութիւն . երբ տալ ուզէ՝ քիչ տալ չ'գիտէ , լիաբուն կուտայ ու կարծես թէ չը յագենար տալով : Հօն պէտք էր ըլլալ և լսել ու տեսնել : Քառորդ մը անընդհատ տեղացին՝ փունջք , տրցակք (3) , կողովներ , պըսակներ , տափնիներ , տաւիղք և քնար , թագ և

(1) Բալուտ , մշուշապատ :
 (2) Թօնուտ , խոնաւ , անձրեւոտ :
 (3) Տրցակ , փունջ :

ապարօշ, և փողոցուկք (1) և քայռ (2) և մանեակ և ուրիշ չը գիտեմ քանի տեսակ բան, դրասանդ, ծաղիկ և պտուղ — և արկղեր ու գորոցներ, ո՞ գիտէ ի՞նչ — և դարձեալ ծաղիկ, դարձեալ դափնիք — ու նոր փունջեր, նոր սյուսկներ, վերջը չեկաւ: Կարծես այս մարդիկը և այն լատիք (սիկնայք), որ սիրտերնին ի ձեռին ունին և ձեռքերնին քսակնին, կսէին անըման երգողին:

«Յրկու ամիսէ ի վեր զմայլեցուցիր մեզ, վերացուցիր, յափշտակեցիր, հոգւոյդ բոլոր յուզմունքն և սըրտիդ վայնասունը թափեցիր, մրմունջ կամ աղաղակ, ի հոսանս երկնանուազ դաշնակութեանց, թրթռազրնելով մեր սիրտերն և մեր զգայութիւններն ողորկելով յալիս վէտ ի վէտ հիանալի ձայնիդ որուն փոխ տըւած էին թռչուններն՝ իրենց դայլալիկը, առաւօտն իւր պայծառութիւնը, իրիկունն՝ իւր նուազումներն, և է՛ գի Ովկիանոսն՝ իւր մանչիւնը, երկինք՝ իր սահանաց ձայնը և ամպրոպք (3) իրենց շանթը — ա՛ռ փոխարէն որքան որ կրնաս : »

Ու եթէ չամչնային աւելի պիտի տային :

Գ. ՕՏԵԱՆ

Մասիս

(1) Փողոցուկ, կանանց մազի զարդ:
 (2) Քայռ, կանանց վրդին ոսկի կամ անդամանդեայ զարդ:
 (3) Ամպրոպք, փոթորիկ:

ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ ԵՒ ԱԼԻՇԱՆ

Պէշիկթաշեան, իբր բանաստեղծ Հ. Ղ. Ալիշանէն անմիջապէս յետոյ կուգայ, որ հին և նոր հայերուն քերթողն է թերեւս:

Թէ բանաստեղծութիւնը մտքին գինովութիւնն է, որպէս կ'ասէր Իզդէտօին-Ապիւլ-Փօտայիլ-Ապաէլ-Վահագալ-Սմատէտօին-Պին-Իպրահիմ-էլ-Սէնճանի, ուրեմն ինչ աւելի հետաքրքրական քան իրարու քով բերել և բազդատել երկու մեծ գինովներ, այսինքն երկու մեծ քերթողներ, որպէս Ալիշան և Պէշիկթաշեան:

Յրկուքն ալ բանտուած են այն ոսկիէ վանդակին մէջ որ կը կոչուի «ոտանաւոր»․ մին արծիւ է, միւսն աղաւնի: Վանդակը, զոր արծիւը նեղ կը դռնէ, լայն է աղաւնիին: Ուր արծիւը ստիպուած է ինքն իւր մէջ ամփոփուիլ, աղաւնին հոն ազատ կը շարժի: — Ալիշան խիտ և հոժ իմաստներով կը լնու իւր տողերը․ Պէշիկթաշեան լայն ասպարէզ կուտայ իմաստներուն, և ինչ որ մի տողով կը բացատրէ արծիւն Ալիշան, սա բազմաթիւ տողերու մէջ կ'ընդլայնէ գայն մեղմիկ:

Յրկուքն ալ կ'երգեն: Ալիշանի երգը գոռում, Պէշիկթաշեանինը ճլուրլիւն է: Մի ջրվէժ է Ալիշան, որ ոռնալով ժայռէն վար կը նետուի, փըրփուր և կոճակ կը ժայթքէ դէպ երկին, և քարերը ձեծելով, խուժեքուր վրայէ ցատքելով կը վազէ ահեղամունչ, կարծես մի յաւիտենական խոչընդոտի դէմ կուռելով, հայհոյելով բարձրէն վար կ'ոտանու, աւելի վեր թռչելու համար․ եւ այս ելեւէջը իւր քերթուածներուն յատակադիծն է: — Պէշիկթաշեան մի առուակ է, որ խոտին տակ դըղըջելով կը սահի, չի հոսիր՝ կը ծաւալի,

մերթ հոս մերթ հոն , մի արեւու ճաճանչ կը հաւքէ իւր ծոցին մէջ և դարձեալ մարդերու տակ կը թաքչի աննշան , և մի ոլորուն ստուերի պէս՝ հեզաշարժ բեկբեկներ յօրինելով՝ ինքն իւր մէջ կը խայտայ :

Ալիշանի բնարը սեւ պատանքի մէջ թաղուած է կիտովին , կրօնաւորի պատանն է այն , որ իբր՝ անկողին Պրոկրուստի , բանաստեղծին խանդը կը ծայրատէ : Պէշիկթաշեան չունի այս նախակապը : Ուստի , երբ Պէշիկթաշեան Աստղիկին կը նայի , Ալիշան հառաչելով Արեգին կը դառնայ :

Երկուքն ալ ունին հանճարի մեծ աչքերը , որովք խորերու մէջ կը յառին անդադար : Կարծես Աստուած վեհութեան կնիքը կը դրոշմէ այդպիսի բիւրերու վրայ , որք մի բացխփիկով և մի կշիռով ով գիտէ քանի՜ անհուն խոհեր կը ծրարեն : Անդո՛ւթ հանճարներ , որք կը հաւաքեն ինչ որ գեղեցիկ , ինչ որ գողտրիկ , ինչ որ վսեմ է , կը կապտեն բնութիւնը , և ապագային ոչինչ կը թողուն կոյս , անյագ մեղուններ , որք անձնիւր վարդի հիւթը կը ծծեն , չոր թերթեր միայն կտակելով յաջորդներուն :

Մ. ԶԵՐԱԶ

Գրական փորձեր

ԿԵՆՍՈՑԳՐԵԿԱՆ ԺԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ

ՆԱԽԿԻՆ ԱՇԱԿԵՐՏ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Երիտասարդ գրագետը հմուտ է Հայ. Ֆրանս. Անգլ. թուրք եւ Յոյն լեզուաց , ինչպէս նաեւ ընդ. պատմութեան եւ ընդ. գրագիտութեան :

Շահնագարեան վարժարանի նախկին համբաւաւոր աշակերտն՝ Երկրագունտ հանդիսին առաջին քանի մը տարուան շրջաններուն (1870-1872) խմբագրապետութիւնը վարեց . այս հանդեսն նշանաւոր եղաւ իւր հըմտագոյն յօդուածներովը :

1870 էն սկսեալ Մ. Զերագ կը գրէ առ հասարակ ամէն նիւթերս . վրայ , ունի այլեւայլ երկասիրութիւնք որոց մէջ յիշատակելի են :

Գրական փորձեր (1874) . որ կը պարունակէ գեղեցիկ յառաջաբանով մը՝ ընտրողական լեզուի համառօտ քերականութիւն մը , արձակ եւ ոտանաւոր քերքուածներ , ձառեր , քրադատումներ , եւ զանազան բանասիրական գրուածներ :

Սոյն գիրքն որ մեծ աղմուկ հանեց գրական ապարիզին վրայ , ընտրողական լեզուի օրինակ մը կուգար ընծայել , այն լեզուին որով շարադրած էր իւր երկերն . բէ եւ իւր առաջարկած դրութիւնը գերծ էր աշխարհիկ լեզուի քերականական մի քանի սխալներէն եւ անկանոնութիւններէն . սակայն եւ այնպէս կը պարունակէր այնպիսի կէտեր որ կը յեղաշրջին արդի լեզուն :

Մեծամեծ վեճեր ծագեցան, բազմաթիւ քեր ու դէմ գրողներ եղան, որոց պատասխանեց ընտրողական լեզուի հեղինակը:

Գրիչ եւ սուր ստորագրութեամբ յօդուածներովն:

Գրական փորձերն, ի բաց բողոյով լեզուի մասն, Մ. Չերազի հոյակապ գործն է այն հասակին մէջ յորում արտադրեց:

Վարժապետական ժողովոյ մէջ (1874) որ ազգային ամեն կարգի դաստիարակներէ կազմուեցաւ հայ վարժարանաց կանոնաւորութեանն եւ դասատուաց ու դաստիարակաց վիճակին բարւորմանը վրայ խորհելու համար. Մ. Չերազ ընդարձակ ձառեք խօսեցաւ լեզուի խնդրոյն վրայ որ ապա հրատարակուելով Ազգային դաստիարակութիւն անուամբ առանձին հատոր մը կազմեցին:

Ունի նաեւ այլեւայլ նիւթոց վրայ գրած յօդուածներ որ յոյս տեսած են զանագան ազգային քերքերու եւ հանդիսից միջոցաւ: Նշանաւոր են մանաւանդ Կրթական դասեր մակագրով յօդուածներն որ անգղիական վարժարանաց նկարագրերն են:

Ազգային գործոց մէջ բանիբուն երիտասարդը ծանօթ է ամենուն իւր մատուցած ծառայութեամբքը:

ՂԱՄԱՌԹԻՆ (1)

Ղամառթին, ամենէն աւելի նա է բանաստեղծ, զի հոգւոյ բանաստեղծն է նա: Երբ իր քնարին առաջին ձայնը լսելի ըրաւ, այնպէս եղաւ իբրեւ թէ առաջին անգամ կը հնչէր բանաստեղծական քնարին ձայնը ճշրանսոյի մէջ, երբ հազիւ թէ ցրուած էին քաղաքաւեր եւ տշխարհաւեր պատերազմաց ծուխերը, երբ սանձարձակ սղատու թիւնն ու ապա երկաթէ դանդանաւանդն (2) հեղձամղձուկ ըրեր էին այն մեծ ազգին հանձարը, երբ մարեր էր աւիւնն եւ ընդարմացեր էին հոգիներն ամենուն, երբ երկիւղն՝ երկիւղածութեան տեղն էր բռներ, երբ երկրաքարը մատենագրութիւն մ'ամբարտաւան հանձարի մը խոժոռ նայուածքներէն ալ չ'ակնածելով՝ բոլորովին նուաստացուցեր էր բանաւորութիւններն ու սիրտերն եւ ապականութեան հոսանքը տղմուտ գետի մը պէս կը հոսէր կ'անցնէր այն մեծ հանձարին ոտքերուն առջեւ: Ինչ որ Շաթօպուխան չը կըրցաւ ընել. Ղամառթին ըրաւ զայն: Անհունին մեծ հորիզոնը բացաւ ընդլայնեց այն վայրահակ հոգիներուն առջեւ՝ որք իրենց այլակերպութեանը վրայ իրենք ալ զարմացան: Իր բոլոր տաղերուն մէջ որք երաժշտութեան մը պէս կը հնչէին, երկնից կարօտովն անձկայրեաց (3) հոգին՝ վեր կը սլանար միշտ երկրէ: Մէրն որ կ'երգէր աստուածային պաշտամամբ խառնուած էր. սէրն ու ամեն բան կ'առնէր իրեն հետ յեթեր կը բարձրացնէր: Մշտամուռնչ աղօթք մըն էր նա, եւ ուրիշ ինչ

(1) Ղամառթին, մեծանուն բանաստեղծ զաղղիացի (1790—1869);
(2) Գանդաւաւանք, սանձ:
(3) Անձկայրեաց, կարօտով սիրտը երած:

կրնար ըլլալ բնութենէ ներքնչեալ այն բանաստեղծը . ո՞չ ապաքէն ամենայն ինչ կ'աղօթէ յաստիս , ո՞չ ապաքէն ժամեր կան, այնպիսի խորհրդաւոր ժամեր ուր ամենայն ինչ արարչութեան մէջ կը տեսնես որ աղօթքի դողով բռնուած է , թռչունը , ծաղիկը , տունկը , աւազի հատիկը , ո՞չ ապաքէն ամենայն ինչ կը սարուայ , կ'արտասուէ ու կը պաղատի : Եւ միայն մարդս պիտի չ'աղօթէ՛ , մարդս որոյ վրայ կը խուժեն աղէտք , որ բոլոր բնութեան մէջ անժառանգեալ ինքն է միայն որոյ մխիթարութիւնը , յոյսն ու մեծութիւնն է խօսի՛լ ընդ Աստուծոյ : Բոլոր ներքնչմունք էր Ղամաութին , և ներքնչմունք ըսել Վ պէտք չ'է իմանալ յախուռն և յանդուգն երեւակայութեան մը արշաւանքը բանին և իմաստութեան սահմանին մէջ , այլ հոգւոյն ցոլացմունքը իմացականութեան վրայ : Բանաստեղծը անտեսանելին կը նշմարէ և ինչ որ ուրիշները կը նշմարեն նա կը տեսնէ . բարոյական մարդը կը նախազգայ , բանաստեղծը կը մարգարէանայ , իրաւունք ունէին Ղատինք որ մարգարէ ու բանաստեղծ միեւնոյն բառով կը բացատրէին :

« Բանաստեղծին օրհնեալ է անունը , անիծեալ է կեանքը » : Այն մարդը որուն անունը բոլոր աշխարհ յուշի կը կապէր , իր քաղաքական ձախորդութեանց մէջ տեսաւ զինքը լքեալ ամենէն , լքեալ իր բարեկամներէն իսկ , բան մը որուն համար Ժիւլ-Ֆաւուր մեծ հոգիներու ամենամեծ տառապանքն է կ'ըսէ : Մեկուսի ապրեցաւ աշխարհէ , պարտքերու և մոռացութեան տակ ձնչեալ , և աս որ զէլվիրն էր երգեր և Ժօսլէնն էր գրեր , Գաշնակներու ու Խորհրդածութեանց գըրքին հեղինակը , տեսաւ իր վերջին օրերուն , ի նախնեաց մնացած իր կալուածները , տունն ու այգիները

որոնց իր հոգին էր խառներ , տեսաւ որ մէկիկ մէկիկ ուրիշներուն ձեռքն անցան ամենքն ալ . և ինք որ արդէն չ'էր սիրեր զաշխարհ , զգուցցաւ աշխարհէ և մեկնեցաւ անտրտունջ . ինչպէս անտրտունջ կը մեկնի ով որ ալ բաժակին մրուրը քամած է և որ արմատ չէ ձրգած յաշխարհի , ինչպէս կ'ըսէր ինք ալ հետեւեալ տողերուն մէջ .

« Ահ , լայ թո՛ղ , լայ այն մարդն որոյ ձեռք մոլեխանձ Յարեալ իբր ըղբաղեղ ամացն իւր բեկորաց Վաղուան հետ կը տեսնէ իր յոյսն ալ որ կ'անցնի . Իսկ ես որ՝ արմատ ոչ ձրգեցի յաշխարհի Ես կ'երթամ անաշխատ պէս թեթեւ տերեւին Վերբերեալ շքնչովն երեկին » :

Օր մը նորէն պիտի կրկնէ աշխարհ իր անունը . մարդըս երկրաքարը իրականութեամբ դո՛հ չը կրնար ըլլալ և ոչ ապականութեան և խենչէլ (1) զեղխութեանց մէջ ապրիլ երկար ժամանակ . պէտք է մաքուր օդ ծծէ : Ու երբ զիտութեանց ամեն զիւտերէն ետքը և իմաստասիրութեան ամեն ձեւերէն ետքը՝ մարդիկ նորէն սկսին բնտուել մեր հորիզոններէն անդին ու մեր բոլոր մթնոլորտներէն վեր՝ անապական (2) ճշմարիտ լոյսն որ անմատչելի հեռաւորութիւններէ կ'անդրաձգի ի մեզ մեր աշխարհին ստուերներուն միջեւէն , երբ զգան պէտքը իրենք իրենցմէ վեր բարձրանալու , նորէն պիտի կարգան ըղՂամաութին որ զիրենք փոխադրէ միշտ մաքուր ըսփիւռներու (3) մէջ , սքանչացնելով իրենց ականջներն

(1) Խենչէլ , ցոփ , անառակ :
 (2) Անապական , անարատ :
 (3) Սփիւռու , գոյական է և կը նշանակէ՝ ընդարձակութիւն :

ու սիրտը երկնային դաշնակութիւններով որոնց արձա-
դանքը դեռ չէ մարած ու չը պիտի մարի :

Գ. ՕՏԵԱՆ

Մառիս

ՊԷՇԻԿՐԱՇԼԵԱՆ ԵՒ ԳՈՒՐԵԱՆ

Բանաստեղծ մը նախ իր հոգւոյն մէջ դտնելու է այն
յոյզն զոր կամի ունկընդրին հազորդել . թերեւս այդ
ալ բաւական չըլլայ, եթէ ազնիւ կիրք մը չը բունէր բա-
նաստեղծին սրտին մէջ , երբ ցաւ մը չըմբուար հոն :

Այդպիսի կիրքով սովոր են երգել մեր քանի մը
Ռուսահայ տաղերգուք , Պատկանեան, Նայրանդեան ,
և ուրիշներ , որոց ոտանաւորներէն հայրենավառ խանդ
մը կը չնչնէ :

Այդպիսի սրտով կերգեն ահաւասիկ Պէշիկթաշեան
և Գուրեան, ամենուն սիրելի զոյգ մը վաղափութիկ բա-
նաստեղծներ, իրենց գողարիկ տաղերուն մէջ : Իրենց
սիրոյն , ցաւերուն , ճակատագրին համանմանութիւնքը
կարծես իրենց քնարներն ալ կը ներդաշնակաւորեն :

Երկուքին ալ Մուսայն ⁽¹⁾ կը սիրէ թաւուտները ,

(1) Մուսայն , Արամազդայ և Մնեմեզնի աղջկուք՝ ինն
քոյր էին որ Ապողոսի հետ Պարսիս և Եգիպտոս լեռանց դագաթ-
ները կը բնակէին : Մուսայք՝ Գարութեանց և Գեղարուեստից
պաշտպան կը համարուէին :

Մուսայից իւրաքանչիւրն զատ զատ պաշտօն ունէր , Գլխօ
պատմութեան աստուածուհին էր . Կարօպէ՝ պերճախօսութեան
և դիւցազներգութեան . Մեշօպէ՝ ողբերգութեան . Տալի՝ կա-
տակերգութեան . Բարօպէ՝ տաղերգութեան . Իւրօ՝ կրօնական
և սիրային նուագաց . Երօպէ՝ երաժշտութեան և հովուական
բանաստեղծութեան . Ուրօպէ՝ աստղաբաշխութեան . Թերօպէ՝
պարի :

ասուակները , սոխակն ու կուսանը : Երկուքն ալ մօ-
տանց կը նշմարեն կենաց վերջալոյսը : Քանի՛ սիրուն
տենջք , քանի՛ գեղեցիկ յոյսեր պիտի թաղուին անլոյս
հողին տակ , քանի՛ մրմունջք , քանի՛ տրտունջք պիտի
չոզիանան սրտամորմոք տաղերու մէջ յաւերժանալու
համար :

Երկուքին ալ ոգիքը կը սիրեն մենանալ ⁽¹⁾ սգատե-
րեւ նոճեաց ներքեւ , նստիլ դամբանին սնարը ⁽²⁾ ,
սուղել իրենց աչքը գերեզմանէն անդին , չեղիլ իրենց
էութենէն , վերանալ , տարուիլ անծանօթ աշխարհ մը ,
և անջրպետէն ասդին դարձունել երկրաւոր նայուածք
մը , ասդին ցաւոց հովիտը , և սիրելիներ որոնել ու խօ-
սիլ յաւիտենականութեան եզերքէն :

..... Եւ բազմելով շիրմիս վերայ

Եկ գոչեցից առ նա , եկ , չեմ նոյն յորմէ խորչէիր դու .
Տե՛ս , զիւրդ գեղեցկացոյց զիս մահ , արար զիս տար-
փելի :

Միթէ դարձեալ ատիցե՞ս զիս և անդրագոյն քան ըզ
չիրիմ

Լուր ինձ Հրանոյշ

Չեմ կենդանի , և է՞ր փակես դաշտը զիս ոչ տեսանել ,
Չեմ կենդանի և է՞ր ի բաց խոժու ըզդէմսդ շրջես .

Եկեալ չեմ զիշերապրօս ձեր գըգուանաց դընել կըր-
ծիմն ⁽³⁾

Եւ ոչ համայն զօրութեամբ մեռելութեան և դամբանին
Ամբաւութեան իմոյ սիրոյս փոխան ըզսէր քո պահանջել ,

(1) Մենանալ , առանձնանալ :
(2) Սնար , գլխին կողմը :
(3) Կրօն , արգելք , գժուարութիւն :

Չոր կենդանեաւս ինձ զըլացար , միթէ մահո՞ւս տա-
ցես շնորհ :

Աւր աւելի Պէշիկթաշեան մեղամաղձոտ և փափուկ ,
Դուրեան աւելի ջղային խառնուածք մը , պատանեկան
տիոց կորով մը կը բերէ իւր ողբերուն մէջ , ինչպէս հոս .

Ողջոյն քեզ Աստուած դողդոջ էակին
« Եողին՝ փթիթին՝ աււոյն ու վանքին ,
« Դու որ ճակտիս վարդն ու բոցն աչերուս
« Խլեցիր թրթուումն չրթանց , թռիչն հոգւոյս ,
« Ամպ տըւիր աչացս , հեւք տըւիր սըրտիս ,
« Ըսիր մահուան դուռն ինձ պիտի ժպտիս ,
« Անշուշտ ինձ կեանք մը կազմած ես ետքի
« Կեանք մ'անհուն շողի՝ բոյրի՝ աղօթքի ,
« Իսկ թէ կորնչի պիտի իմ հուսկ շունչ
« Հոս մառախուղի մէջ համր՝ անշըշունչ ,
« Այժմէն թող որ շանթ մ'ըլլամ դալկահար՝
« Պլուրիմ անուանդ մուրնչեմ անդադար ,
« Թող անէծք մ'ըլլամ քու կողդ խրիմ ,
« Թող յորջորջեմ քեզ , « Աստուած ոխերիմ » :

Ո՞վ չէ արտասուած Պէշիկթաշեանի Գնար և Եիրիմը
Յետին Հառաքբը կարդալով : Ո՞վ նորատի բանաստեղ-
ծին ալ , Յաւը , Մանը , Յուշբը կարդացած է առանց
արտասուելու :

Պէշիկթաշեանի համար նմանող մ'է կըսեն ու կանց-
նին շատերը . մենք ալ այնպէս կը ճանչենք զինքը ,
ինքն իսկ չենք կարծեր որ ծածկել ուզած ըլլար երբէք
իր հետեւողութիւնը : Բայց նմանողութիւնը միթէ երէ՞կ
մահացու մեղք մը դարձաւ ի գրագէտս , ո՞չ ապա-
քէն ամենքն ալ մեծ ու պզտիկ , աւելի կամ նուազ նմա-

նողներ են : Միթէ Ուլֆի (1) նմանելէ փախչելու հա-
մար՝ Պէշիկթաշեան մը Մուռի (2) քաղմանը հետեւո-
ղութեամբ Հայ քաջորդւոյն զմայլելի եղերերգը զգու-
շանալո՞ւ էր գրել :

Ինչո՞ւ ուրեմն հանճարները հանճարոց հետ հաղոր-
դակցին , չիուին , է՞ր գո՞հ չըլլալ ուրեմն անհարթ հան-
ճարներէն և թողուլ որ բանաստեղծը յաճախէ Տանթէի,
Շիլէրի , Շէքսպիրի , Պայրընի , Լամարթինի պէս հոյա-
կապ վարպետներուն դարոցները , եթէ ազգային բա-
նաստեղծութիւնը բնաւ օգուտ մը պէտք չէ քաղէ այդ
յաճախումէն :

Պէշիկթաշեան նմանող մ'է , այո՛ , բայց աննման նը-
մանող մը . իսկ Դուրեանի մէջ բաղդատաբար աւելի
անկախ ոգի մը կը տեսնենք , բանաստեղծական ոգի
մը՝ որ իւր սնունդն իւր մէջ կը գտնէ :

Մ. ՆՈՐԻԿԵԱՆ Մառիս , լրագիր

Ն. ՌՈՒՍՏԻՆԵԱՆ ԵՒ ՆԻԿՈՂՈՍ ՊԱԼԵԱՆ

Նիկողոս Պալեան , Քինէի կը դաւանէր զինքն աչա-
կերտ : Ինքն իսկ էր աւելն և յափշտակութիւն , մինչ-
դեռ Ռուսիոյն անխուով խորհրդածութիւնն էր . յոր
անքթիթ (3) աչօք նայէր մին , խանդավառ արձակէր

(1) Շուրե Ուլֆ , անգղիացի բանաստեղծ , որոյ թուական ձմեռ
Մուրիէ քերթուածին նմանողութեամբ գրած է Պէշիկթաշեան
Բաղդատային սիրուն ոտանաւորը :

(2) ձմեռ Մուրի , Անգղիացի նշանաւոր գորպեա , որ Սպանիոյ
պատերազմին մէջ սպաննուեցաւ : (1761—1809) :

(3) Անթիլ անշարժ :

միւսն ականողիս⁽¹⁾ . մին ձեւին յարեալ մանաւանդ՝ միւսը հոգւոյն :

Միոյն համար իրականութիւնը միայն կար , և ինչ որ թուաբանական ձեւի մը չէր կրնար վերածել կամ երկրաչափական գիծերու ճշգրութիւնն ունենալ՝ սխալ էր . գեղեցկութիւնը համաչափութեան մէջ կը բնտուէր և ուղղութիւնը կանոնաւորութեան մէջ : Միւսը՝ իրականութենէն վեր ճշմարտութիւնը կը բնտուէր , համաչափութենէն դուրս համաձայնութիւնը ու կանոնէն դուրս արդարութիւնը , և բնական հետեւութեամբ , այս աշխարհէն դուրս աշխարհ , այս կեանքէն դուրս կեանք և այս էակներէն դուրս էակ : Մին անսայթաք ⁽²⁾ ընթանար գիծերով շրջապատեալ , միւսը խոյանար՝ տատանեալ ի փոթորկաց և ի շանթիցն հարուածեալ՝ երեւակայութեան բացած ըստիւններուն մէջ այլ բազում այն էր որ թեւերն ածելով կ'իջնար գտնել իր բարեկամն ու պատմել իր տեսածները որ տեսիլներ էին ու ըզգացածներն որ ազդեցութիւնք էին , և է՝ զի բարեկամն այլ յափշտակեալ վերանար բարեկամին թեւերով և այսպէս զիրար գտնէին ու իմիասին աշխատէին մին իմաստուն և միւսն ալ գրեա՛ թէ մարդարէ , մի և եթ ունենալով նպատակ-բարին :

(1) Ախնայ կամ ակնայիտ , աչք :

(2) Անսայթաք , հաստատ . անվրէպ :

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ

Ճ Ա Շ Ա Կ

ԱՐԿԻ ՀԱՅ ՄԸՏԵՆՆԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԾԱՂԿԱՔԱՂ ՅԱՇԽԱՐՀԻԿ ԼԵԶՈՒՆ

Մ Ա Ս Ն Բ

Որ պիտի հրատարակուի յառաջիկայ Յուլիսի մեջ

معارف نظارت جلیله سنک ۶۷ فی ۱۵ مارت ۹۸ رخصتیه طبع اولمشد

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0246575

